

845

Katri Laukkanen

ARKIPÄIVÄN ARVOKKUUTTA JA INHIMILLISTEN MITTASUHTEIDEN
ARKKITEHTUURIA

Martti Välikankaan rakennukset Mikkelissä 1931-1941

Pro gradu -tutkielma
Jyväskylän yliopisto
taidehistorian laitos
KI 1998

Tiedekunta HUMANISTINEN	Laitos Taidehistorian laitos
Tekijä	Katri Laukkanen
Työn nimi	Arkipäivän arvokkuutta ja inhimillisten mittasuhteiden arkkitehtuuria Martti Välikankaan rakennukset Mikkeliissä 1931-1941
Oppiaine	Taidehistoria
Työn laji	Pro gradu -tutkielma
Aika	Kl 1998
Sivumäärä	89
<p>Tiivistelmä - Abstract</p> <p>Tutkimus käsittelee Martti Välikankaan (1893-1973) Mikkeliin vuosina 1931-1941 suunnittelemissa rakennuksissa ja arkkitehdin muotokielen muuttumisesta noina vuosina. Välikangas suunnitteli Mikkeliin neljätoista rakennusta, josta kymmentä on analysoitu lähemmin luvussa 4. Arkkitehtuuria tarkastellaan kansainvälisen modernismin taustaa vasten ja verrataan myös arkkitehdin suunnitelmiin muissa kaupungeissa. Tutkimuksen tarkoitus on oikaista Välikankaan Mikkelin arkkitehtuurista vallalla ollut käsitys puhtaasti funktionalistisena arkkitehtuurina, ja tuoda esiin arkkitehdin muotokielen persoonallisia piirteitä.</p> <p>Tutkimuksen sivujuonteena on kuvattu urbanisoituvan pikkukaupungin rakennuskannan modernisoitumista sekä siihen liittyviä ilmiöitä, ja tarkasteltu 1930-luvun rakentamisen kenttää kokonaisuutena. Arkkitehdin työtä on tutkittu maaseutukaupungin näkökulmasta käsin, jolloin rakennuksen muotoon vaikuttavista tekijöistä on huomioitu myös toimintaympäristön yhteiskunnalliset ja taloudelliset edellytykset sekä toimeksiantajien asettamat ehdot. Rakentaminen on nähty vuorovaikutteisena prosessina arkkitehdin ja muiden rakentamiseen liittyvien tahojen välillä.</p> <p>Tutkimusmateriaali, ensisijaisesti rakennuspiirustukset ja rakentamisasiakirjat, on koottu useista eri arkistoista, ja lähtökohtana on ollut aina arkkitehdin laatima piirustus ja sitä edeltäneet luonnokset, eivät myöhemmät muutos- tai laajennustyöt.</p> <p>Välikangas edusti aikakautensa modernia arkkitehtipolvea, joka omaksui kansainvälisen tyylin, funktionalismin, piirteitä arkkitehtuuriinsa. Hänen Mikkelin rakennuksissaan on kuitenkin vielä 1930-luvun alussa selkeästi havaittavissa klassismin piirteitä, jotka yhdistyvät funktionalismin pelkistettyyn muotokieleeseen. Vuosikymmenen puoliväliin mennessä funktionalismin piirteet ajavat selvästi jo klassismin ohi.</p> <p>Mikkeliissä Martti Välikankaasta tuli arvostettu arkkitehti, joka useiden rakennustensa välityksellä pääsi hienovaraisesti ohjailemaan kaupunkikuvan muutosta modernimpaan, ja ikäänkuin klassisen arkkitehtuurin kautta avasi tien funktionalistiselle arkkitehtuurille. Mikkelin kokoisessa kaupungissa muutos matalasta puutalokeskustasta kohti korkeiden kivitalojen kaupunkia tapahtui kuitenkin hitaasti vielä 1930-luvulla ja voimakkaammin muutos pääsi vauhtiin vasta sotien jälkeen.</p>	
Asiasanat	Välikangas, arkkitehti, rakennustutkimus, funktionalismi, Mikkeli
Säilytyspaikka	Taidehistorian laitos
Muita tietoja	

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	1
1.1. Tutkimuksen lähtökohdat, aihe ja ongelmat	1
1.2. Tutkimustilanne, metodit ja aineisto	4
2. EUROOPPALAISEN MODERNISMIN IDEATAUSTA JA TYYLIKEHITYS	8
3. MARTTI VÄLIKANKAAN ARKKITEHDINURA JA SUHDE AJAN ARKKITEHTUURI-ILMIÖIHIN	15
3.1. Ammattiin valmentautuminen	15
3.2. Arkkitehti-lehden päätoimittajana ja suhde arkkitehtiliittoon	18
3.3. Funktionalismi ja ideologiset kysymykset	20
4. MARTTI VÄLIKANKAAN RAKENNUKSET MIKKELISSÄ	25
4.1. Mikkelin kaupunkikuvan muutos 1830-1930	25
4.2. Suunnittelijakunta ja rakentajat	29
4.3. Ensimmäiset suunnitelmat Mikkelissä 1931-1933	34
"Miljoonatalo" (1931-32)	34
Urheilupuiston portti ja kioski (1933)	37
<i>*Katsaus urheilukenttärakentamiseen Suomessa ja kentän rakentaminen Mikkelisiin</i>	37
<i>*Portti ja kioskirakennus</i>	39
4.4. Rakentamisen vilkas vuosi 1934 - muunnelmia klassisista teemoista	42
Mikkelin linja-autoasema (1934)	42
Pappila (1934-35)	45
4.5. Kansainvälisen tyylin rakennuksia maaseudulle 1935-1938	47
Huvila Jordan (Jorva) (1934-36)	48
Harjun siunauskappeli (1936-37)	52
<i>*Välikangas kirkollisten rakennusten suunnittelijana</i>	52
<i>*Harjun kappeli</i>	54
Apteekkari Jaman talo (1938)	59
Mikkelin suojeluskuntatalo (1934-38)	64
4.6. Sodan vuodet 1939-1941 - rationaalista rakentamista	68
Mikkelin Säästöpankki (1940-42) ja Mikonkatu 1 (1941)	69
5. PIIRTEITÄ MARTTI VÄLIKANKAAN MIKKELIN ARKKITEHTUURISTA	73
Rakennusten massoittelu ja suhde ympäristöön	73
Pohjakaavat ja interiöörit	77
Materiaalien käsittely, häviävä ornamentiikka ja vaalenevat värit	79
Standardisointi ja rationalisointi	81
Suhde mikkeliiläisiin rakennuttajiin	83
6. MAASEUTUKAUPUNGIN TRADITIONAALINEN MODERNISMI	85
Lähteet	90
Liite	
Kuvat	

1. JOHDANTO

1.1. Tutkimuksen lähtökohdat, aihe ja ongelmat

Vieraspaikkakuntalaisia on Mikkeliissä ihmetyttänyt Urheilupuiston kulmauksessa orpona seisova Reijon grilli, jonka rasvankäryinen toiminta ei millään tuntunut sopivan sen valkoiseen, funktionalistiseen ulkoasuun. Kioskin arkipäiväisen arvokas olemus teki siitä omalla tavallaan hauskan ja kiinnostavan rakennuksen, joka herätti halun ottaa selvää sen alkuperästä. Tämä tutkimus käsittelee Urheilupuiston kioskia ja muita arkkitehti Martti Välikankaan (1893–1973) Mikkeliin vuosina 1931–1941 suunnittelemissa rakennuksissa.

Suomen arkkitehtuurin historiassa Martti Välikangas mainitaan useimmiten Puu-Käpylän (1920–1925) suunnittelijana, modernismin leviämisen kannalta edistyksellisenä Arkkitehti-lehden päätoimittajana (1928–30) sekä Käpylän Olympiakylän (1939–41) yhtenä arkkitehtina.¹ Yli viisi vuosikymmentä kestäneen uransa aikana hän ehti nähdä arkkitehtuurivirtausten muuttumisen 1910-luvun myöhäisestä kansallisromantiikan hengestä klassismiin ja sen yhä koristeettomammaksi käyvän muodon muutoksen funktionalismiin sekä sen ideologisiin sisältöihin, ja jälleen 1940-lukujen romanttisen muotokielen paluun arkkitehtuuriin. 1960-luvulla häntä työllistivät useat monumentaaliset rakennushankkeet, erityisesti Työväen Säästöpankille suunnitellut liikerakennukset.²

Välikangas suunnitteli rakennuksia eri puolille Suomea, eniten kuitenkin Helsinkiin ja Mikkeliin. Mikkeliin Martti Välikangas suunnitteli neljätoista rakennusta vuosien 1931–41 välisenä aikana sekä piirsi lukuisan joukon muutos- ja laajennustöitä aina 1960-luvulle saakka (LIITE). Lisäksi hän osallistui joidenkin rakennusten suunnitteluun rakennushallituksen yliarkkitehdin ominaisuudessa vuosina 1936–40, mutta tarkkaa tietoa hänen suunnitteluosuudestaan on vaikea saada, koska työt osastolla tehtiin kollektiivisesti. Rakennuksista kymmenen on säilynyt meidän päiviimme, joskin useimmiten muodonmuutoksia kokeneena.

Välikankaan Mikkeliin suunnitellut rakennukset herättävät kiinnostusta jo

¹ Esim. Heinonen (1978) 1986, Nikula 1990, Salokorpi 1984.

² Keinänen 1993, 7–11; Keinänen-Vanhakoski 1993, 187–201.

suunnitteluajankohtansa vuoksi, sillä 1920- ja 1930-lukujen vaihdetta on yleisesti pidetty arkkitehtuurin ja kaupunkisuunnittelun murrosaikana. Toisaalta Mikkelin rakennusperinteen tutkimuksessa on selkeä aukko 1930-luvun kohdalla. Perusteena tutkimukohteen valinnalle on myös se, että arkkitehtuurin modernismia käsittelevät tutkimukset ovat usein keskittyneet monumentaalisten kaupunkirakenteiden tai -arkkitehtuurin tutkimiseen ja korostaneet suunnitelmien kansainvälisiä yhteyksiä. Maaseutukaupunkiemme vähemmän monumentaalista modernia perusarkkitehtuuria on toistaiseksi tutkittu melko vähän samoin kuin sen perinteiseen klassismi-funktionalismi jaotteluun sopeutumattomaa muotokieltäkin.³ Mikkelin kokoisiin pikkukaupunkeihin ei suunniteltu huimaavia funkismonumentteja vaan suunnittelu oli käytännöllisistä ja taloudellisista näkökohdista huomioiva. Tällaisen maaseutukaupunkeihin vakiintuneen vaatimattomamman rakennuskannan tutkimisella haluan syventää käsitystä suomalaisesta funktionalismista ja kiinnittää huomiota sen vähemmän monumentaaliseen puoleen.

Mikkelin rakennusperinnettä yleisellä tasolla käsittelevässä kirjoittelussa Välikankaalle annetaan voimakkaan 1930-luvun kaupunkikuvan uudistajan ja uuden funktionalistisen tyylin tuojan leima.⁴ Välikankaan asemaa funktionalismin esitaistelijoiden joukossa korosti lisäksi hänen Arkkitehti-lehdessä vetämänsä uudistuslinja sekä hänen muutoinkin aktiivinen toimintansa "laadukkaamman arkkitehtuurin" (modernin) puolesta. Tästä johtuen tutkimukseni alkuperäisenä tarkoituksena olikin selvittää Martti Välikankaan vaikutusta Mikkelin kaupunkikuvaan ja ennenkaikkea hänen arkkitehtuurinsa funktionalistisiksi katsomiani piirteitä. Vähitellen tutkimuksen edistyessä kävi kuitenkin selväksi, että kansainvälisen funktionalismin taustaa vasten tarkasteltuina Välikankaan rakennukset edustavat siihen verrattuna paljon traditionaalisempaa arkkitehtuuria.

Tämän havainnon jälkeen keskeiseksi kysymykseksi nousi Välikankaan arkkitehtonisten perusratkaisujen uudelleen tarkastelu, sillä kuuden vuosikymmenen

³ Teppo Jokisen väitöskirja käsittelee SOK:n liikerakennuksia, joita pääasiassa tehtiin maaseudulle ja Anne Mäkisen puolustusvoimien arkkitehtuuria käsittelevä tutkimus koskee myös tällaista ns. käyttörationaalista arkkitehtuuria. Jokinen 1992, Mäkinen 1991.

⁴ Hassinen 1987, 6; Kuujo 1988, 88-129, Nikula 1993, 140-141.

välimatka 1930-luvun arkkitehtuuriin antaa mahdollisuuden havaita funktionalismissakin erilaisia vivahduksia ja huomata arkkitehtien luoneen omia tulkintojaan siitä.⁵ Tarkastelen sitä miten ja millaisia vaikutteita Välikangas on mahdollisesti omaksunut kansainvälisten arkkitehtuurivirtausten piiristä ja miten hän on muokannut niitä omaan arkkitehtuurikäsitteeseensä sopivaksi. Selvitän myös hänen kirjoituksissaan heijastuvia ihanteita ja niiden mahdollista näkymistä hänen arkkitehtuurissaan. Välikankaan kirjoituksissa myös erilaiset profesioikysymykset nousevat keskeisesti esiin. Oliko Välikankaan ja muiden arkkitehtitovereiden ammattiyhdistyksiä korostavilla ja maaseudun arkkitehtuurin heikkoa laatua surkuttelevilla kirjoituksilla laajempikin merkitys arkkitehtien suunnittelutöiden kannalta? Oliko siinä yksi syy, miksi Välikangas sai niin runsaasti suunnittelutehtäviä Mikkelistä?

Rakentaminen on aina myös kollektiivista toimintaa ja siksi arkkitehdin suunnitteluperusteiden lisäksi rakennuksen muotoon vaikuttavista tekijöistä olen kuvannut myös toimintaympäristön yhteiskunnallisia ja taloudellisia edellytyksiä sekä toimeksiantajien asettamia ehtoja. Pitää myös muistaa, että vielä 1930-luvullakin rakennustehtävän luonne vaikutti tyyliin valintaan eikä esimerkiksi radikaaliksi koettu funktionalismi sopinut kaikkiin rakennuksiin. Kiinnitän rakennusten analyysiosassa huomiota näihin arkkitehdin ulkopuolelta tuleviin tekijöihin, jotka joskus oleellisestikin vaikuttivat rakennuksen kokonaishahmoon. Tutkimukseni tarkoitus on paitsi ottaa Välikankaan arkkitehtuuri uudelleen tulkittavaksi, niin kuvata hänen arkkitehtuurinsa kautta millaista oikeastaan on tämä maaseutukaupunkien torien varsilta alkanut traditionaalinen modernismi, kaupunkiemme perusarkkitehtuuri. Traditionaalisella modernismilla tarkoitan lähinnä 1930-luvun arkkitehtuurin ilmiötä, jossa traditionaalisen (historiallisen) arkkitehtuurin elementtejä sovellettiin uuteen tyyliin (funktionalismiin).⁶

⁵ Funktionalismi-termikin oli pitkään vain yksi nimitys uudelle modernille ilmaisutavalle muiden ismien rinnalla. Suomessa käytettiin mm. nimityksiä neorationalismi, rationalismi, uusrealismi tai funktionelli rakennustaide. Heinonen 1986, 4–5, 7.

⁶ Teppo Jokisen käyttämä käsite; luento "Saksan 1900–1950-lukujen arkkitehtuurista", JTHL 1995.

1.2. Tutkimustilanne, metodit ja aineisto

Martti Välikangasta koskevaa tutkimustietoa on saatavissa niukahkosti. Suomen rakennustaiteen museo on julkaissut hänestä yhden monografiamuotoisen teoksen ja lisäksi on Puu-Käpylää koskeva tutkimus, josta Välikankaan arkkitehtuuri muodostaa yhden osan.⁷ Suomen 1920–30-luvun arkkitehtuuria koskevissa tutkimuksissa ja yleisteoksissa on keskitytty muutaman funktionalismin kirkkaimpaan kaartiin katsotun arkkitehdin, kuten Alvar Aallon, Erik Bryggmanin ja Pauli E. Blomstedtin tuotannon esittelyyn ja sivuutettu muut modernistit lähinnä kärkijoukon sivujuonteina. Funktionalistisen arkkitehtuurin uudelleen tulkinta on tosin alkamassa Suomessakin. Mm. Elina Standertskjöld on lisensiaattityössään pyrkinyt muuttamaan tätä yksipuolista käsitystä P.E. Blomstedtin ta "puhdasverisenä funktionalistina" ja tuo esiin Blomstedtin arkkitehtuurista piirteitä, jotka ovat selvästi vieraita funktionalismille.⁸ Myös Teppo Jokisen Erkki Huttusen arkkitehtuuria koskeva väitöskirja laajentaa käsitystä suomalaisesta funktionalismista.⁹

Modernin arkkitehtuurin tutkija joutuu väistämättä ottamaan kantaa tyylikysymyksiin ja siitä juontuviin erilaisiin käsiteongelmiin, joita Teppo Jokinen on ansiokkaasti selvittänyt väitöskirjassaan. Hänen mukaansa tyylin sivuuttaminen modernismin yhteydessä on johtunut modernismin edustajien kielteisestä kannasta tyyliin, koska he käsittävät sen lähinnä perioditeminä.¹⁰ Kansainvälisessä tutkimustraditiossa voi selvästi havaita ainakin kahta eri suuntausta sen mukaan liittääkö se modernismin historialliseen jatkumoon tyylikysymyksineen¹¹ vai pyrkiikö se kuvaamaan modernismia omana, vallankumouksellisena ilmiönään.¹² Tutkijat pyrkivät myös hahmottamaan arkkitehtuurin modernismia osana

⁷ Anna-Liisa Ahmavaara, Käpylän puutarhakaupunki, taidehistorian laudatur-työ, 1961 Helsingin yliopiston taidehistorian laitos.

⁸ Standertskjöld, 1996.

⁹ Jokinen 1992.

¹⁰ Jokinen 1992, 13–19.

¹¹ Tätä suuntausta edustaa selvästi Reyner Banhamin (1960) teos *Theory and Design in the First Machine Age*.

¹² William Jordy kritisoi ankarasti tyylin käsitteen liittämistä modernismiin, Jordy (1963) 1989. Barbara Miller Lane on myös kuvannut modernia arkkitehtuuria "progressiivisen" käsitteen kautta ja korostanut modernin liikkeen radikaalia irtiottoa historismista. Lane (1968) 1985.

koko 1900-luvun arkkitehtuurin kenttää unohtamatta murrosajan ohessa kulkeneita ei-avantgardistisia suuntauksia. Arkkitehtuurin tyylikriitikko Manfredo Tafuri on arkkitehtuurin modernismin yhteydessä tuonut esiin liikkeen sisäiset ristiriitaisuudet ja ongelmien moniselitteisyydet, ja kysyy onko ylipäänsä oikeuttua puhua ristiriitaisesta liikkeestä yhtenäisen ideoiden ohjelman kautta. Tafuri ravistelee myyttiä historiallisesti yhtenäisistä tyylikausista, muttei kiellä historian merkitystä arkkitehtuurille.¹³

Suomen 1920-luvun historistisesti suuntautunutta arkkitehtuuria kutsutaan yleisesti tyylinimikkeellä 20-luvun klassismi tai pohjoismainen klassismi, ja sen loppuvaihetta (1927–1932) pelkistetyn klassismin kaudeksi. Klassismin varhaisimmat vaiheet ajoittuvat kuitenkin jo 1910-luvulle kilpailevaksi ilmiöksi kansallisromantiikan dekoratiiviselle muotokielelle. Klassismin loppuvaiheen ja funktionalismin alkuvaiheen tapahtumat taas limittyvät toisiinsa 1920–30 -luvun vaihteessa ja funktionalismi-termikin vakiintui arkkitehtuurin modernismin nimitykseksi vasta 1930-luvun lopulla.¹⁴ Tyyliterminologian ja ajoitusten problematiikka eivät ole tämän tutkimuksen aiheena, joten tydyn käyttämään taidehistorian tutkimuksessa yleisesti tunnettuja käsitteitä. Tutkimuksessani käytän klassismin käsitettä, jolla viitataan historistiseen, mutta pelkistyneeseen arkkitehtuuriin sekä funktionalismin käsitettä, jolla tarkoitan laajasti ottaen 1920-luvun alussa Saksassa ja Ranskassa alkanutta ja Suomessa 1930-luvulla yleistynyttä arkkitehtuurin modernia suuntausta. Tyylikriteerien tarkoituksena on tässä selventää ja jäsentää tutkimusmateriaalia ja antaa sille tunnusmalleja.¹⁵ Tafurin tyylikriitikki mielessäni en kuitenkaan pyri luomaan Välikankaan arkkitehtuurista tai 1930-luvulla maaseutukaupungeissa yleistyneestä arkkitehtuurista homogeenista kuvaa ja kirjoittamaan sitä osaksi modernismin suurta kertomusta, vaan kuvaamaan sen persoonallisia piirteitä, jopa ristiriitaisuuksia.

Rakennusten analyysiosassa vertaan Välikankaan suunnitteluperiaatteita ajankohdan kansainvälisiin ja suomalaisiin ilmiöihin ja pyrin suhteuttamaan ne

¹³ Tafuri 1980, 2–3.

¹⁴ Nikula 1990, 90–93; Heinonen 1986, 4, Kansainvälisiä nimityksiä ovat Functionalism, Modern Movement, The International Style ja saksankielisellä alueella die neue Sachlichkeit.

¹⁵ Vrt. Jokinen 1992, 16.

maaseudulla vallinneisiin olosuhteisiin. Tutkimuksen kohteena ovat Välikankaan itsenäisesti suunnittelemat rakennukset ja lähtökohtana ovat aina piirustusten mukaiset suunnitelmat, eivät rakennusten myöhemmät vaiheet. En tutki analyysiosassa kaikkia rakennuksia vaan otan esimerkeiksi Välikankaan tyylikehityksen ja Mikkelin kaupunkikuvan muutoksen kannalta oleelliset rakennukset sekä aikakaudelle tyypillisiä rakennuskohteita. Tutkimuksen ulkopuolelle on jätetty sellaisia rakennuksia, jotka eivät tuo mitään uutta tietoa arkkitehdin suunnitteluperiaatteista, ammattikuvasta, rakennustekniikasta tai muista sellaisista piirteistä, jotka eivät kävisi ilmi muiden suunnitelmien yhteydessä. Tarkemmin analysoimattomiin rakennuksiin¹⁶ on kylläkin viitattu muiden rakennusten yhteydessä. Rajaan tutkimuksen ulkopuolelle myös Välikankaan laatimat lukuisat muutos- ja laajennustyöt, sillä niissä hän ei useimmiten tuonut omaa näkemystään selvästi esiin vaan tyytyi noudattelemaan rakennuksen aiemman suunnittelijan muutokieltä.¹⁷ Analyysiosassa on tarkoitus hahmottaa ja konkretisoida Välikankaan arkkitehtuurissa ja Mikkelin kaupungin rakennusperinteessä tapahtunut muutos, joka on nähty vähitellen tapahtuneena muutosprosessina.

Perustietoa Välikankaan Mikkeliin suunnittelemissa rakennuksista olen saanut Mikkelin kaupungin historiategisistä ja muutamista aiheita yleiskatsauksen omaisesti käsittelevistä kirjoituksista. Pääasiallisin lähdemateriaali on kuitenkin Suomen rakennustaiteen museon Martti Välikankaan 8000 piirustusta käsittävä kokoelma sekä pieni lehtileikekokoelma.¹⁸ Olen myös käynyt läpi Välikankaan Mikkeliin piirtämien rakennusten rakennuttajien arkistot, joista erityisesti mainitsen Mikkelin tuomiokirkkoseurakunnan arkiston, jonka huolellisesti taltioidut asia- ja pöytäkirjat auttoivat hahmottamaan moniulotteisia rakennusten

¹⁶ Nojosen talo, Toivakan talo, Otto Kinnusen liike- ja asuinrakennus, Suomen Nuorisoyhdistys Paukkula.

¹⁷ Tästä esimerkkinä Mikkelin lääninhallituksen Raatihuoneenkadun puoleinen lisärakennus, jonka Välikangas v. 1938 suunnitteli empire-tyyliseksi, viereisen C.L. Engelin rakennuksen mukaisesti. Poikkeuksena taas voi mainita VPK:n talon muutostyöt vuonna 1935, jolloin talon käyttötarkoitus muuttui ja rakennukseen tuli Mikkelin kaupungin juhlahuoneisto. Välikangas muutti talon ulkoasua mahdollisimman vähän, mutta sisätilat hän suunnitteli käytännössä kokonaan uusiksi. Ulkoasun säilytetty uusrenessanssihenki luokin melkoisen vastakohtaan Välikankaan moderneille ja pelkistetyille sisätiloille. Välikangas esitteli muutostöitä *Arkkitehti*-lehdessä 4/1935.

¹⁸ Lehtileikkeet ovat usein päiväämättömiä, irrallisia artikkeleja, arvosteluja tai ajankohdaisiin teemoihin liittyviä artikkeleja. Esim. ruotsalaisen Sven Markeliuksen Turun arkkitehtipäivillä 1928 pitämästä esitelmästä Välikangas on säilyttänyt useita lehtileikkeitä.

syntyprosesseja. Seurakunnan kohdalla voi selvästi havaita, ettei arkkitehti voinut piirtää rakennusta vain omien mieltymystensä mukaisesti, vaan joutui välillä kuuntelemaan suurtakin joukkoa erilaisine mielipiteineen. Rakennuttajien arkistoista löytyi myöskin sellaisia alkuvaiheen luonnoksia, joita Välikangas ei ollut säilyttänyt omassa piirustuskokoelmassaan. Välikankaan arkistossa on yleisimmin säilytetty ainoastaan rakennusten lopulliset piirustukset ja niistäkin harvoin löytyy sisustuksen yksityiskohtia kuvaavia piirustuksia, joita taas toimeksiantajat ovat säilyttäneet omissa arkistoissaan. Samoin on rakennustapaselosteiden laita; ne tosin muodoltaan ovat useimmiten kaavamaisia tekstejä, mutta antavat tarpeellista tietoa ennenkaikkea rakennusten konstruktioista ja teknisistä yksityiskohdista.

Läheskään kaikkien rakennusten osalta ei luonnollisestikaan ole säilynyt tällaista pöytäkirja-aineistoa, joten olen joutunut tyytymään pelkkiin arkkitehdin säilyttämiin piirustuksiin ja yleisten arkistojen alaisiin asiakirjoihin (tiedot rakennusvuodesta ja rakennuttajasta). Välikankaan mahdollisten esikuvien ja vaikutteiden vertailua on hankaloittanut se, että Välikankaan oma kirjasto ei ole säilynyt ja lisäksi kaikki hänen lukuisilta Italian matkoiltaan kertyneet matkakissit sekä valokuvat ovat kadonneet.¹⁹

Martti Välikangas ei itse kirjoitellut paljoakaan arkkitehtuuristaan tai selitellyt ideataustojaan. Hänen Arkkitehti-lehdessä olleiden kirjoitustensa ja muutamien muiden julkaistujen kirjoitusten perusteella olen pyrkinyt kolmannessa luvussa selvittämään hänen arkkitehtuurinsa taustoja. Arkkitehti-lehden 1921–41 vuosikertojen tarkastelu on muutenkin ollut tärkeä lähde aikakauden arkkitehtuurin yleiskuvan luomisessa. Modernin arkkitehtuurin ja kaupunkirakentamisen historiaa käsittelevät teokset *Ars Suomen taide* ja *Suomen kaupunkilaitoksen historia* ovat myös valaisseet yleiskuvaa. Tutkimukseni taustaksi on tarpeellista luoda aluksi lyhyt katsaus arkkitehtuurin 1920–1930-lukujen modernismin kansainvälisiin ja kotimaisiin ilmentymiin, sillä tarkastelen Välikankaan arkkitehtuuria rinnatusten näiden kanssa.

¹⁹ Keinänen 1993, 23; Olli Välikangas 16.1.1998. Hänen kertomansa mukaan Välikankaan koti ja sen yhteydessä sijainnut arkkitehtitoimisto (Kaisaniemenkatu 5) paloivat pahoin vuonna 1944.

2. EUROOPPALAISEN MODERNISMIN IDEOISTA JA TYYLIKEHITYKSESTÄ

Arkkitehtuurin moderni liike alkoi voimistua Euroopassa ensimmäisen maailmansodan jälkeen samanaikaisesti kuvataiteen avant-gardististen liikkeiden kanssa. Jo vuosisadan vaihteen teollinen vallankumous ja sen mukanaan tuomat uudet rakentamismenetelmät, betonin ja raudan käyttö, olivat vaikuttaneet osaltaan rakennustuotannon rationalisoimiseen ja muotokielen pelkistymiseen. Keinot arkkitehtuurin yksinkertaistamiseksi vaihtelivat arkkitehtien välillä; yksi jätti koristeet kokonaan pois ja toinen kehitti uuden tyyppisiä dekoraatioita.²⁰

Ensimmäisen maailmansodan jälkeen myös arkkitehtien asennoituminen työhönsä koki muutoksia. Hilding Ekelund on sanonut, että kun aikaisemmin rakennustehtävää oli tarkasteltu pääasiassa esteettisestä näkökulmasta, niin nyt todellisuutta korostava käsitystapa ja työväenasuntojen, tehdasrakennusten ja vuokratalojen rakentaminen johti tajuamaan ammatin yhteiskunnallisen vastuun ja velvollisuudet.²¹ Uuden ajattelutavan mukaan rakentaminen nähtiin kokonaisuutena, jossa rakennuksen esteettistä ulkomuotoa oli vastattava käytännöllinen ja tehokas sisustus sekä tilankäyttö. Erityisesti asuntotuotannon piirissä tarjoutui arkkitehdeille haasteellisia tehtäviä koko 1920-luvun. Suomessa asuntotuotanto oli korkeimmalla tasolla 1925–1928, mutta vuosikymmenen vaihteen laman myötä tuotanto romahti. Muu talonrakennustoiminta kehittyi samansuuntaisesti asuntotuotannon kanssa, vaikkakin suhdannevaihtelut olivat selvästi pienempiä. Tähän vaikutti ennen kaikkea se, että erityisesti julkisen sektorin rakentaminen ajoittui yleisestä suhdannekehityksestä poikkeavasti: valtio ja kunnat rakennuttivat lamakaudella ns. hätäaputöinä rakennuksia ja teettivät maansiirtotöitä parantaakseen heikkoa työllisyystilannetta. 1920-luvulla asuntotuotanto oli vilkasta ja julkinen rakentaminen vähäisempää; 1930-luvulla kehitys oli päinvastaista.²²

²⁰ Lane 1985, 13.

²¹ Ekelund 1932, XI.

²² Ahvenainen, Kuusterä 1982, 258–260.

Arkkitehtuurin tyylikehityksen kannalta saksalaisen kielialueen vaikutus on ollut voimakasta kaikkialla Pohjoismaissa. Suomeen vaikutteet saapuivat joko suoraan Saksasta tai Tanskan ja erityisesti Ruotsin kautta. Riitta Nikulan mukaan Ruotsista saatiin niin yksityiskohtaisia käytännöllisiä ja esteettisiä ratkaisuja, että ruotsalainen tyylikehitys kannattaa yleensä muistaa ensisijaisena vertailukohtana. Vaikutteet myös omaksuttiin Ruotsista niin nopeasti, että naapurusmaiden klassismin kehitys kulkee lähes käsikädessä.²³ Molemmissa maissa ihailtiin mm. saksalaisen Heinrich Tessenowin uutta anonyymia arkkitehtuuria ja hänen vuonna 1916 julkaisemansa *Hausbau und dergleichen* –kirja kului arkkitehtien käsissä. Tessenowin rakennuksissa avoimista ikkunoista virtasi valoa ja ilmaa, rakennuksen julkisivut olivat koristeettomia, rapattuja pintoja ja ikkuna-aukkoja.²⁴ Tessenow edusti vanhoillisempaa suuntausta pitäytymällä osittain historiallisen arkkitehtuurin muotokielessä, mutta joka samalla piti sisällään uuden tyylin siemenen pyrkimyksessään tarkoituksenmukaisuuteen ja asiallisuuteen. Heinrich Tessenowin tuotanto ja sen historiallinen tyyli-ihanne on liitetty siihen jatkumoon, joka selvimmin näkyy 1908 ilmestyneessä Paul Mebesin teoksessa *Um 1800*.²⁵

Klassismin estetiikan mukaisesti rakennus oli yleensä selkeästi hahmottuva kappale, mutta myös umpikortteleita suosittiin. Rakennukset olivat usein aksiaalisen symmetrian hallitsemia, geometrisille muodoille perustuvia kappaleita, jotka oli rapattu ja maalattu vaaleilla värisävyillä. Suomessa klassismin ihanteiden mukainen yhtenäinen kaupunkikuva esiintyy puhtaimmillaan Helsingin Vallilassa ja Käpylän puutarhakaupungissa, joiden kaavoittamisessa ja rakentamisessa saatettiin kokeilla uusia periaatteita.²⁶ Martti Välikangas osallistui molempien kaupunginosien rakennussuunnitteluun.

1920-luvun Euroopassa arkkitehtuurin ongelmalliseksi kysymykseksi nousi suhde historistisiin tyyliihin. Uutta, historiasta irrottautunutta kansainvälistä tyyliä luotiin samanaikaisesti useissa Keski-Euroopan maissa ja pian sen

²³ Nikula 1981, 29.

²⁴ Paavilainen 1979, 100.

²⁵ Nikula 1981, 31–33.

²⁶ Salokorpi 1984, 284.

profeetoiksi nousivat arkkitehdit Le Corbusier, Mies van der Rohe ja Walter Gropius. Saksassa keskeiseen rooliin uuden ajattoman tyylin luomisessa, kuten asia haluttiin ilmaista, pääsi Bauhaus-koulu ja erityisesti sen johtaja, Walter Gropius. "Bauhaus-tyylin" geometrisyyteen nojaava muotokieli oli osittain peräisin abstraktin kuvataiteen puolelta ja erityisesti sen esikuvana on mainittu hollantilainen De Stijl -ryhmä.²⁷ Bauhausin henkinen ja filosofinen sisältö oli pitkälti Gropiuksen ajatuksiin perustuvaa. Arkkitehti Gropiuksen käsityksen mukaan kaikista taideteoksista parhaiten henkisiä ja aineellisia kykyjä heijastivat rakennukset. Rakentamisen ja muotoilun tuli perustua realiteetteihin ja ilmaista ajan henkeä, siksi modernilla konekaudella ei enää pitänyt nojautua yksin käsityöhön ja sen mukaisiin historiallisiin tyylimalleihin vaan uusi aika vaati uuden tyylin.²⁸

Euroopassa sodan jälkeinen asuntopula vaikutti siihen, että asuntosuunnittelusta tuli keskeinen teema arkkitehtien keskuudessa. Huomiota kiinnitettiin erityisesti asuntojen terveydellisiin, hygieenisiin ja sosiaalisiin seikkoihin. Ihanteeksi tuli jo vuosisadan vaihteessa syntynyt puutarhakaupunki-ideologia. Epäterveelliseksi koetun ja luonnosta vieraantuneen kaupunkirakentamisen sijaan haluttiin korostaa luonnonläheistä rakentamista. Saksalaisissa suunnitelmissa asuinalueet suunniteltiin usein mataliksi rivitaloalueiksi, jolloin jokaisesta asunnosta oli suora yhteys puutarhaan. Funktionalistien pyrkimys valoon, ilmaan ja hygieniaan poisti myös tunkkaiset umpikorttelit ja korvasi ne yhdensuuntaisilla lamellitalojen rivistöillä, joiden keskinäisten korkeuksien ja välimatkojen suhde oli tarkoin määrätty ja valokulma vähintään 45 astetta.²⁹ Määräykset perustuivat vuosisadan alun tutkimustuloksiin, joissa oli havaittu auringonvalon tuberkuloosibakteereja tappava vaikutus ja nyt tuberkuloosia vastaan ryhdyttiin taistelemaan myös rakennussuunnittelun keinoin.³⁰

Saksalaisen (bauhauslaisen) arkkitehtikunnan suunnitteluperiaatteet nojasivat muutoinkin rationaalisuuteen ja poliittisiin vaatimuksiin. Huomio kiinniittyi

²⁷ Curtis 1991, 125. Ks. myös Frampton 1985, 142–148.

²⁸ Gropius 1924, 46, 61.

²⁹ Nikula 1990, 105.

³⁰ Mikkola 1990, 94.

rakennusten sijoitteluun, hygieenisten asuinolosuhteiden luomiseen, työpaikan läheisyyteen, rationaalisten talotyyppien standardisointiin ja teolliseen massa-tuotantoon sekä myös sosiaaliseen vastuuntuntoon.³¹ Gropiuksen standardisoinnin ajatus tiivistyy minimiasunto-käsitteessä. Hänen mukaansa tietyn maan kansalaisista suurin osa omaa samanlaiset asuin- ja elämäntarpeet ja siksi asuntokysymyksenkin oli ratkaistavissa yhtenevillä standardimalleilla.³² Gropius sai kritiikkiä jo aikalaisiltaan liian rationaalisista ja epäinhimillisistä suunnitelmistaan. Yksi kritikoista oli Le Corbusier, joka sanoutui irti saksalaisten funktionalistien rationalismista ja määritteli arkkitehtuurin viimekädessä "hengen tuotteeksi".³³

Ranskalaisen uuden tyylin edelläkävijän Le Corbusierin urbaanivisiot olivat huomattavasti utopistisempia saksalaisiin virkaveljiinsä verrattuna. Le Corbusierin vuonna 1922 piirtämää Le Ville Contemporaine -suunnitelmaa pidetään uuden kaupunkisuunnittelun merkkipaaluna.³⁴ Ihanteeksi tuli kokonaan uusi kaupunki: keskustaan sijoitettiin tiiviiksi rykelmiksi pilvenpiirtäjiä, joissa sijaitsivat yhteiskunnan aivot eli teknokraatit ja pankkiirit, ja ympärille jäisi valtava viheralue. Seuraavalle vyöhykkeelle sijoitettaisiin työläisten asuntoja ja teollisuutta. Maaseutu piti Le Corbusierin mukaan yhdistää kaupunkiin niin, että kaupungista tulisi ääretön puisto.³⁵ Le Corbusierin lennokkaita ajatuksia leimaa voimakas teknologiausko, joka oli tyypillistä 1920-luvun vaurastuvassa ja koneellistuvassa yhteiskunnassa. Suomessakin hänen teoriansa ja visionsa upposivat otolliseen maaperään, sillä arkkitehtuurin nuori polvi oli selkeästi jo irtautumassa traditionaalisemmasta kansallisromanttisesta suuntauksesta.

Modernistien kaupunkiharrastus heijastui myös erilaisten urbanisoituvan yhteiskunnan innovaatioiden ihailuna ja hyväksikäyttönä. 1920-luvulla elokuvan suosio kasvoi voimakkaasti, tietoliikenne nopeutui radiotekniikan ja puhelinliikenteen kehittymisen myötä, autoistuminen ja lentoliikenne lisääntyivät. Vuonna

³¹ Cutris 1987, 167.

³² Benevolo 1971, 525.

³³ Mikkola 1990, 94.

³⁴ Benevolo 1971, 440; Curtis 1987, 164–165.

³⁵ Curtis 1987, 164–165.

1923 julkaistiin Le Corbusierin huomiota herättänyt teos *Vers une Architecture*, jota luettiin Suomessakin jo samana vuonna. Kirjassa Le Corbusier kuvailee kaupunkisuunnittelun periaatteita, ja esittää joitakin myöhemmin kuuluisaksi tulleita funktionalistisen rakennuksen muotokieltä koskevia periaatteita: rakennusmassan nosto pilareille, kattoterassi, vapaa pohjakaava, nauhaikkunat ja vapaa fasadi.³⁶ Funktionalisteille kirjan keskeisimpiä anteja lienee kuitenkin ollut ajatus siitä, että rakennuksen suunnittelu etenee sisältä ulospäin – eksteriööri on tulosta interiööristä.

Funktionalismin leviämisen kannalta tärkeitä vaikutteiden välittäjiä olivat asunonäyttelyt, joista Deutscher Werkbundin vuonna 1927 Stuttgartiin järjestämä "Die Wohnung" -näyttely ja erityisesti sen asuntoalue Weissenhofsiedlung nousi kansainväliseen tietoisuuteen. Kyseistä vuotta pidetään yleisesti funktionalismin läpimurtovuotena, sillä useimmat uuden arkkitehtuurin tärkeimmistä tapahtumista tai rakennuksista voidaan ajoittaa tälle vuodelle.³⁷ Suomessa oltiin hyvin tietoisia uuden arkkitehtuurin kehityslinjoista Keski-Euroopassa, mutta Raija-Liisa Heinonen ajoittaa funktionalismin läpimurron Suomessa vasta vuotta myöhemmäksi. Vuonna 1928 ruotsalaisen arkkitehdin, Sven Markeliusen Arkkitehtiliitossa pitämä esitelmä toi funktionalismin kaikkien tietoisuuteen, Turussa työskennelleet arkkitehdit Alvar Aalto ja Erik Bryggman piirsivät ensimmäiset funktionalistiset rakennukset ja Arkkitehti-lehti muutti linjaansa modernimmaksi. Turun 700-vuotisjuhlien yhteyteen järjestetty Turun Messut vuonna 1929 toi lopulta funktionalismin selkeästi esiin yleisöllekin.³⁸

Suomessa funktionalismi omaksuttiin usein eräänlaisena aikakauden itsestäänselvyytenä nuorten arkkitehtien joukossa, mutta vanhemman polven arkkitehtien mielestä se soveltui vain tiettyihin hyötyrakennuksiin, lähinnä teollisuusrakennuksiin. Teollisuusrakennuksia oli Suomessakin totuttu pitämään uusien menetelmien kokeilukenttinä, joissa sovellettiin ajan teknisiä ja rakenteellisia uudistuksia.³⁹ Funktionalismin kannalta oleellinen keksintö, raudoitetun betonin

³⁶ Le Corbusier (1923) 1980.

³⁷ Heinonen 1986, 9–10; Nikula 1990, 105.

³⁸ Heinonen 1986, 12–13.

³⁹ Putkonen 1991, 40–54.

käyttökin, kehittyi pitkään pääosin teollisuuden rakentamisessa, mutta jo 1910-luvullakin sitä oli käytetty myös esimerkiksi kirkkojen holvausrakenteiden vahvistajana. Funktionalismin välityksellä betonitekniikka levisi myös uudempiin rakennustyyppisiin, mutta 1930-luvun alun talouslama hidasti tekniikan uusien sovellusten käyttöönottoa.⁴⁰ Funktionalismin edellyttämä teollisesti tuotetun näköinen viimeistelty käsittelyjälki saatiinkin usein aikaan huolellisella käsityöllä.⁴¹

Talouseläman vaikutti osaltaan siihen, että funktionalismista tuli valtatyyli, joka kelpasi kaikkeen rakentamiseen aina vähäisimmistä kioskeista yhteiskunnallisesti merkittäviin rakennuksiin. Uusi tyyli myös tarjosi tuoreita eurooppalaisia virikkeitä laman köyhdyttämään valtakuntaan.⁴² Mistään orjallisesta muotokielen seuraamisesta ei Suomessa kuitenkaan ollut kysymys vaan tyyliä sovellettiin kunkin arkkitehdin mieltymysten mukaisesti tai rakennuttajan vaatimuksesta. Pääpaino oli usein taloudellisella rakentamistavalla, jota standardisoitujen rakennusosien tulo markkinoille edesauttoi, sekä ajan modernin tekniikan hyödyntämisellä. Myös kasvavat hygieniavaatimukset muuttivat oleellisesti erityisesti sairaala-, myymälä- ja puolustusvoimien arkkitehtuuria ja funktionalismin ideologian mukaiset tarkoituksenmukaiset ja asialliset ratkaisut sopivat hyvin tällaiseen rakentamiseen. Eri laitosten ja yhteisöjen arkkitehtuuria käsittelevistä tutkimuksista käy selvästi ilmi funktionalismin tuleminen valtatyyliksi 1930-luvun alkupuolella.⁴³

Funktionalismi hyväksyttiin heti alusta pitäen myös urheilurakennusten muotokieleen. Funktionalismin kausi Suomessa tavallaan huipentuukin Helsingin 1940 toteutumattomiin Olympialaisiin, joita varten rakennettiin stadion, velodromi, uimastadion, Ruskeasuon ratsastusmaneesi ja Olympiakylä, jotka kaikki edustavat funktionalismia. Funktionalismista oli ikäänkuin tullut nuoren valtion

⁴⁰ Suomea lama koetteli muuta Eurooppaa hellävaraisemmin. Vaikeimmat pulavuodet koettiin 1930–31. Niiden jälkeen tuotanto kääntyi nousuun kunnes taas vuosien 1934–1937 korkeasuhdanteen jälkeen kasvuvauhti hidastui. Ahvenainen & Vartiainen 1982, 187; Rakennusalan syvä lama kesti aina 1930-luvun lopulle saakka. Nikula 1990, 93.

⁴¹ Nikula 1990, 90; Suhonen 1989, 20.

⁴² Michelsen 1992, 92.

⁴³ Katso esim. Standertskjöld 1996, Jokinen 1992, Mäkinen 1991, Nummelin 1991.

virallinen tyyli, jolla haluttiin kirkastaa Suomi-kuvaa ja osoittaa maailmalle tietoista irrottautumista isovelji Venäjältä.

Funktionalismin sisällöllisten painotusten; tarkoituksenmukaisuuden, tekniikan hyödyntämisen ja tasa-arvoisuuden kautta oli aikomus luoda uusi parempi maailma. Funktionalismin yhteiskunnalliset aatteet jäivät Suomessa suureksi osaksi käytäntöön soveltamatta eikä esimerkiksi funktionalismin keskeistä, asutosuunnitteluun liittyvää ideologiaa pystytty viemään läpi, koska yhteiskunnalliset ja poliittiset olosuhteet olivat mm. Saksaan ja Ruotsiin verrattuna niin erilaiset.⁴⁴ Teoreettisella tasolla arkkitehdit kuitenkin osoittivat kiinnostusta asutokysymysten ratkaisemiseen ja sen sosiaalis-taloudellisiin puoliin järjestämällä taideteollisuusnäyttelyn yhteydessä vuonna 1930 Pienasunnon rationalisointinäyttelyn, jonka pääideologeina toimivat Aalto ja Blomstedt.⁴⁵ Vuonna 1931 Suomella oli myös oma osastonsa Berliinin kansainvälisessä asutonenäyttelyssä ja seuraavana vuonna Helsingissä pidettiin Pohjoismaiset rakennuspäivät. Asutosuunnittelussa jo mainetta niittänyt Martti Välikangas toimi molempien näyttelyiden komissaarina.⁴⁶

Muotokieli omaksuttiin funktionalismista sen ideologista sisältöä perusteellisemmin.⁴⁷ Jo vuonna 1928 P.E. Blomstedt kuitenkin kritisoi funktionalismin omaksumista ulkoisena muoto- ja muotityylinä, joka unohtaa sen vakavammat ideologiset ja filosofiset arvot.⁴⁸ Blomstedt pyrki tekemään selväksi yleensä yhteen liitettyjen rationalismi ja funktionalismi-käsitteiden välisen eron: rationalismi näkyi arkkitehtuurin historiassa eri muodoissa jatkuvasti, mutta funktionalismi oli vain ohimenevä muoti-ilmiö. Blomstedt ei koskaan hylännyt historiaa toisin kuin monet kansainvälisen tyylin edustajat 1920-luvulla.⁴⁹ Tässä suhteessa uskon Blomstedtin käsityksen vastaavan yleisemminkin suomalaisten arkkitehtien suhtautumista uuteen kansainväliseen tyyliin.

⁴⁴ Heinonen 1986, 277–284.

⁴⁵ Mikkola 1990, 95.

⁴⁶ Diplomi-insinöörit ja arkkitehdit 1965; Välikangas 1931, Arkkitehti 7/1931.

⁴⁷ Heinonen 1986, 277–284; Mikkola 1990, 95.

⁴⁸ Blomstedt 1928, Arkkitehti 2/1928, 26–27. Funktionalismi koettiin muotityylinä erityisesti vanhemman polven arkkitehtien keskuudessa, jossa sen vastustus keskittyi outojen muotoratkaisujen kritisointiin. Asiasta kirjoitti mm. Bertel Jung, Arkkitehti 4/1930, 59.

⁴⁹ Standertskjöld 1996, 25–27.

Vaikka funktionalismi tyylinä pyrki irrottautumaan historismista, niin monet sen tendensseistä olivat tuttuja jo 1800-luvun lopulta. Vuosisadan vaihteen englantilainen puutarhakaupunki-ideologia ja funktionalismi pyrkivät molemmat ratkaisemaan työväenasuntokysymyksen puhtaamman ja terveellisemmän asuinympäristön kautta, tuolloin tulivat tunnetuiksi myös uudet rakennusmateriaalit ja konstruktiomenetelmät (betoni ja rauta), jotka puolestaan mahdollistivat mm. ihailtujen amerikkalaisten pilvenpiirtäjien rakentamisen. Funktionalismissa uusinta ja poikkeuksellisinta lienee ollut sen tapa järjestää sekä yhteiskuntaelämä että ihmisten yksityiset elämäntavat rakentamisen keinoin.⁵⁰ Funktionalismin muotokieli omaksuttiin Suomessa nopeasti, mutta kiivaan alkunnostuksen jälkeen 1940-luvun vaihteessa ryhdyttiin taas etsimään arkkitehtuurin pehmeämpiä muotoja suomalaisista juurista ja luonnonmateriaaleista, joita erityisesti Alvar Aalto käytti.

3. MARTTI VÄLIKANAAN ARKKITEHDIN URA JA SUHDE AJAN ARKKITEHTUURI-ILMIÖIHIN

3.1. Ammattiin valmentautuminen

Välikangas valmistui Teknisestä korkeakoulusta arkkitehdiksi 1917. Tuohon aikaan arkkitehtuurin pääopettajana toimi Gustaf Nyström, joka oli opettanut jo vuosisadan vaihteen arkkitehtipolvea. Hänen tiukasti klassistisen arkkitehtuurikäsitteensä opiskelijat kokivat 1910-luvulla jo vanhanaikaiseksi.⁵¹ Siitä miten Välikangas opetuksen henkilökohtaisesti koki, ei ole jäänyt dokumenttia, mutta hänen kanssaan samaan aikaan opiskellut Salme Setälä kritisoi opetusta seuraavaan tapaan: "Arkkitehtuurin opetus kärsi siihen aikaan jonkinlaista näivetykskautta, vanha opetussuunnitelma oli kuin tukehtumaisillaan eikä uusi vielä ollut kohonnut pinnalle" ja jatkaa: "Opetus oli kapeaa, sidottua vanhoihin kaavoihin, vailla hengen lentoa."⁵² Koulun opetusohjelmaa ryhdyttiin uudistamaan 1920-luvulla, koska ammattiaineiden ja niihin liittyvien käytännön tehtävi-

⁵⁰ Schild 1985, 46–47.

⁵¹ Nikula 1990, 88.

⁵² Välikangas opiskeli vuotta ylemmällä kurssilla kuin Setälä. Setälä 1970, 75, 118.

en osuuden katsottiin olleen liian pieni. Martti Välikangas ja Oiva Kallio olivat Arkkitehtiliiton edustajina vuoden 1927 uudistuksia pohtineessa työryhmässä. Koulun opetusohjelmiin haettiin tuolloin esikuvia mm. Ruosin, Norjan ja Saksan korkeakouluista.⁵³

Nyströmin jälkeen pääopettajaksi vuonna 1919 tuli Armas Lindgren. Lindgren vaikutti keskeisesti Suomessa 1920-luvulla uudelleen virinneeseen Italian matkailuun, joka oli ollut pitkään keskeytyksissä maailman sodan vuoksi. Välikangas teki ensimmäisen matkansa Saksan kautta Italiaan keväällä 1921 yhdessä J.S. Sirénin kanssa. Matka kesti kolme kuukautta ja kohteet olivat miltei samat kuin vuotta aiemmin Italiassa käyneen Erik Bryggmanin.⁵⁴ Välikangas suosikkikaupungiksi tuli keskiaikainen Gubbion kaupunki Umbriassa.⁵⁵ Nuorten pohjoismaisten arkkitehtien keskuudessa vaikutteita haettiin yleisesti italialaisten pikkukaupungeista ja niiden tuntemattomasta normaaliarkkitehtuurista, *architettura minore*sta.⁵⁶

Välikangas toteaa Italian vaikutuksesta, että se oli melkein Mekka erityisesti ruotsalaisille ja tanskalaisille arkkitehteille. Hän sanoi matkalla tavanneensa joka puolella skandinaaveja ja ystäväystyneensä monien kanssa. Yhteydenpito ruotsalaisten ja suomalaisten arkkitehtien välillä oli toki aiemminkin ollut vilkasta, mutta erityisesti nyt valtiollisen itsenäistymisen jälkeen, kun haluttiin tietoisesti irrottautua Venäjän otteesta.⁵⁷ Göteborgin 300-vuotisjuhlanäyttelystä vuonna 1923 muodostui ruotsalaisen klassismin laaja katsaus, johon Välikangaskin osallistui monien suomalaisarkkitehtien lailla.⁵⁸ Ruotsalaisista klassismin myöhäisempää vaihetta edustaneista arkkitehteistä on mainittava erityisesti Gunnar Asplundin nimi, joka toistuu usein suomalaisten arkkitehtien

⁵³ Heinonen 1986, 37; Arkkitehti 7/1927, 45–46.

⁵⁴ Keinänen 1993, 22–23. Välikangas kävi Veronassa, Vicenzassa, Venetsiassa, Roomassa, Sienaassa, San Gimignanoossa, Firenzessä, Perugiassa, Gubbioissa, Assisissa, Ravennassa, Bolognassa, Genovassa, Milanossa, Bresciassa, Bergamossa, Mantovassa ja Padovassa.

⁵⁵ Simo Paavilaisen mukaan kaupungin talot ovat usein tyljä, ikkunoita on vain yläkerroksissa – Käpylässä näkyy jälkiä tästä mieltymyksestä. Paavilainen 1981, 30.

⁵⁶ Paavilainen 1979, 100.

⁵⁷ Nikula 1981, 29.

⁵⁸ Tuominen 1993, 123.

ihailunkohteena ja ideoiden välittäjänä. Asplundin suunnittelema Tukholman kaupungin kirjasto (1920–1928) kohosi aikakauden päämonumentiksi ja samalla ilmaisi klassismin mieltymyksen geometrisiin perusmuotoihin.⁵⁹ Välikangas ei suoranaisesti mainitse ihailleen Asplundin arkkitehtuuria, mutta Sven Markeliusta ja Asplundia verratessaan hän sanoo Asplundin kuitenkin arkkitehtina olleen "ihan toista luokkaa kuin Markelius".⁶⁰

Välikangas oli perustanut oman arkkitehtitoimistonsa 1920 ja Italian matkan aikoihin hän suunnitteli osittain jo rakenteilla olevaa puu-Käpylää, johon viitaten hän toteaa, että "jos minä jostain olen saanut vaikutuksia, niin sieltä (Italiasta) eikä Englannista eikä mistään (muualta)".⁶¹ Välikangas teki 1920- ja 1930-luvuilla useita matkoja ympäri Eurooppaa ja Skandinaviaa, eniten hän näyttää kuitenkin matkustaneen juuri Italiaan. Kaikki Italian matkoilta kertyneet matkakissit sekä -valokuvat ovat harmillisesti kadonneet, joten mahdollisia vaikutteita tai suoranaisia yhtymäkohtia maan arkkitehtuuriin ei voi varmistaa.⁶²

Arkkitehtuurin uudet tuulet välittyivät paitsi matkojen niin myös ulkomaisen kirjallisuuden ja ammattilehdistön välityksellä, jotka levisivät suhteellisen nopeasti ammattipiireissä. Jo aiemmin mainittu saksalaisen Heinrich Tessenowin vuonna 1916 julkaisema *Hausbau und dergleichen*-teos, jonka mm. Välikankaan kurssitoveri Hilding Ekelund sai käsiinsä jo samana vuonna, toimi varhaisena herättäjänä vaatimattoman asuntoarkkitehtuurin mallia haettaessa.⁶³ Välikankaan Vallilaan suunnitelmissa suurpihakortteleissa ja niiden yksinkertaisessa muotokielessä voi havaita ruotsalaisten ja tanskalaisten esikuvien lisäksi tessenowilaista askeettisuutta.⁶⁴ Tämän kaikkien arkkitehtien peruslukemistoon kuuluneen kirjan lisäksi on vaikeaa ryhtyä arvioimaan mitä kirjoja Välikangas on käsiinsä saanut, sillä Välikankaan oma kirjasto ei ole säilynyt.⁶⁵ Ulkomaisiin

⁵⁹ Paavilainen 1979, 106.

⁶⁰ Välikangas 1971, 162.

⁶¹ Välikankaan haastattelu 12.10.1971. SRM; Keinänen 1993, 23.

⁶² Keinänen 1993, 23.

⁶³ Paavilainen 1981, 27. Voi olettaa, että myös Välikangas tunsikin kirjan. Hilding Ekelund asetti Tessenowin vaikutuksen yhdeksi keskeisimmistä syistä arkkitehtuurin muotojen yksinkertaistumiseen 1910- ja 20-luvulla. Nikula 1981, 32.

⁶⁴ Esim. Nikula 1981, 62–63, 65–67; Tuominen 1993, 102–137.

⁶⁵ Olli Välikangas 16.1.1998.

ammattilehtiin hän sen sijaan saattoi tutustua Arkkitehti-lehden päätoimittajana ollessaan.

Arkkitehtuurissa alan lehtien merkitys on ollut suuri uusien ideoiden välittäjänä ja esimerkiksi funktionalismin ideologia tuli Raija-Liisa Heinosen mukaan Pohjoismaissa ensimmäiseksi esiin juuri lehtien kautta.⁶⁶ Arkkitehti-lehdessä alettiin Martti Välikankaan päätoimittajakaudella, vuodesta 1928 lähtien, julkaista Arkkitehtiliittoon saapuneiden ulkomaisten ammattilehtien luetteleja. Ylivoimaisesti parhaiten edustettuina olivat saksalaiset ammattilehdet, joita oli 20 eri vuosikertaa, mutta lehtiä tuli myös mm. Englannista, Hollannista ja Italiasta.⁶⁷

3.2. Arkkitehti-lehden päätoimittajana 1928–1930 ja suhde Arkkitehtiliittoon

Suomen Arkkitehtiliiton äänenkannattaja Arkkitehti-Arkitekten -lehti alkoi vuodesta 1918 kestäneen tauon jälkeen ilmestyä uudelleen vuonna 1921.⁶⁸ Lehden päätoimittajana aloitti arkkitehti Carolus Lindberg, joka toimi tehtävässä vuoteen 1927 saakka. Hilding Ekelund on kertonut, ettei lehteä Lindbergin aikana pidetty tarpeeksi ajankohtaisena. Se sisälsi enimmäkseen matkaker-
tomuksia, rakennustaiteen historiaa ja kilpailuehdotuksia, eikä ollut niin monipuolinen kuin siltä odotettiin. Päätoimittaja Lindbergin traditionalistiset näkemykset koettiin nuorten arkkitehtien keskuudessa tulppana uusien ideoiden välittymisessä, joten Lindberg joutui väistymään tehtävistä. Martti Välikankaan johdolla v. 1928 aloittanut uusi toimitus nimesikin lehden "rakennustaiteelliseksi aikakauslehdiksi" (kursivointi kirjoittajan).⁶⁹ Välikankaan aikana ja Hilding Ekelundin päätoimittajakaudella (1931–34) lehdestä kehittyi vähitellen avoin, aktiivinen keskustelukanava, mikä osaltaan johtui funktionalistisen ja traditionalistisen arkkitehtikunnan vilkkaasta väittelystä.

⁶⁶ Heinonen 1976, 15.

⁶⁷ Ibid.

⁶⁸ Arkitekten-lehti oli ilmestynyt vuosina 1903–1918 ruotsinkielisenä. Suomenkieliseksi se muuttui 1921.

⁶⁹ Nivari 1992, 256.

Päätoimittajan tehtäviin ja Arkkitehtiliiton jäsenistöön Välikangas oli saanut hyvää tuntumaa jo toimiessaan liiton hallituksen jäsenenä vuosina 1926–1935. Liiton varapuheenjohtajana hän toimi vuoden 1927 ja puheenjohtajana 1936–40.⁷⁰ Toiminta jakautui rakennustaiteellisiin ja ammattietukysymyksiin jo liiton edeltäjän, Arkkitehtiklubin, perustamisaikaan vuonna 1892 ja vuonna 1919 perustettu Arkkitehtiliitto jatkoi samalla linjalla. Välikangas näyttää osallistuneen aktiivisesti liiton toimintaan ja usein hän Arkkitehti-lehden kirjoituksissaankin – nostaa ammattietukysymykset esiin. Välikankaan puheenjohtajakaudella mm. arkkitehti-nimi laillistettiin vuonna 1937 ja seuraavana vuonna liitto kehotti jäseniään käyttämään liiton lyhennettä S.A.F.A. pätevyytensä määritelmänä. "Arkkitehti S.A.F.A." nimen perään liitettynä edellytti korkeakoulututkintoa arkkitehtilinjalta.⁷¹

Välikangas ei ollut erityisen innokas arkkitehtuurin teoreettisten kannanottojen luoja. Arkkitehti-lehden päätoimittajakaudellaan hän silti varmasti oli hyvin selvillä kansainvälisen arkkitehtuurin virtauksista ja tunsikin myös funktionalismin ideologista puolta. Päätoimittajana hän myös pääsi vaikuttamaan funktionalismin tunnetuksi tekemiseen. Hänen aikanaan lehdessä alettiin julkaista modernia arkkitehtuuria käsitteleviä artikkeleita, julkaistiin mm. erityinen Turun uutta arkkitehtuuria (Aallon ja Bryggmanin) esittelevä numero ja esiteltiin arkkitehtuurikilpailujen tuloksia, jossa erityisesti huomioitiin moderneiksi katsottavia ehdotuksia.⁷² Kilpailussa palkinnotta jääneiden ehdotusten esittely lehdessä ja jopa palkittujen ehdotusten pois jättäminen oli julkista kritiikkiä traditionalistista arkkitehtuuria kohtaan.⁷³ Lehden linjan muutoksen taustalla on selvästi nähtävillä Suomen Arkkitehtiliiton nuoren arkkitehtipolven vaatimus uuden arkkitehtuurin huomioimisesta – haluttiin valita päätoimittaja, joka vastaa kentän huutoon. Toisaalta Arkkitehti-lehden 10-vuotis juhlanumerossa vuonna 1930

⁷⁰ Diplomi-insinöörit ja arkkitehdit, 1965.

⁷¹ Nyberg 1992, 303, 312–322.

⁷² Välikangas tunsikin Aallon ja Bryggmanin henkilökohtaisesti jo aiemmin; Bryggmanin kanssa hän osallistunut yhdessä mm. Vaasan teatteritalokilpailuun vuonna 1920. Aalto puolestaan oli työskennellyt Välikankaan arkkitehtitoimistossa 1920-luvun alussa. Hän on kertonut Aallon olleen jo tuolloin poikkeuksellinen persoonallisuus, jonka lahjakkuus oli ilmeinen. Olli Välikankaan tiedonanto 16.1.1998.

⁷³ Hilding Ekelundin päätoimittajakaudella tämä linja jatkui mm. Lallukan taiteilijakotikilpailun yhteydessä, Solla 1992, 279. Myös Kotkan kaupungintalo –kilpailua käsiteltiin kriittiseen sävyyn, ks. Arkkitehti 10/1931.

Välikangas väittää, että lehti on pyrkinyt ottamaan mahdollisimman puolueettoman kannan ja antamaan tasapuolisen kuvan rakennustaiteen pyrkimyksistä. Puolueeton asenne tuntui myös häiritsevän häntä:

”Tällaisella asenteella on luonnollisestikin huonot puolensa; lehti saa siten helposti liian värittömän, katalogimaisen luonteen. Sen on vaikea kilpailla yksityisten, riippumattomien, ainoastaan pienempää piiriä edustavien julkaisujen kanssa, jotka voivat vapaammin lausua mielipiteensä ja arvostelunsa...”⁷⁴

Tämä selittää siis osittain Välikankaan melko niukkasanaisen linjan lehden päätoimittajana. Hän ottaa kyllä kantaa joihinkin ajankohtaisiin kysymyksiin, mutta pääsääntöisesti kirjoittelua leimaa ennemminkin tietynlainen varovaisuus kuin voimakas näkökanta. Arkkitehtuurin modernismille myönteinen ajattelutapa pääseekin esiin lehden yleisen linjan valinnassa – siinä mitä julkaistiin ja mitä jätettiin pois.

Välikankaan arkkitehtuurikäsitteestä ylipäänsä on hänen kirjoitustensa valossa vaikea päästä selvyyteen, sillä harvoissa kirjoituksissaan hän käsitteli kovin niukasti omaa arkkitehtuuriaan tai arkkitehtuurinäkemystään. Arkkitehti-lehdessä hän esittelee muutamia Helsinkiin suunnittelemaansa rakennuksia lyhyesti. Välikankaan rakennusten suunnittelun yhteydessä kirjoittamat rakennuslaskelmat ovat melko kaavamaisia tekstejä, jotka kuvaavat rakennusta vain tekniseltä kannalta. Mikään teoreetikko tai ideologi Välikangas ei siis esimerkiksi tuotteliasiin Alvar Aaltoon, P.E. Blomstedtiin ja Hilding Ekelundiin verrattuna ollut.

3.3. Funktionalismi ja ideologiset kysymykset

Funktionalismia terminä ei esiinny Välikankaan kirjoittamissa artikkeleissa, mutta uudesta arkkitehtuurista kirjoittaessaan hän käyttää korvaavina ilmauksina termejä ratsionalisointi, rationaalinen tai asiallinen tyyli.⁷⁵ Selvimmin funktionalismin ideologiseen sisältöön viittaa Välikankaan pääkirjoitus vuoden

⁷⁴ Välikangas 12/1930, 185.

⁷⁵ Välikangas: Arkkitehti 1/1931, 1, 7/1931, 106–110; Säästöpankki 8–9/1935, 229–235, 265–269.

1931 Arkkitehti-lehdessä. Siinä hän käsittelee arkkitehtien osanottoa kunnalliseen elämään ja asuntotuotannon synnyttämien yhteiskunnallisten probleemien ratkaisemista viittaamalla funktionalismin ideologiaan siinä muodossa kuin se tuli tunnetuksi ruotsalaisten ja saksalaisten modernistien välityksellä. Artikkelissa Välikangas antaa sapiskaa mukavuudenhaluisille ammattiveljilleen, jotka hänen mielestään kaihtavat sosiaalista ja yhteiskunnallista vastuuta:

"Meissä [arkkitehdeissa] on – kaikista vastaväitteistä huolimatta – vielä hyvinkin paljon jäljellä viime vuosisadan lopun taiteilijaa, joka täydellisesti hallitsi suuren historiallisen tyylivarastonsa ja jolle rakennustehtävässä oli keskeisintä sen taiteellinen puoli, tyyli: oliko kirkko tehtävä goottilaiseen vai bysanttilaiseen henkeen tai oliko pankkirakennuksessa käytettävä doorilaista vai korinttilaista järjestöä ja joka sillä välin pyritti ylhäisessä taiteellisessa eristäytyneisyydessään antamatta ajan virtausten häiritä itseään."⁷⁶

Kriittisellä kirjoituksellaan Välikangas selvästi halusi herättää keskustelua ja ehkä ärsyttääkin sellaisia erityisesti vanhemman polven arkkitehteja, jotka suhtautuivat ylimielisesti "kaikkeen mikä vähänkin vivahtaa sosialiselle ja yleensäkin yhteiskunnalliselle kysymykselle".

Sven Markelius oli huhtikuussa 1928 Suomen arkkitehtiliitossa pitämässään esitelmässä korostetusti tuonut esiin asumisen ja rakentamisen yhteiskunnallista puolta. Hän vaati myös rakennusprobleemien syvällisempää ja todellisuuspohjaisempaa ratkaisemista tyyliomineilla leikkittelyn sijaan.⁷⁷ Markelius oli innostunut edellisistä ajatuksista tutustuttuaan Saksan asuntokysymyksiin ja erityisesti Walter Gropiuksen Tukholman vierailun yhteydessä maaliskuussa 1928.⁷⁸ Välikangas puolestaan kuuli Markeliuksen esitelmän Suomen arkkitehtiliiton kokouksessa ja hänen keräämiensä tapahtumaa koskevien lehtileikkeiden määrästään päätellen oli erityisen innostunut sen herättämistä ajatuksista.

⁷⁶ Välikangas 1/1931, 1. Välikankaan lehtileikekokoelmassa oli myös artikkeli, jossa haastateltava (Välikangas?) kuvaa arkkitehdin työtä: "Tavallisestihan ns. suuri yleisö ymmärtää arkkitehtuurilla etupäässä julkisivuja ja yleensä ulkopuolista koristelua, ammattimiehelle ne sen sijaan ovat enemmän tai vähemmän toisarvoisia tekijöitä. Hänelle on tehtävän oikea kokonaisuus tärkeintä. Kun tarkoituksenmukaisia pohjaratkaisuja on löydetty, järjestyvät kyllä yksityiskohdat ja myöskin ulkoasu luontevasti. Päiväämätön artikkeli, 1920-luvulta: "Luottolaitosten tulisi valvoa pohjasommitelman tarkoituksenmukaisuutta"

⁷⁷ Arkkitehti 5/1928, 71. Välikangas oli ilmeisen kiinnostunut Markeliuksen ajatuksista, sillä hänen lehtileikekokoelmistaan löytyy lukuisia Markeliuksen luentoa käsitteleviä lehtiartikkeleita. SRM, Välikankaan kokoelmat.

⁷⁸ Råberg 1972, 37.

Välikankaan Arkkitehti-lehden kirjoitus noudattelee pitkälti samaa linjaa, ja hän kirjoittaa, että arkkitehdin ammatti ja hänen suhteensa rakennustehtävään ovat perusteellisen muutoksen kourissa:

"Entisestä taiteilijasta, joka loma-aikoina kuljeksi ympäri Italiassa skissikirja kainalossa kooten arkkitehtoonisia aiheita... on tullut rakennusorganisaattori mitä laajimmassa mielessä, hänen tehtävänsä ovat suuresti avartuneet ja tulleet monipuolisemmiksi..."⁷⁹

Näkemyks kertoo Välikankaan arkkitehtuurikäsitteen muutoksesta, huomion kiinnittämisestä rakennustehtävän kokonaisuuteen ja ennenkaikkea sen sisältöihin. Vielä 1920-luvullahan hän itse oli kuljeskellut Italiassa kopioimassa muotoaiheita skissikirjaansa.

Markelius vaati esitelmässään huomion kiinnittämistä yhteiskuntaelämän sosiaaliin, taloudellisiin ja teknisiin muutoksiin. Nämä periaatteet olivat nousseet keskeisesti esiin vuoden 1930 Tukholman näyttelyssä, jossa erityisesti sen asunto-osasto herätti laajaa kiinnostusta. Näyttelyn jälkeen julkaisussa *Acceptera*-teoksessa arkkitehdit pureutuvat sosiaaliin ja yhteiskunnallisiin kysymyksiin kriittisesti ja osin paatoksellisestikin. *Accepteraa* ja sen julkaisseita arkkitehteja on pidetty kommunismi-väritteisinä, mutta toisaalta arkkitehdit itse toivat esiin yhteydet myös renessanssin humanismiin.⁸⁰ Julkaisussa käsitellään myös tyyli-käsitettä kriittisemmin kuin aiemmin, ennenkaikkea pyrittiin keskieuropalaisten esikuvien mukaisesti irti historiallisista tyylivirtauksista ja pyrittiin pikemminkin moderniin tyylittömyyteen. Näkemykset funktionalismista ja sen keskeisistä kysymyksistä vaihtelivat eri arkkitehtien kesken. Gustaf Näsströmin julkaisemassa *Svensk funktionalism (1930)* kirjassa funktionalismi nähdään ruotsalaisen arkkitehtuuritradition ja klassismin yksinkertaistuvan muotokielen luonnollisena jatkeena ja huomio kiinnitetään ennenkaikkea ulkoiseen tyyliin. *Acceptera* pyrkii irrottautumaan traditiosta ja suuntautuu tulevaisuuteen sekä ottaa voimakkaammin kantaa sosiaaliseen oikeudenmukaisuuteen asutokysymysten kautta. Välikangas kirjoitti vuonna 1931

⁷⁹ Välikangas, Arkkitehti 1/1931, 1.

⁸⁰ *Acceptera* 1931, 152. *Acceptera* julkaisun taustalta löytyvät arkkitehdit Gunnar Asplund, Sven Markelius, Wolter Gahn, Gregor Paulsson, Eskil Sundahl ja Uno Åhrén.

saman sävyisesti:

"Esteettinen puoli rakennuskysymyksissä on entisestä keskeisestä asemastaan yhä enemmän siirtynyt takalalle teknillis-ekonomisten organisatiotehtävien tieltä; asuntotuotanto käsitettynä koko laajuudessaan on tullut yhdeksi tärkeimmistä ja vaikeimmin ratkaistavista yhteiskunnallisista probleemeista, liikenteessä tapahtunut ennen aavistamaton kehitys on kohottanut asemakaavatehtävät aikaisemmalta sangen "idyllis-romanttiselta" tasolta ensiarvoisen merkityksellisiksi liikenneteknillisiksi kysymyksiksi."⁸¹

Arkkitehtiveljiä laiskasta kunnalliselämään osallistumisesta syyttänyt Välikangas itse näytti esimerkkiä ottamalla osaa kunnalliseen elämään Helsingin kaupungin sosiaalilautakunnan jäsenenä 1928–1930.⁸² Sosiaaliseen asuntotuotantoon hän oli perehtynyt jo Käpylää rakennettaessa sekä As Oy Sturea suunniteltaessa.⁸³ Työväenasuntokysymyksiin oli kyllä arkkitehtien keskuudessa jo 1920-luvulla alettu kiinnittää huomiota laajemminkin, eikä niiden rakentamista koettu vain tilapäistyönä paremman puutteessa kuten vielä 1910-luvulla oli laita. Itseasiassa 1920-luvun asuntotuotantoa on osaltaan pidetty osoituksena sosiaalisesta mielenlaadusta, joka 1930-luvulla jäi kaupallisen rakentamisen jalkoihin.⁸⁴ Varsinaisesti kuitenkin funktionalismin ideologian mukaisia asuntoalueita päästiin Suomessa rakentamaan vasta 1930-luvun lopulla, joista Välikankaan ja Hilding Ekelundin Helsingin Käpylään suunnittelema Olympiakylä (1939–41) on varhaisimpia esimerkkejä.

Funktionalistit oli sijoitettu poliittisesti vasemmistoon jo 1920-luvun lopulla Saksassa, jossa oikeistolaiset kansallissosialistit osoittivat ennakkoluuloisuutta modernismia kohtaan. Suomessa porvarilliset puolueet olivat muista Skandinavian maista poiketen säilyttäneet asemansa 1930-luvulla, mutta silti vasemmistolaiseksi koettu funktionalismi saavutti täällä suuren suosion ja hyväksyttiin jopa suojeluskuntatalojen tyylinä. Kansainvälisyyttä korostava funktionalismi oli ristiriidassa myös Suomessa vielä 1920–30-luvuilla vallinneen

⁸¹ Välikangas 1/1931, 1.

⁸² Välikankaan nimikirjaote, Valtion kiinteistölaitos.

⁸³ Helsingin kaupungin sosiaalilautakunta etsi uusia talo- ja asuntotyyppejä työväenasuntokysymyksen ratkaisemiseksi. Asuntoja suunniteltiin Vallilaan ja As Oy Sture (1925–26) oli niistä yksi, kaikkein suurin. Tuominen 1993, 106–107.

⁸⁴ Salokorpi 1984, 292.

ns. suomalaisuusideologian kanssa. Arkkitehdit kuitenkin loivat innokkaasti kansainvälisiä kontakteja läntisiin naapureihin, sen sijaan venäläisestä konstruktivismista on vaiettu ja siihen suhtauduttiin ennen kaikkea ideologisena ja poliittisena suuntauksena.⁸⁵ Välikangas oli nuorena arkkitehtina työskennellyt Venäjällä Jusofkassa, mutta muutoin kontaktit olivat vähäisiä. Arkkitehti-lehteenkin Välikankaan mukaan tuli hyvin vähän venäläistä konstruktivismia käsitteleviä lehtiä tai kirjallisuutta.⁸⁶ Ainakaan Välikankaan kohdalla ei venäläisillä arkkitehtuuri ja arkkitehtikontakteilla näytä olevan suurempaa merkitystä, sillä hänen mielenkiintonsa näyttäisi 1930-luvulla suuntautuvan ennenkaikkea saksalaiseen ja ruotsalaiseen arkkitehtuurikehitykseen.

Vaikka Välikangas oli Arkkitehti-lehdessä vaatinut arkkitehtien aktiivisempaa osallistumista poliittiseen elämään, hän ei silti sano itse ollensa poliittisesti sitoutunut kuten eivät muutkaan arkkitehdit, joiden kanssa hän oli tekemisissä. Mielenkiinto kohdistui hänen mukaansa selkeästi rakentamistehtävään ja työväenasuntokysymys nyt vain sattui silloin olemaan ajankohtainen.⁸⁷ Tällaisen epäpoliittisen sosialismin taustat viittavat Ruotsin kautta tulleiden vaikutteiden lisäksi saksalaiseen arkkitehtuurin ekspressionismiin ja sen korostamaan aktiiviseen sosiaaliseen asenteseen. Ekspressionismi on yleensä nähty suuntauksena, jonka funktionalismi syrjäytti yhteiskunnallisen tilanteen muuttuessa Saksassa.⁸⁸ Eroja suuntausten välillä voisi kärjistetysti tulkita niin, että rationalistisen (funktionalistisen) ajattelutavan mukaan rakennuksen muoto syntyi funktion seurauksena kuin itsestään, ilman historiallisia lainoja. Ekspressionistit taas korostivat arkkitehdin muodonantajan roolia ja yhteyttä traditioon. Ekspressionismin vapaat ja "anti-rationaaliset" muodot on myös nähty vastaakohtana funktionalismin rationaalisille ja standardisoiduille muodoille.⁸⁹ Molempien suuntausten taustalla oli kuitenkin pyrkimys sosiaalisesti oikeudenmukaiseen ja inhimilliseen rakentamiseen, vaikka keinot päämäärän toteuttamiseksi

⁸⁵ Heinosen mukaan suomalaisilla arkkitehteilla kuitenkin oli kontakteja ainakin kirjallisuuden välityksellä, jota saatiin Saksan kautta. Heinonen 1986, 25–34.

⁸⁶ Välikangas 1971, 160–162.

⁸⁷ Martti Välikankaan haastattelu 12.10.1971, 159–160. Välikangas oli sodan jälkeen kokoomuksen kunnallisvaaliehdokkaana, prof. Olli Välikankaan tiedonanto 16.1.1998.

⁸⁸ Frampton 1985, 122.

⁸⁹ Curtis 1991, 121.

vaihtelivatkin niin muodonannossa kuin sisällössäkin.

Elina Standertskjöld on tutkimuksessaan tuonut esiin ekspressionismin sosialistisen ajattelutavan, mutta painottanut, että arkkitehdit eivät olleet aktiivisia kommunisteja, jotka olisivat olleet kiinnostuneita kommunismin ja kapitalismin välisistä taisteluista vaan kysymys oli idealistisesta vallankumouksesta. Suomen yhteiskunnallinen tilanne oli myöskin otollinen tällaisille ajatuksille, sillä 1930-luvun alun talouslama nosti esiin täällä samoja kysymyksiä kuin kymmenen vuotta aiemmin Saksassa.⁹⁰ Christer Bodén onkin tulkinut modernistien ideologiaa haluksi parantaa ja muuttaa maailmaa radikaalilla tavalla. Myös hän on pohtinut kysymystä modernistien vasemmistolaisuudesta ja tullut siihen tulokseen, että modernisteissa yhdistyvät erikoisella tavalla demokraattiset ihanteet ja sofistikoitunut kone-estetiikka.⁹¹

4. MARTTI VÄLIKANKAAN RAKENNUKSET MIKKELISSÄ

4.1. Mikkelin kaupunkikuvan muutos 1830–1930

Mikkelin alueen ensimmäinen asemakaava laadittiin vuonna 1831 lääninjako-uudistuksen yhteydessä, jolloin Mikkelin lääni perustettiin ja sen residenssi päätettiin sijoittaa Mikkelin kirkonkylään. Uuden läänin sisällä syntyi kuitenkin kiistaa eri pitäjien välillä residenssin sijoituspaikasta sekä siitä tuliko Mikkelin olla kauppala vaiko kaupunki. Lopulta maaliskuussa 1838 keisari Nikolai I saattoi antaa Mikkelin kaupungin perustamisjulistuksen. Marraskuussa 1838 valmistui myös kaupungin lopullinen asemakaava, jonka suunnitteli intendentti-konttorin esimies Carl Ludvig Engel, sekä kaupungin ensimmäinen rakennusjärjestys. Kadut olivat empire-*asemakaavalle* tyypilliseen tapaan leveitä ja niille oli rakennusjärjestyksessä määrätty puuistutuksia paloturvallisuussyistä johdettua.⁹² Tämä Engelin laatima ruutukaava on pitänyt pintansa nykypäiviin saakka ja vaikuttanut osaltaan Mikkelin kaupunkikuvan muovautumiseen, rakentamisen

⁹⁰ Standertskjöld 1996, 60–61; The Amsterdam school, Dutch Expressionist Architecture 1915–1930. Edit. Wim de Wit. London 1983, 51.

⁹¹ Bodén 1989, 262–269.

⁹² Kuujo 1971, 46–55, 57–59.

tyyli-ihanteiden muutosten rinnalla.

Kaupungin ensimmäisen aktiivisen rakennuskauden (1838–1850) aikana leveiden katujen varsille rakennettiin matalia, yksikerroksisia puutaloja. Asuinrakennukset edustivat yhdenmukaista, maaseutukaupungeille ominaista selkeää ja yksinkertaista empireä.⁹³ Rakennusjärjestyksen mukaan oli kiinnitettävä erityistä huomiota torin ja suurempien katujen varsille kohoavien asuinrakennusten kauneuteen.⁹⁴ Torin laidalle 1840-luvun alussa rakennettu, C.L. Engelin suunnittelema, lääninhallituksen kivirakennus ja pääkatujen varsille rakennetut lääninvankila ja lääninsairaala poikkesivat selvästi vaatimattomammasta puutalorakentamisesta. 1856 tuli Suomessa voimaan keisarillinen asetus, joka säänteli kaupunkien rakentamista. Tässä kaupunkien yleisessä rakennusjärjestyksessä ei esitetty kaupunkien ulkonäköä koskevia esteettisiä vaatimuksia, vaan se jätettiin paikallisten rakennusjärjestysten tehtäväksi.⁹⁵

1800-luvun kahdella viimeisellä vuosikymmenellä Mikkelin kaupunkirakenne alkoi tiivistyä vilkkaan uudis- ja lisärakentamisen myötä sekä kasvavan väestömäärän vuoksi.⁹⁶ Vuosisadan lopulla kaupunkiin rakennettiin myös ensimmäiset kaksikerroksiset kiviset asuintalot, mutta kaupunkikuvaa hallitsivat edelleen rakennusjärjestyksen edellyttämät yksikerroksiset puutalot aina toiseen maailmansotaan saakka. Kookkaimpien kaupunkitalojen rakennustyylinä alkoivat 1870-luvulta lähtien voimistua uusrenessanssipiirteet, joita näkyi mm. lääninrakennuskonttorin esimiehenä vuosina 1876–91 toimineen arkkitehti Axel Loenbomin arkkitehtuurissa.⁹⁷ 1880–90-luvuilla Mikkelin keskustaan rakennettiin useita valtion varoin toteutettuja rakennuksia: laajennettiin lääninvankilaa, aloitettiin kasarmialueen pystytys ja rakennettiin rautatieasema. Kaupunki puolestaan rakennutti useita kouluja ja kaupunkilaisten kustantamana rakennettiin vuonna 1897 valmistunut, Josef Stenbäckin suunnittelema Mikkelin tuomiokirk-

⁹³ Mikkelin kaupungin juhluvuoden näyttelyluettelo 1988, 10–11.

⁹⁴ Kuujo 1971, 59.

⁹⁵ Nikula 1981, 150.

⁹⁶ Väkiluku nousi vuosien 1875–1900 välillä yli 2500 hengellä, ollen vuonna 1900 3630 henkeä. Kuujo 1971, 194–195.

⁹⁷ Lähde 1987, 33.

ko. Vuosisadan alussa julkinen rakentaminen jatkui edelleen vilkkaana, jolloin muun muassa Selim Lindqvistin suunnittelema kaupungintalo valmistui (1912). 1910-luvulla rakennettiin myös kaupungin vesijohtoverkosto, johon liittyen Lindqvist suunnitteli kaupungin symboliksi muodostuneen Naisvuoren vesitornin ja vesijohtolaitoksen sekä lisäksi satama-alueen paviljonkeineen.⁹⁸

Kaupunkien kaavoitus- ja rakentamiskäytäntö kehittyi 1900-luvun alussa paikallisten rakennusjärjestysten ja muiden erikoisasetusten puitteissa. Niin kauan kuin kaupunkien kasvu pysyi vähäisenä, ei tarvetta laajempaan ja täsmällisempään säännöstyöhön ollut. Yhtenäisen kotimaisen säännösten puutteessa seurattiin jopa naapurimaan Ruotsin säännöstöä, mutta viimein vuonna 1919 aloitettiin kotimaisen asemakaavalain valmistelu, joka pantiin täytäntöön 1932. Kaupunkien ulkonäköön liittyvät kysymykset siirrettiin tässä rakennussäännössä lähes kaikilta osiltaan paikallisissa rakennusjärjestyksissä ratkaistaviksi.⁹⁹ Mikkelin rakennusjärjestys oli laadittu 1901, mutta sitä oli uudistettu lisäyksin vuosina 1920, 1926 ja 1929. Viimeksi mainittu lisäys rakennusjärjestykseen koski Mikkelin uutta III:tta kaupunginosaa ja sen oli laatinut alueen asemakaavoituksesta vastannut arkkitehti Otto I. Meurman.¹⁰⁰ Rakennusjärjestys oli voimassa koko 1930-luvun, eli ajan jolloin Martti Välikangas suunnitteli rakennuksia Mikkelin keskustaan.

Keskustan umpikorttelirakentamiseen perustuva asemakaava ja rakennusjärjestys olivat 1930-luvulla jo ajan uusiin kaupunkisuunnitteluihanteisiin nähden vanhentuneita ja vaikuttivat siihen, että funktionalismin ihanteiden mukaisia vapaasti seisovia rakennuksia oli hankala sijoittaa tiiviisiin kortteleihin. Rakennusjärjestyksessä annettiin lisäksi ylimalkaisia ohjeita rakennuksen ulkonäöstä, koskien lähinnä paloturvallisuutta. Puurakennusten tuli olla yksikerroksisia, mutta myös kaksikerroksisia saatettiin tehdä, mikäli alakerta tehtiin kivistä.¹⁰¹ Kivirakennusten korkeudeksi annettiin ohje:

⁹⁸ Kuujo 1971; Hassinen 1987, 6–27; Riekkö 1997.

⁹⁹ Nikula 1981, 151–1954.

¹⁰⁰ Salmela 1997, 33. JTHL.

¹⁰¹ Mikkelin kaupungin rakennusjärjestys 1929, 20 §, 21 §, 9.

*Kivirakennuksia saa rakentaa sekä yksi- että monikerroksisia ja myös yhdistää naapuritontilla löytyvään kivirakennukseen... Katua vasten oleva kivirakennus saakoon korkeintaan saman korkeuden, luettuna jalkakäytävästä kattolistan korkeimpaan kohtaan, kuin kadun leveys, ei kuitenkaan yli 20 metrin. Rakennus leveämmän ja kapeamman kadun kulmassa saakoon jälkimmäisen varrella saman korkeuden kuin leveämmän kadun varrella. Torin tahi muun avoimen paikan varrella oleva rakennus kivistä olkoon enintään 20 metrin korkuinen.¹⁰²

Rakentaminen noudattelikin tätä säännöstöä toiseen maailmansotaan saakka, jonka jälkeen sitä uudistettiin paremmin vastaamaan kaupungin rakentamistarvetta, sillä Mikkelin puutalokeskusta oli kärsinyt sotien aikana useista pommituksista ja kaupungissa vallitsi huutava pula asunnoista sekä liiketilasta. Sodan aiheuttamia vahinkoja ruvettiin Hallitustorin laidalla korjaamaan rakentamalla korkeita asuin- ja liikerakennuksia. 1930-luvulle saakka keskustan ruutukaava-alueelle ja sen laidoille rakennetut kaupunkikuvaa hallinneet julkiset rakennukset alkoivat näin menettää hallitsevaa asemaansa. 1940-luvun alussa SOK:n liikerakennus ja Välikankaan suunnittelema Mikkelin Säästöpankki kohosivat Hallitustorin laidalla kuudessa kerroksessa yli 20 metrin korkeuteen ja muuttivat matalana pysyneen kaupunkirakenteen kerralla uusiin ulottuvuuksiin.

Mikkelin julkiset rakentamishankkeet liittyivät ajankohdan yleisiin suuntauksiin kaupunkihierarkian syntyprosessissa, lainsäädännön kehityksessä ja keskustan tonttihintapolitiikassa. 1920-luvun puolella aktualisoitunut esikaupunkikysymys, joka vaivasi Mikkelin ohella yleisesti maamme kaupunkeja sai Mikkelissä ratkaisunsa vuonna 1931 voimaan astuneen esikaupunkiliitoksen myötä. Kaupunkien laitamilla asunut yli 3500 henkinen väestö kasvatti kaupungin väkilukua 10 000 henkeen ja samalla kaupungin pinta-ala kasvoi liki nelinkertaiseksi.¹⁰³ Uusien alueiden asemakaavoista vastasi Viipurin läänin asemakaava-arkkitehti Otto-I. Meurman.¹⁰⁴

Väkiluvun noustessa myös julkinen rakentaminen vilkastui, kun kaupunkeihin muuttanut väestö vaati yhä monipuolisempia palveluja tai niitä tarjottiin heille

¹⁰² Mikkelin kaupungin rakennusjärjestys 1929, 19 §, 8–9.

¹⁰³ Pinta-ala kasvoi 7,4 neliökilometristä 26,9 neliökilometriin. Perälä 1984, 58.

¹⁰⁴ Kuujo 1988, 84–94; Salmela 1997, JTHL.

kaupallisista syistä.¹⁰⁵ 1930-luvulla Mikkeliin valmistui useita suurehkoja rakennuksia, jotka toivat empiren rinnalle näkyvästi modernia arkkitehtuurin muotokieltä. Suomalaisen puutalokaupungin ikänä on pidetty noin 100 vuotta, elleivät kaupunkipalot ehtineet nopeuttaa kiertoa. Mikkelissä tämä 1830-luvulla alkanut puuempiren vaihe oli 1930-luvulla korvautumassa kivitalojen modernilla muotokielellä.

4.2. Suunnittelijakunta ja rakentajat

Mikkelissä rakennusten suunnittelijoina toimivat 1900-luvun kolmena ensimmäisenä vuosikymmenenä pääasiassa paikalliset rakennusmestarit tai lääninarkkitehdit, jotka saivat suunniteltavakseen suurimpia rakennuksia. Rakennusmestari August Oikarainen toimi Mikkelin kaupungin rakennusmestarin virassa 1899–1936 ja suunnitteli lukuisia puurakennuksia Mikkeliin.¹⁰⁶ Rakennusmestari August Mehtälä toimi vuosina 1931–32 kaupungin ylimääräisenä rakennusmestarina ja vuonna 1934 hän perusti rakennusliikkeen yhdessä rakennusmestari Martti Seppälän kanssa.¹⁰⁷ Tämä rakennusliike oli paikkakunnalla ensimmäinen ja pitkään ainut, joten toimisto sai huomattavan määrän suunnittelu- ja urakointitöitä jo alkuvaiheessa. Rakennusliike oli urakoitsijana myös miltei kaikissa Martti Välikankaan vuoden 1934 jälkeen Mikkeliin suunnittelemissa rakennuksissa.¹⁰⁸

Useita julkisia rakennuksia suunnitteli myös Mikkelin läänin lääninarkkitehtina vuosina 1924–1936 toiminut Kalle Kontio.¹⁰⁹ Vuoden 1936 lopulla rakennushallinnon piirijakoa muutettiin ja piirien määrä pudotettiin viiteen, jolloin Mikkelin läänin rakennusasiat siirrettiin Kuopion piiriin ja piiriarkkitehdiksi nimitettiin Kalle

¹⁰⁵ Salokorpi 1984, 270.

¹⁰⁶ Oikarainen oli valmistunut rakennusmestariksi Helsingin teollisuuskoulusta. Kuujo 1988, 116; Useita rakennuksia suunnittelivat myös mm. rakennusmestarit J.P.Hyvönen ja Aukusti Uotila, Lähde 1987, 41–42.

¹⁰⁷ Mehtälä 1964.

¹⁰⁸ Mehtälä & Seppälä Oy:n rakennustyöluettelo 1935–1964, Mehtälä 1964.

¹⁰⁹ Kontio (1879–1954) oli valmistunut arkkitehdiksi Suomen polyteknillisestä opistosta vuonna 1905. Puranen 1967, 483.

Kontio. Jostain syystä elokuussa 1937 Kontio vaihtoi kuitenkin Viipurin piirin piiriarkkitehti Ilmari Launiksen kanssa virkoja ja Launis toimi sitten Kuopion piirissä vuoteen 1948 saakka.¹¹⁰ Launiksen Mikkeliin suunnittelemista rakennuksista tiedossani on vain yksi, seurakuntatalo (1925); ilmeisesti hänen tehtävänsä Mikkelissä keskittyivät enemmän rakennustarkastuksen puolelle. Muutoin Launis tunnettiin ahkerana kirkkojen suunnittelijana, joka 1920-luvulla monien arkkitehtitovereiden mielestä dominoi liikaakin kirkkorakennusten suunnittelussa. Seurakunnissa Launista suosittiin ilmeisesti siitäkin syystä, että Launis oli opiskeluaikanaan kokenut uskonnollisen herätyksen ja hän toimi aktiivisesti Kristillisessä Taideseurassa.¹¹¹

Rakennushallinnon vuoden 1936 uudistusten seurauksena muuttui paitsi piirijako, niin myös sen tehtäväalueet jakautuivat suunnitteluosastoon ja rakennusosastoon, jotka johtivat Helsingin konttorista koko maan toimintaa. Edellisen johdossa oli yliarkkitehti ja jälkimmäisen yli-insinööri. Ensimmäisenä yliarkkitehdin virkaan nimitettiin Martti Välikangas, joka toimi tehtävissä vuoden 1940 loppuun.¹¹² Suunnitteluosaston tehtäviin kuului mm. uudisrakennusten ja muutostöiden suunnittelu sekä rakennusten arkkitehtonisen laadun tarkkailu. Kalliimpien, yli miljoona markkaa maksavien, uudisrakennusten sekä muutostöiden suunnitelmat tarkasti lisätty rakennushallitus.¹¹³

Kiristyneen valvontamenettelyn taustalla oli varmasti arkkitehtien huoli rakennusten arkkitehtonisesta kvaliteetista, joka vaihteli erilaisen koulutuksen saaneiden suunnittelijoiden välillä. Vuoden 1926 Arkkitehtiliiton kokouksessa oltiin huolestuneita maaseutukaupunkien arkkitehtuurin tilasta ja mainittiin arkkitehtuurin maaseudulla olleen suorastaan surkealla kannalla. Kokouksessa ehdotettiin, että Arkkitehtiliitto koettaisi saada myös pienemmät kaupungit tajuamaan pätevien arkkitehtien merkityksen arkkitehtuurin laadun suhteen. Keskustelussa todettiin, että maaseutukaupunkien ulkonäön kohottaminen on

¹¹⁰ Halila 1967, 115–116; Launis (1881–1955) valmistui arkkitehdiksi Suomen polyteknillisestä opistosta vuonna 1905, Puranen 1967, 483–484.

¹¹¹ Vähäkangas 1996, 32–36.

¹¹² Yli-insinööriksi nimettiin Manne Muoniovaara. Halila 1967, 118.

¹¹³ Halila 1967, 116–118; Puranen 1967, 501.

arkkitehtien tärkeimpiä kulttuuritehtäviä ja siksi oli pyrittävä saamaan arkkitehteja korjaamaan sekä laatimaan kaupunkien rakennuspiirustuksia.¹¹⁴

Myös arkkitehti Välikankaan kiinnostuksen kohteena olivat olleet erilaiset arkkitehdin toimenkuvaan liittyvät professiokysymykset, joista eniten esiin nousevat suunnittelutyön laatuvaatimukset. Hän kirjoitti Arkkitehti-lehteen vuonna 1925 J.S. Sirénin kanssa tulikivenkatkuisen artikkelin yleisten rakennusten ylihallituksesta, jossa todetaan seuraavasti:

"Käytävissä olevien varojen niukkuus voi olla puolustuksena jonkun rakennuksen yksinkertaisuudelle ja vaatimattomuudelle, mutta ei koskaan sen huonolle arkkitehtuurille. ...nuorelle arkkitehdille tuskin katsotaan miksikään meriitiksi, vaan pikemminkin päinvastoin, palvelusta (ylihallituksen) viraston piirustuskonttorissa."¹¹⁵

Suunnittelun ja rakennustyön tason kohottamiseen tähtäsi myös Välikankaan vuoden 1929 kirjoitus, jossa syyttävä sormi osoittaa erityisesti luotonantajien liian hölläkätiseen rahan lainaukseen, mistä taas Välikankaan mukaan oli seurauksena rakennusalan kuumeneminen ja sen seurauksena syntyneitä heikkotasoisia rakennussuunnitelmia. Hän vaati myös rakennustarkastusviranomaisilta tiukempaa suhtautumista.

"Ammattitaidon syventäminen ja edistäminen ja vaatimusten nostaminen rakennusalalla toimivien keskuudessa on tietenkin omiaan parantamaan työn suorituksen tasoa. Tehokkain parannus saataisiin tässä suhteessa kuitenkin aikaan, jos rahalaitokset, rakennusten luotonantajat, asettaisivat suunnittelut pätevän tarkastuksen alaisiksi aina ennen luoton myöntämistä ja edelleen valvoisivat että suunnitelman toteuttaminen on kykenevien ammattimiesten käsissä."¹¹⁶

Välikangas toimi myös Suomen arkkitehtiliiton edustajana arkkitehtiopetuksen parantamiseksi perustetussa työryhmässä, joka pyrki muuttamaan liian teoreettiseksi ja hajanaiseksi koettua opetusta.¹¹⁷ Rakennushallituksen yliarkkiteh-

¹¹⁴ A[kseli] T[oivo]:nen, Arkkitehti 2/1926, 24.

¹¹⁵ Välikangas & Sirén, Arkkitehti 11/1925, 149–151.

¹¹⁶ Välikangas, Arkkitehti 11/1929, 171.

¹¹⁷ Arkkitehti 4/1927, 45.

din tehtävissä Välikangas pääsi vuosina 1936–1940 vaikuttamaan valtion suunnittelutyön laatuun. Timo Keinäsen mukaan Välikankaan kaudella rakennushallituksen suunnittelun taso kohosi ja funktionalismi astui selkeästi esiin. Välikankaan aikana suunniteltiin mm. postitaloja ja kouluja eri puolille Suomea. Mikkeliinkin rakennettiin vuonna 1942 Mikkelin lyseo sodassa tuhoutuneen rakennuksen tilalle.¹¹⁸

Rakennusmestarit puolestaan kokivat jääneensä arkkitehtien jalkoihin, sillä arkkitehdit myös valvoivat suunnittelemansa rakennuksen työmaata. Tämä tietysti närkästytti rakennusmestareita, joilla oli usein arkkitehteja paremmat tekniset valmiudet rakentamiseen kuin arkkitehdeilla. Rakennusten suunnittelijoilla, arkkitehdeilla, oli valta määrätä rakennuksen muoto, sen esteettinen ilmiäsu ja rakennusmateriaalit. Arkkitehtien mielestä rakennusmestarien koulutus ei antanut taiteellisia valmiuksia, joita tarvittiin rakennuksen suunnitteluun. Tätä näkemystä arkkitehtiopiskelijoille korostettiin jo koulutuksessa, jossa erityisesti Gustaf Nyströmin aikaan painotettiin, että rakennusmestarit ja insinöörit olivat vain teknisiä asiantuntijoita, jotka toteuttivat arkkitehtien laatiman esteettisen hahmotelman.¹¹⁹

Ristiriidat kahden ammattikunnan välillä lientyivät vasta funktionalismin kaudella, kun rakentaminen alettiin nähdä kokonaisuutena, jossa rakennuksen esteettistä ulkomuotoa oli vastattava käytännöllinen ja tehokas sisustus sekä tilankäyttö. Työtehtävät jaettiin uudelleen niin, että rakennusmestarit vastasivat rakennustekniikasta, teollisten tuotantomenetelmien hyödyntämisestä sekä tehostetuista työorganisaatioista ja arkkitehdeille jäi vastuu toiminnallisesta ja esteettisestä kokonaisuudesta. 1930-luvulla rakennusmestarit ja muut rakentamisen ammattilaiset saivat oikeuden myös laatia rakennuspiirustuksia.¹²⁰

Mikkelissä ei vielä 1930-luvulla ollut yhtään toimivaa arkkitehtitoimistoa, mutta

¹¹⁸ Vanha rakennus tuhoutui 5.3.1940 ja uuden suunnittelutyöt aloitettiin välittömästi. Piirustukset ovat Välikankaan signeeraamat, mutta tarkempaa tietoa hänen suunnitteluosuudestaan ei ole. Virkansa puolesta Välikangas signeerasi kaikki suunnitteluosaston työt yhdessä Väinö Vähäkallion kanssa. Kuujo 1988, 163; Keinänen 1993, 62–64.

¹¹⁹ Michelsen 1992, 95.

¹²⁰ Michelsen 1992, 95–97, 106.

arkkitehteja alettiin yhä useammin pyytää suunnittelijoiksi muista kaupungeista – ehkä osittain esillä olleen kvaliteettikysymyksen seurauksena. Miksi sitten Välikangas sai niin monia suunnittelutehtäviä 1930-luvulla Mikkelissä? Asiaa voidaan tarkastella Pierre Bourdieun kulttuurin ja taiteen sosiologiaa koskevan teorian kautta, jossa kulttuurin tuotannon alueita nimitetään kentiksi. Yksinkertaistetusti ilmaistuna kentällä toimivat agentit omaavat kukin erilaisen habituksen, yksilön sisäistämän käyttäytymismallin, joka ohjaa heidän toimintaansa institutionalisoituneessa maailmassa. Agenttien erilainen habitus syntyy koulutuksesta, sosiaalisesta luokasta, taloudellisesta vallasta jne., jotka muodostavat yksilön symbolisen pääoman. Symbolisen pääoman haltijat tulevat taas symbolisen vallan legitimeiksi hallitsijoiksi.¹²¹ Bourdieuläisen tulkinnan mukaan voisi ajatella, että Välikangas edusti symbolista valtaa suhteessa mikkeliiläisiin suunnittelijoihin, pääasiassa rakennusmestareihin nähden. Hänellä oli arkkitehdin koulutus, hän oli urbaani helsinkiläinen ja hänen arkkitehtuurikäsitteensä edusti selvästi modernia tyyllisuuntaa.

Arkkitehti Välikankaan suunnittelijan status saattoi siis tavallaan vaikuttaa modernin arkkitehtuurikielen leviämiseen Mikkelissäkin. Erityisesti niin voisi ajatella liike-elämän rakennusten suhteen; kaupallisten yritysten oli tärkeää erottautua joukosta ja pyrkiä olemaan näkyvästi kehityksen kärjessä – mikä muu sopisi paremmin sen ilmaisemiseen kuin moderni liikerakennus itsessään. Rakennusmestarit edustivat Mikkelissä vanhoillisempaa tyyliä, joten helsinkiläisen arkkitehdin moderni tyyliestetiikka erottui edukseen. Toisaalta Välikangas itse saattoi myös nähdä kaupungistuvan Mikkelin mielenkiintoisena koekenttänä, jossa kaupungin keskustalle luotiin uutta ilmettä modernismin keinoin.¹²² Hänellä ei tietävästi ollut aikaisemmin henkilökohtaisia suhteita kaupunkiin, mutta savolaissyntyisenä (syntyi Kuopiossa, vietti nuoruuden Savonlinnassa) hän kenties myös koki jonkilaista lukkarinrakkautta entisen

¹²¹ Bourdieun kulttuurin sosiologiaa tiivistetyssä muodossaan käsittelee artikkelinsa yhteydessä Toril Moi 1991, 1017–1049; laajempi esitys Bourdieu 1985.

¹²² Mikko Härö on pohtinut Hilding Ekelundin samantyyppistä suhdetta Karjaaseen, jonka kaupunkikuvaan Ekelund vaikutti voimakkaasti. Hän arvelee, että vasta tiensä alussa olleessa taajamassa houkuttelivat mahdollisuudet vaikuttaa kehitykseen ja jättää kauppalaan puumerkinsä. Härö vertaa näkymää Ekelundin tuntemaan Umbrian Gubbioon, ja leikkii ajatuksella, että arkkitehti näki mahdollisuutensa jalostaa omaa kaupunkiperinnettämme eurooppalaisilla, erityisesti Välimeren vanhojen kaupunkien elementeillä. Härö 1997, 234.

kotilääninsä pääkaupunkia kohtaan. Konkreettisimmin Välikangas tuli Mikkelissä tunnetuksi Tammiston veljesten kautta. Mikkelin Vesi- ja Lämpöjohto Oy:n toimitusjohtaja Arvid Tammisto oli Mikkelin kaupungininsinöörinä 1930–1936 toimineen Erkki Tammiston veli. Välikangas suunnitteli Arvid Tammiston liiketalon 1931–32 ja sai seuraavaksi kolme suunnittelutehtävää Mikkelin kaupungilta.

4.3. Ensimmäiset suunnitelmat Mikkelissä 1931–1933

Kolmekymmenluvun vaihteen talouslama keskeytti suuremman rakennustoiminnan Mikkelissäkin; yksittäisten asuinrakennusten lisäksi rakennusalalla työtä tarjoutui lähinnä rakennusten muutos- ja laajennustöissä sekä valtion ja kuntien järjestämässä hätäaputöissä. Mikkelin keskustan suurimpia rakennushankkeita tämän kauden aikana olivat Mikkelin Vesi- ja Lämpöjohto Oy:n rakennus sekä Urheilupuiston laajennus.

"Miljoonatalo" (1931–32)

Mikkelin Vesi- ja Lämpöjohto Oy:n liike- ja asuintalon eli ns. "miljoonatalon" rakennutti liikkeen omistaja Arvid Tammisto ja se oli Martti Välikankaan ensimmäinen suunnitelma Mikkeliiin (kuva 1). Kolmikerroksinen rakennus sijaitsi Maherrankatu 32:ssa, tontilla, jossa jo entuudestaan oli liikkeen toimintaa.¹²³ Rakentamiseen liittyvistä dokumenteista on säilynyt vain rakennuspiirustuksia ja rakentamislupamenettelyä koskevia asiakirjoja. Rakennuksen ensimmäiset piirustukset näyttävät valmistuneen marraskuussa 1931, mutta sisätilojen muuttuneiden huonejärjestelyjen vuoksi rakennuslupaa on päästy hakemaan vasta kesällä 1932.¹²⁴ Heti ensimmäisistä piirustuksista lähtien otettiin huomioon rakennuksen mahdollinen laajeneminen Maaherrankadun suuntaisesti pohjoiseen, mutta laajennusosaa ei koskaan toteutettu.

¹²³ Tammisto oli perustanut liikkeen v. 1922 nimellä Mikkelin Uusi Vesijohto Oy, joka sijaitsi osoitteessa Aleksanterinkatu 32 (Maaherrankatu 32), Mikkelin ja sen ympäristön liike-elämä ja liikkeet 1923, 152.

¹²⁴ Luettelo Mikkelin kaupungin maistraatin antamista päätöksistä rakennuslupaa koskevissa asioissa 1932–1937.

Talon ensimmäisessä kerroksessa sijainneet liiketilat suurine näyteikkunoineen ja tummine graniittipilareineen toimivat ikäänkuin jalustana ylemmille hohtavan valkoisille asuinkerroksille (k. 2). Fasadin sommitelma on keskiakselin suhteen symmetrinen, mutta yläosan kapeamman ja pohjakerroksen leveämmän ikkuna-aukotuksen luoma vaihtelu rikkoo kompositiota: yläosa muodostuu kahdestatoista akselista ja alaosa kuudesta (lisäksi portaali). Välikankaan luoma sommitelma on sovellus neliöimisen periaatteesta, joka on tunnettu yhtenä arkkitehtuurin geometrian periaatteena antiikin ajoista lähtien.¹²⁵ Fasadin mittasuhteina on käytetty suhdelukua 1:2. 24 metriä pitkä fasadi voidaan jakaa kahteen 12 x 12 metrin kokoiseen neliöön, joiden keskelle 45 asteen kulmaan on sijoitettu portaali. Neliön sivun pituus määrää myös rakennusrungon leveyden, joka on 12 metriä. Leveäräystäisen mansardikaton (jonka räystäiden läheltä taivutetut lappeet muistuttavat myös hollantilaista kattoa) korkeus on puolet neliön sivun pituudesta eli 6 metriä.¹²⁶ Julkisivun yläosan ikkunat ovat metrin ja alaosan ikkunat kahden metrin levyisiä.

Näyteikkunoiden päälle yhtenäiseen kapeaan listaan on sijoitettu liikkeiden nimikyltit ja ylimmän asuinkerroksen ikkunat on kehystetty hennoin klassisin ornamentein. Ullakkokerroksen lynetti-ikkunat, päätyjen romaanisin kaarin muotoillut ikkunat sekä eteläpäädyn reliefi viittaavat selvimmin historistiseen arkkitehtuuriin, vaikka rakennus muuten edustaakin vaihetta, jossa funktionalismin karu asiallisuus työntää pois koristeaiheita. Rakennuksen sisäpihan puolella ikkunat ovat olleet kaksiruutuisia ja niiden alareunaan liittyy poikki-pieni. Julkisivun molemmissa päissä on asuinkerrosten kohdalla puolipyöreä erkkeri; erkkeriin oli luultavasti saatu mallia viereisen kauppias Purasen talon pihajulkisivusta, jota koristi miltei samanlainen muotoaihe (k. 3). Miljoonatalon fasadin keskellä ovat porraskäytävän pieniruutuiset ikkunat ja katonrajassa pienet suorakaiteiset ikkunat.

Katutason liikehuoneistot edustivat aikansa moderneinta rakentamista Mikkelin

¹²⁵ Jokinen 1992, 75.

¹²⁶ Mansardikatot yleistyivät Ranskassa 1600-luvulla. Suomessa kattomuotoa käytettiin 1700-luvulta lähtien ja se oli yleinen vielä 1900-luvun alkupuolen kaupunkirakentamisessa ja suurissa maalaistaloissa.

kokoisessa kaupungissa jo rakennusmateriaalien vuoksi (tiilirunko ja betoni perusta), mutta ennenkaikkea maaseudun tavallisista puurakennuksista poikkeavan klassisen "ylevän" ilmeensä vuoksi. Liikehuoneiden kauppiaiden vauraudesta kertoo myös kahdesta liiketilasta ylempään asuinkerrokseen johtavat portaat: toisessa kerroksessa sijaitsee kaksi noin 100 neliön kokoista porvarisasuntoa palvelijanhuoneineen. Rakennuksesa toimi 1930-luvulla ainakin Mikkelin Vesi- ja Lämpöjohto Oy, T. Kunnaksen kultasepäntoimisto¹²⁷ ja Parturiliike & kampaamo. Kolmannen kerroksen huoneistot ovat pienempiä yhden tai kahden huoneen asuntoja (k. 4). Pienasuntojen pohjasuunnittelussa näkyy selvästi jo funktionalismin minimiasunnon tilankäytön tehokkuus erityisesti keittiöiden koon pienenemisenä. Asuntojen pohjasuunnittelun muuttumista funktionalismin myötä käsittelen lähemmin Jaman talon yhteydessä.

Mikkelin ympäristössä modernia "miljoonataloa" on syytä verrata Välikankaan muuhun samanaikaiseen tuotantoon ja ajankohdan yleisiin suunnittelutrendeihin, sillä tämän rakennuksen kohdalla mielestäni näkyy selvästi modernismin tulemiseen liittyvä ero maaseutukaupungin ja suurempien kaupunkien välillä. Miljoonatalon klassismin aksiaaliseen symmetriaan nojaava ja arvokkuutta henkivä sommittelu kuvastaa selvästi, että kyseessä on menestyvän yrityksen rakennuttama liiketalo. Toisaalta liiketilojen suuret näyteikkunat ja koristeiden niukkuus viittaavat funktionalismin tuloon. "Miljoonatalon" kanssa samanaikaisesti Välikangas suunnitteli Helsinkiin modernia As Oy Artturinlinna asuin- ja liiketaloa, toimi Berliinin asunonäyttelyn Suomen komissaarina ja teki funktionalistisia ehdotuksia kirkkokilpailuihin. Arkkitehti-lehdessä hän oli toiminut modernin arkkitehtuurin puolestapuhujana jo aiemmin ja tunsikin kansainvälisen tyylin arkkitehtien tuotantoa ulkomaanmatkojensa ansiosta. Tätä taustaa ja tuolloin jo suomalaisten arkkitehtien keskuudessa vahvasti omaksuttua funktionalismin muotokieltä vasten tarkasteltuna "miljoonatalo" vaikuttaa vanhanaikaiselta, historiallisia tyyliaineltoja huokuvalta rakennukselta.

Pitää kuitenkin muistaa, että Mikkelin keskustan rakennuskanta oli tuolloin vielä matalaa, puutalovaltaista ja klassisiin umpikortteleihin rakennettua. Ainoita

¹²⁷ Liike muutti Kuopiosta Mikkeliin juuri valmistuneisiin toimitiloihin "miljoonatalossa". Eero Kunnas 28.1.1998.

korkeampia rakennuksia oli "miljoonatalon" viereisellä tontilla sijainnut kaupungin ensimmäisiin kerrostaloihin kuulunut A. Purasen vuonna 1922 rakennuttama kolmikerroksinen asuin- ja liikerakennus.¹²⁸ Jos Välikangas olisi piirtänyt tähän maaseutu ympäristöön funktionalistisen monumentaalirakennuksen, olisi se varmasti herättänyt huomiota, mutta kenties Välikangas ei olisi sen jälkeen suunnitellut niin montaa työtä Mikkeliin kuin hän tämän rakennuksen jälkeen teki. Toisaalta rakennuttaja on varmasti sanellut omia ehtojaan rakennuksen ulkonäönkin suhteen.

Miljoonatalo vaurioitui pahoin maaliskuussa 1940, kun suurehko räjähdyspommi lävisti talon kaikki kerrokset ja räjähti vasta pohjakerroksen väestösuojassa.¹²⁹ Pommituksen jälkeen talon ullakkokerros muutettiin asuinkerrokseksi ja samalla kattomuoto muutettiin säterikattoa muistuttavaksi katoksi, josta työntyy ulos ikkunasyvennyksen rivistö.

Urheilupuiston portti ja kioski (1933)

Katsaus urheilukenttärakentamiseen Suomessa ja kentän rakentaminen Mikkeliin

Ennen ensimmäistä maailmansotaa oli yksinomaan yleisurheilua palvelevien kenttien rakentaminen hyvin vähäistä ja sellainen olikin vain suurimmissa kaupungeissa, kuten Helsingissä, Turussa ja Tampereella.¹³⁰ Mikkelin ensimmäisen virallisen urheilukentän suunnittelu aloitettiin helmikuussa 1915, kun kaupunginvaltuusto antoi rakennusvaliokunnan tehtäväksi laatia suunnitelmat kentän rakentamiseksi Hänninhautaan.¹³¹ Hautaa käytettiin aikaisemmin lumen ja roskien kaatopaikkana ja osittain maasto oli kosteaa, keväisin vedenvallassa olevaa suota.¹³² Suoperäinen maasto aiheuttikin aluksi kunnossapito-ongelmia, ja kenttää jouduttiin korjailemaan, mutta muutoin paikka sopi erinomaisesti

¹²⁸ Lähde 1987, 42.

¹²⁹ Väestösuojassa menehtyi välittömästi kuusi henkeä, mukana talon omistajapariskunta. Vieressä istuneista henkilöistä selvisivät ainakin talon liiketilavuokralaisena ollut kultaseppä Kunnas sekä raatimies Otto Kinnunen, Salovaara 1986, 76–77; Eero Kunnas 28.1.1998.

¹³⁰ Urheilukentät II 1976, 7.

¹³¹ Mikkelin kaupunginvaltuuston pöytäkirja 18.2.1915. MKA.

¹³² Mikkelin kaupungin kunnalliskertomus 1929, 114. MKA.

urheilukentän tarkoituksiin, olihan se aivan ruutukaavoitetun kaupungin keskustan kyljessä ja maastollisesti kentän ympärille oli helppo rakentaa katsomopaikat.¹³³

1920-luvulla urheilukenttien rakentaminen vilkastui ja vuosikymmentä pidetään suomalaisen urheilun kultakautena; suomalaiset menestyivät Olympialaisissa ja Paavo Nurmi juoksi Suomen maailmankartalle. Urheilu nähtiin välineenä, jolla nuori ja pieni valtio tehtäisiin tunnetuksi ja jolla eheyttäisiin sisällissodan runtelemaa kansakuntaa.¹³⁴ Katseet kääntyivät ruumiin kulttuuriin ja "terve sielu, terve ruumis" –hokema tunnetaan vielä tänäänkin: ihailtiin terveyttä, kauneutta ja fyysistä voimaa. Liikuntakasvatus huomioitiin kunnissa perustamalla urheilulautakuntia ja erityisesti liikunta liittyi suojeluskuntajärjestön ohjelmaan. Suojeluskunnat korostivat 1930-luvulla sotilaskuntaa ja taisteluvälistä, johon valmistauduttiin urheilemalla. Tätä varten alettiin maaseudulle rakentaa lähinnä talkoovoimin useita kymmeniä urheilupaikkoja.¹³⁵

Vuonna 1923 Mikkelin urheilukenttä kunnostettiin perusteellisesti Kansanvalitussseuran järjestämiä laulujuhlia varten. Kenttä aidattiin, alueen maasto siistittiin ja rinteet muotoiltiin myöhempiä olosuhteita enteileviksi. Kentän länsireunalle rakennettiin lääninarkkitehti Armas Rankan suunnittelema laululava ja itäpuolelle juhlaportti ja ravintolapaviljonki.¹³⁶ Vuonna 1929 perustettu kaupungin urheilulautakunta otti keskeiseksi tehtäväkseen urheilukentän kunnostuksen ja jo saman vuoden syksyllä kenttää levennettiin ja tasoitettiin.

Kentän ympäristön alueet vaativat vielä kohennusta ja siihen tarjoutui tilaisuus, kun kaupungin vaikea työttömyystilanne 1930-luvun alussa pakotti kaupungin päättäjiä etsimään uusia työmaita työttömyyden lievittämiseksi. Yleisten hätäaputoiden yhdeksi kohteeksi valittiin urheilukenttä ja samassa yhteydessä

¹³³ Kentän sijainnista pyydettiin lausunto Suomen urheilukonsultti Lauri Pihkalalta, joka totesi: "Ylipäänsä en ole mistään Suomen kaupungista löytänyt urheilupaikkaa, joka asemansa puolesta sanottavastikaan veisi tästä voiton". Lähde 1992, 29.

¹³⁴ Härö 1992, 14; Paasivirta 1984, 320–325.

¹³⁵ Urheilukentät II, 1974, 7. Aiheesta enemmän Erkki Vasaran väitöskirjassa *Valkoisen Suomen urheilevat soturit*, 1997.

¹³⁶ Lähde 1992, 30; Kuujo 1988, 122.

päätettiin myös laadittua ehdotus urheilupuiston ympärille rakennettavasta uudesta aidasta sekä puistoon johtavasta pääkäytävästä.¹³⁷ Vuosi 1931 merkitsi urheilukenttähistoriassa yleisesti vilkasta vuotta. Tällöin eduskunta myönsi budjetissaan ensimmäisen kerran varoja urheilukenttien rakentamiseen. Sysäyksenä määrärahan saamiselle oli maassamme vallinnut talouslama ja sen seurauksena korkea työttömyysaste, jota voitiin helpottaa rakentamiseen suuntauneilla hätäaputoilla.¹³⁸ Mikkeliinkin haettiin Valtion Urheilu- ja voimistelulautakunnalta yleisten urheilukenttien rakentamista varten tarkoitettua määrärahasta 100 000 markkaa.¹³⁹

Kentän uudelleenjärjestelysuunnitelmien laatijaksi valittiin Viipurin asemakaavaarkkitehti Otto-I. Meurman, jonka suunnitelmat kaupunginvaltuusto hyväksyi lopullisesti 29.2.1932. Suunnitelman mukaisesti asemakaavasta poistettiin puistoalueella olleet rakentamattomat tontit ja jo rakennettua tonttia n:o 321 puiston eteläpäässä pienennettiin, juoksurata pidennettiin 350 metrin pituiseksi ja siihen tuli kuusi juoksurataa.¹⁴⁰ Samassa yhteydessä oli alunperin tarkoitus rakentaa uusi aita sekä pääsisäänkäynti, mutta kaupunginhallituksen ehdotuksen mukaisesti hanketta päätettiin lykätä seuraavaan vuoteen.¹⁴¹ Läänin rakennuskonttorin tehtäväksi jätettiin hankkia asiantunteva arkkitehti porttirakennuksen sekä aitamallien saamiseksi, joiden perusteella oli valmistettava malleja koekäyttöön.¹⁴² Tehtävään valittiin Martti Välikangas.¹⁴³

Portti ja kioskirakennus

Meurmanin laatiman suunnitelman mukaisesti pääsisäänkäynti tuli kentän koilliskulmaan, Raatihuoneenkadun ja Mikonkadun kulmaukseen. Välikankaan pääsisäänkäyntiä koskeva luonnos hyväksyttiin niin, että sisääntulokäytävän

¹³⁷ Mikkelin kaupunginhallituksen pöytäkirja 24.9.1931. MKA.

¹³⁸ Urheilukentät II, 1974, 7.

¹³⁹ Mikkelin kaupunginhallituksen pöytäkirja 29.2.1932. MKA.

¹⁴⁰ Lähde 1992, 31

¹⁴¹ Mikkelin kaupunginhallituksen pöytäkirja 19.9.1932. MKA.

¹⁴² Mikkelin kaupunginhallituksen pöytäkirja 30.5.1932. MKA.

¹⁴³ Välikankaan suunnittelemista aitamalleista valittiin malli, jossa oli saranoilla ylöspäin kääntyvät luukut. Mikkelin kaupunginhallituksen pöytäkirja 5.9.1933. MKA.

eteläpuolelle tulisi lipunmyyntikioski.¹⁴⁴ Ensimmäisissä luonnoksissa kioskin eteen on suunniteltu tuulikaappi, josta lipunmyynti tapahtuisi. Kaupunginhallitus halusi lipunmyynnin tapahtuvan kuitenkin itse kioskista ja lopullisista piirustuksista, jotka valmistuivat lokakuussa 1933, tuulikaappi on hävinnyt kokonaan.¹⁴⁵

Pieni, yksikerroksinen kioski sijaitsee epäsymmetrisen muotoisen, laatoitetun aukion laidalla liittyen molemmilta sivuiltaan aitarakennelmiin (k. 5). Rakennusrunko on kapea, tiilistä muurattu ja sen ulkopinta on valkeaksi rapattu (k. 6). Kansainvälisen modernismin tyyli-ihanteiden mukaisesti kapeat nauhaikkunat kiertävät rakennuksen toista sivua ja pyöristettyä päätyä. Rakennuksen toista päätyä koristaa pyöreä ikkuna, jota voi pitää Välikankaalle tyypillisenä muotoaiheena jo 1920-luvun rakennuksissa. Loivan katon koristeeksi Välikangas on sijoittanut ohuen tangon varaan pallon, "joka mainostaa iloisesti pallopelejä".¹⁴⁶ Porttien edustalle on sijoitettu neljä lipputankoa juhlistamaan sisäänkäyntiaukion sommitelmaa.

1930-luvun alkupuolella Martti Välikankaan arkkitehtuurissa tyyliin valintaan vaikutti yleisesti rakennustehtävän luonne. Välikankaan kioskirakennus on puhtaasti funktionalistinen. Funktionalismin vauhdikas muotokieli ilmeisesti katsottiin urheilurakennuksille sopivaksi, sillä se yleistyi nopeasti 1930-luvun urheilurakentamisessa. Tästä antavat viitteitä mm. Välikankaan kilpailuehdotukset v. 1930 Stadionin sijoituskilpailussa (lunastus) sekä 1933 Stadionin luonnoskilpailussa (palkintosija) sekä hänen tekemänsä luonnos Suomen Urheiluopiston kilpailuun 1930 – kilpailun voitti Erik Bryggman omalla funktionalistisella ehdotuksellaan.¹⁴⁷ Välikankaan samanaikaisesta muusta suunnittelutyöstä ja kilpailuehdotuksista saattaa nähdä hänen suunnitelleen funktionalistisia rakennuksia muuallekin. Erityisesti Hämeenlinnan Pyövelinmäen näkötorni- ja ravintolasuunnitelma muistuttaa muotokieleltään Urheilupuiston kioskirat-

¹⁴⁴ Mikkelin kaupunginvaltuuston pöytäkirja 5.9.1933. MKA.

¹⁴⁵ Mikkelin kaupungin hallituksen pöytäkirja 10.10.1933. MKA. Välikankaan työpiirustuksia ei ole säilynyt Mikkelin kaupunginarkistossa eikä Rakennustaiteen museossa.

¹⁴⁶ Nikula 1993, 143.

¹⁴⁷ Nikula 1991, 38.

kaisua (k. 7). Sekä näkötornin että ravintolan rakennusrunko piirtyvät suorakaiteisina massoina, joiden toinen pää on pyöristetty samalla tavoin kuin Urheilupuiston kioskissa. Ravintolan ikkunat on piirretty yhtäjaksoiseksi nauhaksi koko rungon mitalta.¹⁴⁸

Kansainvälinen tyyli alkoi Suomessa saada tukevamman jalansijan juuri 30-luvun alussa. Ulkomaisissa propagandajulkaisuissa, erityisesti Bauhaus-kirjoissa ja Le Corbusierin teoksissa, esiteltiin kuvia rakennuksista, jotka edustivat mahdollisimman yhtenäistä tyyliä.¹⁴⁹ Välikangas oli omaksunut kansainvälisen tyylin piirteitä omiin suunnitelmiinsa, mutta edusti kuitenkin maltillista suuntausta esimerkiksi Pauli Blomstedtin käsityksiin nähden. Näkemuserot tulevat esiin vuoden 1931 Kotkan kaupungintalon kilpailun yhteydessä, jossa tuomaristoon kuuluivat Välikangas, Sirén ja Ullberg – Blomstedt puolestaan osallistui kilpailuun. Hänen ehdotuksensa ei sijoittunut, sillä tuomariston mukaan "sijoitus rikkoo puiston ja kokonaissuunnittelu on vähemmän harkittua ja epätaloudellista". Blomstedt otti tappion raskaasti ja arvostelee tuomaristoa: "*Keskinkertaisuus hakee vertaistaan myöskin rakennustaiteessa. Tein Kotkassa parhaani yhdistääkseni luonnon, inhimilliset tarpeet ja nykyaikaisen tekniikan. Mutta tein enemmän kuin herrat Sirén, Välikangas ja Ullberg ymmärsivät. Olen kohta kypsä lähtemään maaseudulle sillä näitä "ammattiveljiä", näitä kalkkiaivoisia ammattitovereita en jaksa sietää. Minulla ei ole heille mitään puhumista eikä mitään yhteistä muutakaan.*"¹⁵⁰ Tuomaristossakaan käsitykset eivät tosin menneet yksiin, sillä Välikangas edusti joukon modernistisinta ajattelua ja riitautui näkemuserojen vuoksi vanhemman polven edustajien kanssa.

Urheilupuiston kioski oli Mikkelin ensimmäinen uutta modernistista arkkitehtuuria edustava rakennus (ellei ota huomioon Vesi- ja lämpö Oy: taloa) ja se oli merkittävä kaupunkikuvallisestikin. Urheilukentän läntiselle laidalle, vasta kaavoitettuun Nuijamiesten kaupunginosaan, oltiin parhaillaan rakentamassa matalaa omakotiasutusta ja kaupungin keskusta, urheilukentän vieressä

¹⁴⁸ Pyövelinmäen näkötorni ja ravintola (1933,1937) jäi toteuttamatta. Piirustukset Suomen rakennustaiteen museon Martti Välikankaan kokoelmassa.

¹⁴⁹ Standertskjöld 1996, 41–42.

¹⁵⁰ Standertskjöld 1996, 47.

sijaitseva Mikonkatu mukaanlukien oli edelleen puutalovaltaista aluetta.

4.4. Rakentamisen vilkas vuosi 1934 – muunnelmia klassisista teemoista

Vuosi 1934 näyttää olleen Välikankaalle huippuvuosi Mikkeliissä, sillä tuolloin aloitettiin viiden rakennuksen suunnittelu ja osa niistä saatiin valmiiksi jo saman vuoden puolella. Mikkeliin perustettiin 1934 myös ensimmäinen rakennusliike, Mehtälä & Seppälä Oy, joten kaupungin rakentaminen alkoi selvästi vilkastua lamavuosien jälkeen. Helsingissä rakennusalan hiljaisuus jatkui ainakin Välikankaan kohdalla, sillä vuonna 1934 hän sai suunniteltavakseen vain yhden rakennuksen, As Oy Unioninrinteen.

Keskeisin Mikkelin kaupunkikuvaan vaikuttanut ja uuden ajan symboliksi noussut rakennus oli linja-autoasema. Samaan aikaan valmistui myös Jussi Paatelan suunnittelema Mikkelin keskussairaalan kuusikerroksinen lisärakennus, joka edustaa selkeästi funktionalismin asiallisuutta. Analysoin seuraavaksi tarkemmin kahta Välikankaan tämän kauden keskeisintä rakennusta Mikkeliissä, linja-autoasemaa ja pappila-virastorakennusta. Olen valinnut nämä kohteet siksi, että ne mielestäni kuvastavat selkeästi Välikankaan arkkitehtuurin tyylikehitystä tai pikemminkin sen hieman hapuilevaa kulkusuuntaa kohti funktionalismia. Muissakin hänen vuoden 1934 suunnitelmissaan, kuten Nojosen ja Toivakan taloissa, esiintyy samantyyppisiä klassismin perinteeseen sijoittuvia elementtejä, ja siksi olen katsonut aiheelliseksi vain viitata näihin rakennuksiin muiden analyysien yhteydessä. Urbanisoituvan maaseudun kuvaajana Mikkelin linja-autoasema ja siihen liittyvät laajemmat ilmiöt tarjoaisivat mielenkiintoisen aihepiirin, mutta taustatekijöihin ei tässä yhteydessä työn laajuudesta johtuen ole mahdollista paneutua.¹⁵¹

Mikkelin linja-autoasema (1934)

1920-luvulla eri puolilla maata alkanut linja-autoliikenne jatkui voimakkaana

¹⁵¹ Aihetta on seikkaperäisemmin käsitellyt Ulla Salmela proseminaari-esitelmässään. Salmela 1995. JTHL.

lamavuosiin asti ja muutaman seesteisen vuoden jälkeen taas vilkastui vuodesta 1933 lähtien.¹⁵² Alan sekalaisen yrittäjäkunnan keskuudessa syntyi vähitellen tarve yhdenmukaistaa linja-autoliikenteen toimintamuotoja ja rakentaa koko maan kattava linja-autoasemien verkosto; toimintaa ryhtyi ohjaamaan keskitetysti Oy Matkahuolto Ab.¹⁵³ Mikkelissä linja-autojen seisontapaikkana pidettiin aluksi Hallitustoria ja siihen kaavailtiin myös ensimmäistä asemarakennusta. Aseman sijoituspaikasta pyydettiin lausunto Helsingin kaupungin asemakaavaarkkitehti Birger Brunilalta, joka kuitenkin tyrmäsi aseman Hallitustorille rakentamisen, koska torin luonne olisi liiaksi muuttunut. Uudeksi sijoituspaikaksi ehdotettiin torin pohjoispuolella olevaa ns. pientä kauppatoria ja asemarakennuksen paikaksi laiturin pohjoispäätä Savilahdenkadun varressa. Birger Brunila sai tehtäväkseen laatia alueen järjestelyn ja Martti Välikangas asemarakennuksen.¹⁵⁴ Välikankaan laatimat linja-autoaseman luonnokset hyväksyttiin muutoksitta ja lopulliset piirustukset valmistuivat helmikuussa 1934 (k. 8).

Linja-autoasema sijoitettiin Hallitustorilta pienen kauppatorin kautta Kirkkopuistoon avautuneen näkymän polttopisteeseen, Savilahdenkadun varteen (k. 9). Asema-aukion vastakkaisella puolella, Hallitustorin pohjoisreunalla sijaisivat Aarre Ekmanin vuosina 1929–30 suunnittelemaat klassistiset kauppahallirakennukset symmetrisine porttitorneineen.¹⁵⁵ Linja-autoasemalta on suora näköyhteys myös Lindqvistin suunnittelemaan 1912 valmistuneeseen kaupungintaloon. Välikangas onkin selvästi ottanut linja-autoaseman suunnittelussa huomioon ympäröivän rakennuskannan ja pyrkinyt sopeuttamaan aseman vaatimaan ympäristöön.

Tiilirunkoinen, julkisivuiltaan rapattu asemarakennus on aksiaalisen symmetrinen. Sen korkeampi keskiosa, johon sijoittuu sekä etelä että pohjoispuolella

¹⁵² Viitaniemi 1978, 91.

¹⁵³ Tähän mennessä Matkahuollon asemia ja toimipaikkoja oli kymmenellä paikkakunnalla ja usean paikkakunnan kanssa käytiin neuvotteluja asemien rakentamisesta. "Oy Matkahuolto Ab:n tarkoitus ja toiminta", Mikkelin kh:n ptk 17.8.1933, 228 §. MKA.

¹⁵⁴ Mikkelin kh:n ptk 15.10.1933. MKA.

¹⁵⁵ Itäpuolinen kätkee sisälleen Selim A. Lindqvistin 1908 ja 1911 suunnitelmat Mikkelin kauppahalleiksi vanhojen markkinapuotien paikalle; suunnitelmista vain idän puoleinen toteutettiin 1911–12. Etelä-Savon rakennusperintö, 115.

näyttävä portaali, hallitsee sommitelmaa ja matalampiin osiin symmetrisesti sijoitetut ikkunat (etelässä kaksiruutuiset ja pohjoisessa pyöreät) korostavat sen vaikutelmaa. Läntisellä sivufasadilla on yhtenäinen ikkunarivistö ja sen molemmissa päissä pyöreät ikkunat, jotka tuovat valoa yleisölle tarkoitettuihin odotustiloihin. Itäisivulla sijaitsevat tavaratoimisto, lipputoimisto ja kuljettajien taukhuone, jotka eivät julkisivussa erotu toisistaan mitenkään. Välikangas on noudattanut myös pohjakaavassa symmetristä jäsentelyä sillä odotustilat ja henkilökunnan työskentelytilat jakautuvat tasaisesti keskellä kulkevan käytävän molemmin puolin.

Paikallisessa lehdistössä funkistyyllisen rakennuksen sanottiin tehneen miellyttävän vaikutelman ja kaunistavan torikuvaa. Rohkeilla väriyhdistelmillä oli linja-autoaseman yksinkertaiset seinä- ja kattopinnat saatu hauskannäköisiksi:

"Yleisön odotushuoneen seinät oli maalattu keltaisiksi ja katto valkoiseksi, hallin katto punertavaksi ja seinät vihertäviksi, matkatavarain säilytyshuoneen katto valkoiseksi, seinät sinertäviksi ja lattia harmahtavaksi. Naistenhuoneen seinät ovat taasen saaneet vaaleanpunaisen ja automiesten huoneen vaaleansinertävän värin. Valkokupuiset valaisimet sopivat hyvin sisustukseen, samoin vihreäksi maalattu kalusto."¹⁵⁶

Välikankaan tapa käyttää rohkeita väriyhdistelmiä juontaa juurensa klassismiin ja sen värimaailmaan; vasta funktionalismi karisti värit ja toi tilalle viilleän valkoisen. Mikkelin linja-autoasema on tyypillinen esimerkki siitä, miten rakennusta pidettiin kaupungin lehdistössä ja ilmeisesti osin siitä johtuen myös paikallishistoriankirjoituksessa toistuvasti funkis-rakennuksena. Linja-autoaseman aksiaalisen symmetrian varaan rakennettu sommitelma viittaa kuitenkin selkeästi historistiseen arkkitehtuuriin ja klassismin raskaisiin rakennusvolyymeihin. Uudenaikaisuutta (funktionaalisuutta) edustavat asialliseksi koettu ja koristeeton ulkoasu, sisätilojen jako toiminnallisesti omiksi alueikseen sekä yleisötilojen avaruus, jonka mahdollistivat kantavat betonipilarit rakennuksen keskellä (k. 10). Rakennuksessa näkyy selvästi Välikankaan omaksuma tapa käyttää arkkitehtuurissaan sekä historiallisia elementtejä, että uusia ratkaisuja

¹⁵⁶ Mikkelin uusi linja-autoasema valmiina, Mikkelin Sanomat 6.9.1934.

rinnatusten. Hän valitsi tyyllilajin rakennustehtävän luonteen ja ympäröivän miljööön mukaan eikä koskaan hylännyt kokonaan vanhaa historistista arkkitehtuuria kuten monet kansainvälisen tyylin arkkitehdit tekivät.

Pappila–kirkkoherranvirasto (1934–35)

Mikkelin kaupunkiseurakunnassa alettiin suunnitella pappilan rakentamista vuoden 1932 aikana Mikkelin kaupungin lahjoittamalle tontille Savilahdenkadun varteen. Samalla tontilla sijaitsi Ilmari Launiksen vuonna 1925 suunnittelema puurakenteinen seurakuntatalo.¹⁵⁷ Muutaman vuoden jähkailun jälkeen Mikkelin kaupunkiseurakunta valtioneuvoston päätöksellä veloitettiin rakentamaan kirkkoherran ja kappalaisen virka-asunnot, joiden yhteyteen myös kirkkoherranvirasto sijoitettiin.¹⁵⁸ Kesäkuussa 1934 Martti Välikangas antoi lausunnon pappilan paikasta, rakennusjärjestelystä ja kustannuksista sekä esitteli ensimmäisiä pohjapirustusluonnoksia. Rakennuksen pääpiirustuksen valmistuivat heinäkuussa 1934 ja urakkasopimus allekirjoitettiin 27.7. vastikään perustetun rakennusliike Mehtälä & Seppälä Oy:n kanssa.¹⁵⁹

Kaksikerroksinen pitkänomainen pappila- ja virastorakennus sijoittuu tontilla aivan Savilahdenkadun varteen (k. 11,12). Rakennusrunko muodostuu kantavista tiiliseinistä; rautabetonia käytettiin välipohjiin, ovien ja ikkunoiden holvaukseen sekä portaisiin. Traditionaalinen rakentamismenetelmä kertoo siitä, että raudoitettua betonin käyttöä ei ollut vielä 1930-luvulla yleistynyt suomalaisessa talonrakennuksessa, vaikka funktionalistisissa suunnitelmissa se oli jo nostanut päätään. Myös vuosikymmenen alun talouslama laimensi tekniikan uusien sovellusten käytännöntoteutukset.¹⁶⁰

Rakennus muodostuu yhdestä suuresta suorakaiteen muotoisesta massasta,

¹⁵⁷ Kirkkoneuvoston ptk 16.2.1932. MTKS.

¹⁵⁸ Kirkonkokouksen ptk 13.5.1934. MTKS.

¹⁵⁹ Rakennustoimikunnan ptk 20.6. MTKS; Pappilarakennus oli Mehtälä & Seppälä Oy:n ensimmäinen urakka, Mehtälä 1964.

¹⁶⁰ Suhonen 1989, 20.

jonka pelkistettyä, sileäksi rapattua valkoista muuripintaa koristavat vain symmetrisesti sijoitetut ikkunarivistöt ja rakennuksen etujulkisivua hallitseva graniittiportaali. Muutoin symmetristä jäsennystä rikkomaan on itäpäätyyn sijoitettu matalampi siiveke. Ulkoasusta ei voi päätellä sisätilojen toiminnalista funktiota, sillä mitään tilaa ei matalamman siivekkeen lisäksi ole korostettu. Tähän osaan on sijoitettu vahtimestarin asunto ja ensimmäisessä kerroksessa palvelijan asunto. Matalampi "kylkiäinen" osoittaa siis jo ulospäin, että tässä osassa sijaitsevat rakennuksen vähemmän arvokkaat huoneet. Tilaratkaisu edustaa jo 1930-luvulla vanhanaikaista ajattelutapaa, sillä funktionalismin periaatteiden mukaisesti tuli pyrkiä sosiaalisesti yhdenmukaiseen rakentamiseen ja poistaa osoittelevat arvohierarkiat. Käytännössä tasa-arvoisuus ei vielä 1930-luvun suomalaisessa rakentamisessa toteutunut kovinkaan usein, sillä ajatuksen taustalla oleva rakennusosien ja materiaalien standardisointi sekä yhtenevien huonetyyppien kehittäminen voimistui vasta seuraavalla vuosikymmenellä.

Funktionalismi korosti myös työn ja asumisen erottamista omiksi toiminnallisiksi alueikseen ja sen olisi pitänyt näkyä selvästi jo rakenteissa, mutta Välikangas on vanginnut kaiken toiminnan klassismin tapaan yhden massan sisään: rakennuksen oikealla puolella katutasossa sijaitsevat virastotilat, vasemmalla sijaitseva kappalaisen asunto ja ylimmän kerroksen kirkkoherran asunto eivät erotu ulkoapäin mitenkään toisistaan. Myöskään pappilan syvärunkoinen rakenne ei vastaa funktionalismin "Licht, Luft und Sonne" -ihanteita, koska rakennuksen keskelle jää heikosti valaistu käytävätila (k. 13).

Pappila-virasto on tyypillinen klassismin ja funktionalismin välivaiheen rakennus, jossa uuden tyylin pelkistyneisyys ja asiallisuus yhdistyy klassismin symmetrisyyteen ja mahtipontisuuteen. Kun rakennusta vertaa Välikankaan muutamaa vuotta aiemmin piirtämään "Miljoonataloon", jota koristavat vielä ylimmän kerroksen ikkunoiden klassistinen kehystys, ullakkoikkunoiden puoli-pyöreä muoto ja sivuseinän pyöreä reliefi, on pappila kuitenkin siihen nähden jo huomattavan pelkistynyt. Toisaalta Välikangas oli jo tuohon aikaan siirtynyt selkeästi funktionalismin muotokieleen muissa rakennuksissaan, mutta ilmeisesti rakennustehtävän luonne vaikutti tyyliin valintaan ja rakennus sai

perinteisemmän ilmiasun. Pappilan muotokielestä voikin löytää yhtymäkohtia tessenoilaiseen historistiseen arkkitehtuuriin, jonka eleettömyys selvästi kiehtoi Välikangasta 1920-luvulla. Tällaisia pelkistetyn klassistisia rakennuksia suunniteltiin vielä 1930-luvulla, mutta niiden määrä väheni koko ajan. Nikulan mukaan suunnitteluideat eivät kehittyneet enää vuoden 1932 jälkeen tällä linjalla ja suunnittelutyö olikin lähinnä vanhan kertaamista.¹⁶¹

4.5. Kansainvälisen tyylin rakennuksia maaseudulle 1935–1938

Tässä luvussa tarkastellaan lähemmin Välikankaan suunnittelemaa neljää rakennusta, joiden kautta välittyy selkeä kuva siitä miten arkkitehdin muotokieli muuttuu raskaahkosta klassismivaikutteisuudesta kohti ns. valkoista funktionalismia ja vapaampia muotoja. Vuoden 1935 tienoilla funktionalismin suunnitteluperiaatteet alkavat muutoinkin vakiintua suomalaisessa rakennussuunnittelussa ja tyyli hyväksytään laajemmin myös maaseudulla, jossa Osuuskauppa-ketjun liikerakennukset toimivat useimmiten varhaisina esikuvina. Mikkeliissä katukuvaan ilmestyy Välikankaan suunnitteleminen modernien liiketalojen lisäksi noina vuosina myös muiden arkkitehtien suunnitteleamia kivisiä liikerakennuksia, joista mainittakoon Mikkelin Rautakauppa Oy:n liike- ja asuinrakennus (arkkitehti Olli Saijonmaa v. 1937) sekä Kinolinna (Niilo Niemi, 1938). Välikankaan suunnittelemaa Otto Kinnusen liike- ja asuinrakennusta ei ole tässä yhteydessä tarkemmin tarkasteltu, mutta siihen viitataan Mikonkatu 1:n yhteydessä luvussa 4.6. Myös Välikankaan suunnittelema Suomen Nuorisopisto (1937) on jätetty tämän tarkastelun ulkopuolelle, sillä suunnitelma ei tuo esiin mitään oleellisesti uutta ja valottavaa tietoa tutkimuksen kannalta.¹⁶²

¹⁶¹ Nikula 1981, 73.

¹⁶² Opisto rakennettiin vanhan kavinavetan perustuksia hyväksi käyttäen niin, että rakennuksen muoto noudattelee navetan suorakaiteista muotoa. Rakennuksen ensimmäisessä kerroksessa on käytetty muurattua harmaakiveä ja toisen kerroksen vaakalaudoitetut seinät on maalattu ruskeiksi. Rakennus on omalaatuinen sekoitus kansallisromantiikka-henkeä (materiaalina rosainen harmaakivi ja tummaksi maalattu puu) ja funktionalismin tuomaa selkeyttä (tasakatot, koristeettomuus, yksinkertaiset muodot).

Huvila Jordan (Jorva) (1934–36)

Välikankaan arkkitehdintyö keskittyi enimmäkseen liikelaitosten ja yhteisöjen rakennussuunnitelmiin, mutta arkkitehdin monipuolisesta työnkuvasta kertovat ne muutamat huvilat, joita hän suunnitteli 1930-luvulta lähtien. Ensimmäinen niistä on Saimaan rannalle, Salosaareen rakennettu huvila Jordan, jonka rakennutti Mikkelin Rautakauppa Oy:n toimitusjohtaja Aarne Jordan (myöh. Jorva) entisen palaneen puuhuvilan tilalle.¹⁶³ Rakennuksen suunnittelu aloitettiin vuonna 1934, jolloin Välikankaalla oli useita muitakin rakennusprojekteja meneillään Mikkelissä, ja se valmistui kesällä 1936 (k. 14). Salosaareen ei vielä tuolloin ollut siltaa, joten rakennustarvikkeet sinne jouduttiin kuljettamaan vesiteitse ja talvella jään yli.¹⁶⁴

Osin kaksikerroksisen huvilan kompositio rakentuu neljästä erimuotoisesta volyymistä, jotka limittyvät toisiinsa (k. 15). Komposition visuaalisesti mielenkiintoinen jännite syntyy päärakennukseen yhdistetystä katetusta pergolasta ja pyöreästä huvimajasta (k. 16). Ensimmäisissä luonnoksissa pergola on jätetty avoimeksi, mutta lopullisissa piirustuksissa se on katettu ja siihen on tehty suurien ikkunoiden täyttämä seinä, joka ulkoa päin katsoen vaikuttaa kuistilta. Ikkunoiden läpi avautuu näköala huvilan atrium-pihalle. Samantyyppistä ratkaisua oli käyttänyt arkkitehti Oiva Kallio vuonna 1927 itselleen suunnittelemassa klassistisessa huvilassa Villingessä, joka sijaitsee Helsingin lähellä. (k. 17) Ei ole kirjoittajan tiedossa kävikö Välikangas tällä Kallion huvilalla ennen Jordanin huvilan rakentamista, mutta se on mahdollista, sillä vuonna 1938 hän suunnitteli itselleen Torppa (Torpet) nimisen huvilan Villingeen.¹⁶⁵

¹⁶³ Välikankaan suunnittelema huvila poltettiin vuonna 1988. Vuosien tyhjilläänolon jälkeen se oli päässyt pahasti rapistumaan ja lisäksi se oli heikkojen perustusten vuoksi alkanut vajota savimaahan niin ettei esimerkiksi lämmitysjärjestelmää tai uuneja enää voitu palovaaran vuoksi käyttää. Else Kivikanto ja Eila Jorva 11.2.1998.

¹⁶⁴ Rakennushankkeen mittasuhteista kertoo perimätieto, jonka mukaan huvilan rakentamisaikana joku paikallinen utelias oli soutanut järvellä työmaan ohi ja kysynyt toiselta tietääkö tämä mikä paikkaan oli rakenteilla. Toinen arveli, että kauppias Toivakka rakentaa siihen makeistehdasta. Toivakalla oli itsellään huvila viereisellä tontilla. Saari oli muutenkin mikkeliäisten liikemiesten suosiossa, sillä lähellä sijaitsi myös apteekkari Akseli Jaman huvila. Else Kivikannon antama tieto 11.2.1998.

¹⁶⁵ Keinänen, Vanhakoski 1993, Välikankaan työluettelo.

Välikankaan huvilasuunnitelma henkii menneiden aikojen roomalaista, pompeijilaista ja toskanalaista yksityistalojen ja villojen tunnelmaa. Pompeilijaisissa huviloissa atriumpihan ympärille ryhmittäytyivät talon muut huoneet, joiden tiilikatot viettivät sisäänpäin kohti atriuminkeskelle jäävää suorakulmaista aukkoa. Suuremmissa taloissa saattoi olla suurempi, katetun pylväskäytävän ympäröimä puutarha eli peristyyli.¹⁶⁶ Huvila Jordanin keskelle jäävää suorakaiteen muotoista sisäpihaa voisi pitää eräänlaisena peristyylin ja atriumin yhdistelmänä, joka on muutettu suomalaisiin makutottumuksiin sopivaksi (k. 18). Piha on kahdelta sivulta rakennuksen reunustama, eteläsivulla kulkee italialaisvaikutteinen pylväskäytävä ja länsipuoli on jätetty avoimeksi Saimaan suuntaan, jotta leppeä kesätuuli pääsi vilvoittamaan asukkaita.¹⁶⁷

Rakennus on puurunkoinen ja rapattu vaalealla kellertävällä kalkkilaastilla sileäksi. Viistot huopakatot viettävät rakennuksen sisäpihalta pois päin. Järvelle päin avautuvaa julkisivua hallitsevat alakerran nauhaikkunat, jotka alkavat vasemmassa päädyssä olevalta kuistilta, jatkuvat keskimmäisen osan oleskelutilassa ja päätyvät pyöreään huvimajaan. Pohjoiseen päin sijoittuvat toisen kerroksen makuuhuoneet ja herranhuone sekä palvelijan huone ovat saaneet samanlaiset suuret ikkunat, jotka on jaettu pystysuunnassa neljään ruutuun. Sisäpihan etelään päin oleva julkisivu tuo vahvimmin mieleen italialaisen maaseutukaupungin karun arkkitehtuurin, architettura minore, jota Välikangas Italian matkoillaan luonnosteli skissikirjaansa. Rakennusrunkoon upotettu parveke, sen klassismiin viittaavat mustaksi maalatut pylväät, joiden päissä on abakus-laatat ja parvekkeen pompeijinpunaiseksi maalatut seinät saavat parvekkeen näyttämään syvältä kuilulta, joka johtaa rakennuksen uumeniin. Seinän yleisilme on muihin runsaasti aukotettuihin tiloihin nähden suljettu ja

¹⁶⁶ Boëthius 1970, 63–76, 152–162.

¹⁶⁷ Piha oli lämmin ja suotuista paikka kasveille, joten siinä menestyi vuosikausia hyvin myös muuten niin vaativa kirsikkapuu. Välikangas oli laatinut piirustuksiin myös sisäpihan suunnitelman kasveineen, mikä on erittäin poikkeuksellista hänen tuotannossaan. Funktionalismi pyrki häivyttämään rakennuksen ja sen ympäristön välisen rajan talon äärelle ulottuvalla nurmikentällä. Leikatut puut ja pensasaidat korvattiin yleisesti vapailla pensas ja kukkaryhmillä. Huvila Jordanin suunnitelmassa nämä ihanteet näkyvät osittain, sillä huvilasta loivasti rantaan päin viettävä alue on laajaa nurmikenttää, jota profiloivat kivipengerrykset. Sisäpiha on laatoitettu ympäri ja keskelle jää suorakaiteen muotoinen nurmikkoala, jota Välikankaan piirustuksissa reunustivat kukkaistutukset. Pensasaita on kasvanut muotoon leikattuna kivetyn alueen reunassa. Else Kivikanto ja Eila Jorva 11.2.1998; Pirjo Uino 1990, 157.

jopa karu; ullakkotilan neljä pyöreää ikkunaa antavat sille tarvittavaa lisäilmettä.¹⁶⁸ Kauniin yksityiskohdan muodostavat myös vaaleaksi maalatun räystääliskan alla näkyviin jätetyt kattotuolit, jotka on maalattu voimakkaan sinisellä.

Huvilan massoittelu toteuttaa funktionalismin ihaillemaa epäsymmetriaa ja avointa pohjakaavaa. Epäsymmetrisen massoittelun ansiosta sisätilojen huonejakoon saatiin vaihtelua ja voitiin toteuttaa tavallisuudesta poikkeavia ratkaisuja erityisesti alakerran yhteisissä tiloissa. Eteinen, halli, olohuone ja ruokailuhuone muodostavat yhdessä avaran ja ilmavan tilan. Luonto, aurinko ja puhdas ilma tuntuvat tunkeutuvan suurista ikkunoista sisään. Avarien yhteisten tilojen vastapainona jokaiselle on varattu yksityistä tilaa yläkerran ja alakerran makuuhuoneissa sekä talon isännälle erikseen omassa huoneessaan, joka sijoittuu vilpolan viereen. Talon erikoisuutena ja 1930-luvun huviloissa poikkeuksellisenä uutuutena oli vesikeskuslämmitys, jonka ansiosta huvilan käyttöaika vuodenaikojen vaihteissa pidentyi; talvisin huvila ei ollut käytössä.¹⁶⁹

Jordanien huvilassa yhdistyivät kaikki aikakauden moderneilta asunnoilta vaadittavat pääpiirteet, joita Alvar Aalto oli esittänyt vuonna 1932 yhteenvedonmaisesti. Aalto oli muunmuassa vaatinut asunnon sekä fyysistä, että psyykkistä sopeuttamista miljööseen, funktionalismin periaatteiksi nousseita tilan, ilman ja valon huomioimista, asunnon yksityisyyden turvaamista sekä asunnon sisällä mahdollisuutta yhdessäoloon, mutta myös jokaisen privaatiin oleskeluun.¹⁷⁰ Teoreettista asunnon tilojen järjestelyä valaistusnäkökohtien mukaan oli tutkittu jo vuonna 1929, mutta Suomessa vastaavanlaisen teorian esitteli Hilding Ekelund vasta vuonna 1935 (k. 19).¹⁷¹ Hänen ympyränmuotoisessa kaaviossaan ilmansuunnat määrittelevät omina lohkoinaan sen mihin suuntaan huoneet tuli sijoittaa, jotta niille taattaisiin mahdollisimman paljon valoa silloin kun niitä eniten käytetään; makuuhuoneet tuli sijoittaa itään, olohuone etelään, keittiö ja halli pohjoiseen, vilpola ja ruokahuone länteen jne.

¹⁶⁸ Välikangas kokeili samanlaisia pyöreitä ikkunoita jo Käpylä kirkon suunnittelukilpailussa v. 1927 ja myöhemmin Harjun kappelin luonnoksissa v. 1936.

¹⁶⁹ Else Kivikanto, Eila Jorva 11.2.1998.

¹⁷⁰ Aalto 1932 (Heinonen 1986, 210)

¹⁷¹ Das Neue Frankfurt -lehdessä asiaa oli pohtinut Walter Schwangenscheidt v. 1929. Ekelundin kaavio, HS 3.12.1935; Heinonen 1986, 211.

Välikangas on huvila Jordanin kompositiota miettiessään selvästi noudattanut joitain valaistukseen liittyviä tilaratkaisuja, mutta rakennuksen käyttötarkoituksesta ja järvenrantamiljööstä johtuen on kuitenkin ilmeistä, että ratkaisut tehtiin ennemminkin käytännön lähtökohdista käsin. Funktionalistisessa arkkitehtuurissa yleiseksi tullutta "muoto vastaa sisältöä" –periaatetta Välikangas on noudattanut siten, että huvilan pääasiassa yhteisiksi tiloiksi tarkoitettut huoneet näkyvät ulospäin matalampana volyymina ja yksityisemmät korkeampana. Sisäpihan eteläistä, melko suljettua muurimassaa voisi tulkita ulospäin näkyvänä yksityisen alueen korostamisena, jossa sijaitsevat makuuhuoneet.¹⁷²

Rakennuksen sisäseinien materiaalina oli (pinko)pahvi ja jokainen huone oli maalattu erivärisiksi lähinnä pastellisävyjä käyttäen.¹⁷³ Vaaleat pastellisävyt ja steriilin valkoinen yleistyivät funktionalismin myötä myös asuntorakentamisessa. Alakerran katot olivat kasettikattoja, joiden pohjaväritys ja ohuiden rimaruudokoiden väri myös vaihtelivat joka huoneessa (k. 20). Tässäkin kohdin huomaa miten huvila Jordanissa kulkivat kauniisti käsikädessä antiikin Rooman klassiset teemat ja modernin funktionalismin valoisat tilaratkaisut. Omana aikanaan se on modernin muotokielensä vuoksi ollut erikoisuus, jollaista maaseuduilla harvemmin tapasi. Välikankaan huvilasuunnitelmat palkittiin Pariisin maailmannäyttelyssä vuonna 1937.¹⁷⁴

¹⁷² Hauska parvekkeeseen liittyvä anekdootti on, että perheen tyttäret kutsuivat sitä Julia-parvekkeeksi, Elsa Kivikanto ja Eila Jorva 11.2.1998. Eikö Julia ollutkin se ylhällä yksinäisyydessään istuva neito, jota Romeo ihaili, muttei koskaan päässyt lähelle?

¹⁷³ Rakennuksen alkuperäiset piirustukset ovat myös olleet hennoin pastellisävyin lavearattuja suurikokoisia "taideteoksia", jotka kuitenkin ovat tuhoutuneet suvun lasten leikeissä! Jukka Jorvan tiedonanto 29.1.1998.

¹⁷⁴ Vuonna 1936 oli järjestetty kilpailu Pariisin maailmannäyttelyn Suomen paviljongista; kilpailun tuomaristoon kuuluivat Bryggman, Välikangas ja Lindegren. Kilpailun voitti Aallon "*Le Bois est en marche*" –ehdotus ja Aalto sai samalla huolehdittavakseen paviljongin näyttelyesineistön keräämisestä – näin Välikankaan piirustukset pääsivät mukaan. Schild 1985, 130–134. Aarne Jordanin sisar Beda oli Pariisin matkallaan vierailut näyttelyssä ja yllättyi sekä ilahtui kovasti nähdessään Jordanin huvilan palkitut piirrokset näyttelyssä, Else Kivikanto ja Eila Jorva 11.2.1998.

Harjun siunauskappeli (1936–1937)

Välikangas kirkollisten rakennusten suunnittelijana

1920-luvulla kirkkojen rakentaminen oli ajautunut pääasiassa muutamien arkkitehtien "monopolisoiduksi" toiminnaksi; esimerkiksi Ilmari Launis (1881–1955) ja Josef Stenbäck (1854–1929) saivat suunniteltavakseen yli puolet 1920-luvun alun kirkoista. Vuosikymmenen alun rakennustoimintaa kohdannut lama heikensi arkkitehtien työnsaantimahdollisuuksia ja sai arkkitehdit siten kiinnostumaan entistä enemmän myös kirkkojen suunnittelusta. Launoksen ja Stenbäckin monopoli kirkkojen suunnittelijoina haluttiin purkaa. Arkkitehtiliiton ajamat professiokysymykset yhdistyivät nyt kirkkoarkkitehtuurin tason kohottamisvaatimukseen, ja arkkitehdit pyrkivät tietoisesti nostamaan kirkkoarkkitehtuurin arvostusta.¹⁷⁵ Arkkitehtien vetoamus paremman suunnittelun puolesta tehosikin, sillä 1920-luvun lopulla järjestettiin useita kirkkokilpailuja. Arkkitehtien taholla kirkkoarkkitehtuuri koettiin ehkä puhtaimmin taiteelliseksi tehtäväksi, jossa panettiin taiteellinen luomiskyky koetukselle.¹⁷⁶ Riitta Nikula pitää Armas Lindgreniä kirkkotaiteen uuden kukoistuksen yhtenä tärkeimmistä vaikuttajista, joka vaikutti opettajan työnsä kautta nuoriin arkkitehteihin sekä suunnitteli itse 1920-luvulla lukuisia kirkkoja ja kappeleita. Lindgren kuului myös vuonna 1928 järjestetyn "Ensimmäisen yleisen kirkkotaidenäyttelyn"¹⁷⁷ keskuskomiteaan ja oli siten vaikuttamassa kirkkoarkkitehtuurista käytävään keskusteluun. Näyttelyssä oli esillä sekä Lindgrenin, että hänen oppilaidensa töitä.¹⁷⁸

Välikangas lähetti ahkerasti ehdotuksia kirkkoarkkitehtuurikilpailuihin 1920–1930-luvulla muiden arkkitehtien tavoin. Kilpailuissa hän sijoittui usein kärkipäähän, mutta yhtään hänen kirkkosuunnitelmaansa ei ole toteutettu. Ne sakraalirakennukset, jotka Välikangas sai toteuttaakseen, olivat tilaohjelmaltaan

¹⁷⁵ Vähäkangas 1996, 30–37.

¹⁷⁶ Heinonen 1986, 135

¹⁷⁷ Kristillinen taideseura oli kyllä järjestänyt kirkkotaidenäyttelyitä jo vuodesta 1921 lähtien, mutta painopiste oli kuitenkin kirkollisten esineiden (paramenttien) esittelyssä. Ensimmäinen varsinainen kirkkotaidenäyttely pidettiin Strindbergin taidesalongissa 1925. "Ensimmäisen yleisen kirkkotaidenäyttelyn" oli tarkoitus aloittaa sarja näyttävistä kirkkotaidenäyttelyistä, mutta vuoden 1928 jälkeen niin laajaan ja monipuoliseen näyttelyyn ei enää päästy. Vähäkangas 1996, 58–66.

¹⁷⁸ Nikula 1988, 103–125

ja mittasuhteiltaan vaatimattomampia kuin kilpailuihin jätetyt ehdotukset.¹⁷⁹ 1920–1930-luvuilla toteutuneita kirkolle suunniteltuja rakennuksia (eivät varsinaisesti sakraaleja) olivat tämän työn tutkimuskohteiden lisäksi Juvan pappila (1935) sekä Hämeenlinnaan valmistunut kappalaisen talo (1939–40). Vaikkei Välikankaan suunnittelemissa kirkkorakennuksia toteutettukaan muualla kuin Juvalla – Koikkalan kyläkirkko (1959) – niin kirkkorakennusten korjausten, muutosten tai lisärakennusten arkkitehtina hän toimi useissa kohteissa. Nikulan mukaan Välikangas ei missään niissä tuonut esiin mitään kovin henkilökohtaista tai uutta. Mikkelin tuomiokirkon korjauksessa ja remontissa 1955 kirkon uusgoottilainen sisustus pelkistyi ajankohdan yleisten ihanteitten mukaiseksi, koska tuohon aikaan eklektisiä tyylivirtauksia ei osattu arvostaa.¹⁸⁰

1920-luvulla kirkkoarkkitehtuurin piirteet yleisesti noudattavat klassismin ihannetta, niin myös Välikankaan suunnitelmissa. Vähitellen päätytornillisten kirkkojen rinnalle 1930-luvun taitteessa alkoi tulla varhaiskristillisen kirkkoarkkitehtuurin perinteestä ja Italian maaseudulta löydetty yksinkertaisen, suorakaiteen muotoisen ja satulakattoisen kirkkorakennuksen ja erillisen campanilen yhdistelmä.¹⁸¹ Hyvin usein Välikankaan kilpailuehdotuksissa näyttää toistuvan edellä mainittu suorakaiteen muotoinen pohjaratkaisu, jota on muunneltu erilaisilla absideilla tai sakariston sijoittamisella runkokuoneesta erilliseksi massaksi. Funktionalismi suosi tämän ratkaisun pohjalta syntyneitä suunnitelmia, sillä volyymien erillisuus antoi mahdollisuuden kasvavien seurakuntatilojen luontevalle sijoittamiselle tornin ja kirkkosalin varjoon selkeään hierarkian puitteissa.¹⁸² Timo Keinäsen mukaan Välikankaan Sortavalan kirkon suunnittelukilpailuun 1929 osallistunut ehdotus osoittaa selvästi hänen ilmaisunsa muuttuneen funktionalistiseen suuntaan. Ehdotuksesta puuttuvat viittaukset perinteeseen, dekoratiivisista yksityiskohdista on luovuttu ja kirkkosali kylpee valossa, toisin kuin Välikankaan aiemmissa suunnitelmissa.¹⁸³ 1930-luvulla tehdyissä kirkkoarkkitehtuurikilpailuihin osallistuneissa suunnitelmissa Välikankaan muotokieli on poikkeuksetta funktionalistista.

¹⁷⁹ Keinänen 1993, 66–87

¹⁸⁰ Nikula 1993, 152

¹⁸¹ Vrt. Harjun kappelin rakennetta

¹⁸² Nikula 1990, 127

¹⁸³ Keinänen 1993, 72–73

Harjun kappeli

1920-luvun lopulla Suomessa perustettiin lukuisia uusia ns. metsähautausmaita ja samalla alettiin rakentaa siunauskappeleita.¹⁸⁴ Tähän ajankohtaan sijoittuvat myös Mikkelin uuden hautausmaan suunnitelmat, sillä Harjun uusi hautausmaa otettiin käyttöön vuoden 1929 lopulla. Alueen asemakaavan oli laatinut Otto-I. Meurman ja hautausmaan järjestelysuunnitelmista vastasi kaupungininsinööri H.V. Kuokkanen.¹⁸⁵ Varsin pian havaittiin myös kappelin tarpeellisuus ja olihan siunattavien määräkin lisääntynyt kaupungin väkiluvun kasvettua vuoden 1931 aluelajennusten seurauksena. Siunauskappeli edustaa myös yleistyvää rakennustyyppiä 1920-luvun kirkollisessa rakentamisessa.

Uuden pappilan valmistumisen jälkeen 1935 todettiin seurakunnan taloudellinen tilanne vakaaksi ja hautakappelin rakentaminen voitiin aloittaa.¹⁸⁶ Hanketta varten Nuorten kristillinen yhdistys järjesti vuonna 1934 keräyksen, jolla saatiin rahastoon pieni pääoma. Lisäksi mikkeliäinen toimitusjohtaja Aarne Jordan puolisoineen lahjoitti keräykseen 100 000 markkaa, ja vauhdittaakseen hanketta hän asetti ehdon, että rakennuksen tuli valmistua ennen vuotta 1937.¹⁸⁷ Teollisuusjohtajien lahjoitukset kirkollisia rakennushankkeita varten olivat yleisiä vaurastuvassa Suomessa ja monille paikkakunnille nousi tuotantolaitosten yhdyskunnille suunniteltuja mahtavia kirkkoja. Toisaalta kappelilla ei ollut perinteisen kirkkorakennuksen statusta ja myös taloudellisista syistä kappeleista tehtiin usein huomattavan pieniä.¹⁸⁸

Mikkelin kaupunkiseurakunnan kirkkoneuvosto arveli "150 hengelle suunnitellun hautakappelin, jossa olisi pieni parveke soittokonetta ja laulajia varten sekä alakerrassa leikkuuhuone ja säilytyskellarit, pitkäksi aikaa eteenpäin tyydyttävän

¹⁸⁴ Evankelis-luterilaisten seurakuntien hautausmaaohjesääntöä valmistelemaan asetettiin työryhmä piispaikokouksessa 26.11.1923. Ohjesääntöä käsiteltiin piispaikokouksessa 23.10.1929. Nikula 1988, 125.

¹⁸⁵ Seurakuntakertomus 1928. MTKS.

¹⁸⁶ Seurakuntakertomus 1935. MTKS.

¹⁸⁷ Aarne Jordanin lahjoituskirja seurakunnalle 14.3.1935. MTKS.

¹⁸⁸ Nikula 1988, 103, 115.

seurakunnan tarpeet".¹⁸⁹ Rakennustoimikunta pyysi Martti Välikangasta arkkitehdiksi ja töiden ylimmäksi valvojaksi.¹⁹⁰ Ensimmäisiä luonnoksia päästiin tarkastelemaan jo heinäkuussa 1936, mutta valitettavasti nämä luonnokset eivät ole säilyneet. Luonnosten pohjalta valmistuivat seuraavat jo elokuussa, joissa istumapaikkojen määrä on lisätty 120:sta 140:een.¹⁹¹ Ulkoasu on funktionalistisen pelkistetty: puhdasta, laajaa seinäpinta-alaa rikkovat vain pyöreät ikkuna-aukot muurin yläosassa, kuoriosassa on korkea, kapea ikkuna ja etujulkisivua hallitsee lähes kattorakenteisiin asti ulottuva ikkuna, jonka alaosassa on pääsisäänkäynti ja molemmin puolin sitä sijoittuvat pienet ikkuna-aukot.(k. 21) Vasemmalla, kappelista ulkonevassa osassa sijaitsee omaistenhuone.

Luonnos muistuttaa hänen Käpylän kirkkokilpailun (1927) ehdotustaan (k. 22), jonka samantapainen rakennuksen rinteeseen sijoittelu ehkä vaikutti ratkaisuun. Molemmissa ratkaisuissa rakennuksen rungon muodostaa korkea, kapea ja pitkä massa, joka oli 1920-luvun muotoideaali ja Välikankaalle tyypillinen.¹⁹² Käpylän kirkon muurin yläosan viisi pyöreää ikkunaa, runkokuonetta matalampi kuoriossa ja sen korkea kapea ikkuna toistuvat myös Harjun kappelissa. Käpylän kirkkokilpailun ehdotuksen taustalla Simo Paavilainen on nähnyt yhteneväisyyksiä Helsingborgin toteutumattomaan, mutta näytteillä olleeseen krematoriosuunnitelmaan, jonka Sigurd Lewerentz ja Torsten Stubelius olivat esittäneet jo v. 1914 (k. 23).¹⁹³ Lewerentzin suunnitelmalla ei enää tosin Harjun kappelin kanssa ole mitään tekemistä. Samoihin aikoihin Harjun kappelin suunnittelun kanssa Välikangas osallistui Tempeliaukean toiseen kirkkokil-

¹⁸⁹ Kirkkoneuvoston pöytäkirja 27.5.1936. MTKS.

¹⁹⁰ Paitsi, että Välikankaalla oli hyvä maine juuri valmistuneen pappilan suunnittelijana, niin osasyynä hänen valintaansa saattoi olla myös siinä, että rakennustoimikuntaan kuului mm. Aarne Jordan, jolle Välikangas oli suunnitellut huvilan 1934–36.

¹⁹¹ Luonnosten joukossa on kaksi toisiaan muistuttavaa ehdotusta, joista toinen on päivämätön, mutta luultavimmin sekin on elokuulta. Siinä kattomuoto on loiva ja fasadin korkea ikkuna hieman kapeampi.

¹⁹² Paavilainen 1981, 31.

¹⁹³ Paavilainen 1981, 31. Riitta Nikulan mukaan samainen kappeli oli myös Hilding Ekelundin ja Erik Bryggmanin tuntema, sillä he tekivät opintomatkan v. 1914 Ruotsiin ja Tanskaan, jossa samalla tutustuivat Malmössä olleeseen Baltian näyttelyyn. Siellä oli esillä myös Lewerentzin Bergalidenin krematoriosuunnitelma. Bryggmanin Helsingin krematoriosuunnitelmassa voi selvästi havaita yhtymäkohtia edelliseen. Nikula 1991, 16–17, 19.

pailuun funktionalistisella ehdotuksellaan.

Välikankaan toinenkin luonnos ilmeisesti koettiin liian radikaaliksi ja tyyli kirkolle sopimattomaksi, koska Välikangasta pyydettiin jälleen tekemään uudet piirustukset, jossa "sivu-ulkonema olisi saatava häviämään ja sivufasadin ikkunain pyöreä muoto muuttumaan toisenlaiseksi ja pyydettiin arkkitehdilta ehdotusta, joka olisi enemmän, kuin jo oleva ehdotus, kirkollista tyyliä ja jonka katto olisi jyrkempi.¹⁹⁴ Raija-Liisa Heinosen mukaan funktionalismin muotokieli koettiin joissakin yhteyksissä ideologisista tai poliittisista syistä sopimattomaksi. Funktionalistiset kirkkosuunnitelmat aiheuttivat eniten ärsytystä, koska katsottiin, ettei uuden arkkitehtuurin muotokieli vastannut käsitystä perinteisestä luterilaisesta kirkkoarkkitehtuurista.¹⁹⁵ Toisaalta kirkon kannalta kyse oli varmasti enemminkin kirkolliseen sisältöön vaikuttavasta tekijöistä kuin pelkästä ulkoisesta arkkitehtuurityylistä. Taiteen, myös rakennustaiteen, tuli pysyä uskonnon palveluksessa ja sen tuli vaikuttaa ihmismieliin kohottavalla ja hartautta herättävällä tavalla. Liiallisella taiteen korostamisella ja traditionaalisesta kirkkoarkkitehtuurista poikkeavalla muotokielellä uskottiin olevan häiritsevä vaikutus kirkon tunnelmaan ja sitä kautta hartauden harjoittamiseen.¹⁹⁶

Lokakuussa 1936 päivätyissä piirustuksissa kappelin fasadi on jo huomattavan klassistinen pylväineen ja päätykolmioineen, mutta sivuseinien ilme alkaa saada lopullista ilmettään: pyöreät ikkunat on korvattu kapeilla, korkeilla ikkunoilla (k. 24). Toisessa luonnoksessa sivuseinät ovat samanlaiset kuin edellä esitellyssä, mutta fasadissa on jälleen korkea ikkuna alaosan oviaukkoineen, nyt ilman pieniä sivuikkunoita (k. 25). Omaistenhuone on siirretty erillisestä rakennelmasta samaan massaan kappelin kanssa. Rakennustoimikunnan ja kirkkovaltuuston kokouksessa Välikangas esitteli lokakuussa eri luonnoksia, joita yhdistelemällä päätettiin, että kappelin leveydeksi tulee 7 metriä, päätyfasadi tehdään ilman pylväitä ja oven yläpuolelle asetetaan pyöreä ikkuna ja sivuseinille kapeat ikkunat, sivusiipi poistetaan ja alttarin taakse tulee pieni sakaristo. Toimeksiantajana seurakunta halusi ohjata melko tarkasti rakennuksen suunnittelua ja

¹⁹⁴ Kirkkovaltuuston pöytäkirja 15.9.1936. MTKS.

¹⁹⁵ Heinonen 1986, 35; ks. myös Salokorpi 1971, 11.

¹⁹⁶ Vähäkangas 1996, 124–125.

lopullisen valinnan se sitten tekikin vähemmän rohkean luonnoksen eduksi.¹⁹⁷ Lopulliset piirustukset valmistuivat marraskuussa 1936 ja urakkasopimusta päästiin viimein allekirjoittamaan 4.3.1937 Mehtälä & Seppälä Oy:n kanssa.

Harjun kappeli vihittiin käyttöön lokakuussa 1937. (k. 26) Suorakaiteen muotoisen kappelin itäpäättyyn on sijoitettu rakennusrunkoa matalampi, loivasti kaareva apsis. Funktionalismin perusajatusta (muodon ja käyttötarkoituksen ykseys) noudattaen kuvittelisi ulkoapäin katsottaessa alttarin sijaitsevan kuoriosan päässä, mutta näin ei olekaan, vaan erillisen apusiiven rakentamisen välttämiseksi on absidin kaareva osa erotettu väliseinällä kuorista ja tähän kohtaan on sijoitettu sakaristo, WC ja kellarikerrokseen johtavat portaat (k. 27). Altтари sijaitsee kuoriosan ja runkokuoneen liittymäkohdassa, kapeiden, korkeiden ikkunoiden kohdalla. Sisätilassa ikkunat eivät näy runkokuoneeseen vaan ikkunat on erotettu pienillä seinäkkeillä muusta tilasta, jolloin valo kohdistuu vain alttariosaan. Altтари ja katafalkki on nostettu muutaman askeleen muuta lattiatasoa korkeammalle.

Kappelin konstruktio on tehty perinteisellä tavalla tiilestä muuraamalla ja vain eniten rasitetut pilarit ja muuriosat muurattiin sementinsekaisella laastilla. Rautabetonia käytettiin ainoastaan välikatoissa ja leveimpien ikkunoiden ja ovien holvauksessa. Rakennus on rapattu ulkoa sekä sisältä kalkkilaastilla mahdollisimman sileäksi. Loiva satulakatto on päällystetty mustaksi tervatulla pellillä. Julkisivua hallitsee pyöreä ruusuikkuna ristiaiheineen sekä massiivinen, klassismiin viittaava graniittiportaali (k. 28). Kirkon tyylillistä funktionalismia luovat päädyn pyöreä ikkuna, kapearäystäinen, loiva satulakatto, valkoiseksi kalkitut seinät sekä sivuseinien kapeat pystyikkunat.

Perusratkaisultaan kappeli muistuttaa nuorenpolven arkkitehtien suosimaa kirkkotyyppiä, varhaiskristillisiin kirkkoihin viittaavaa yksinkertaista, suorakaiteen muotoista kirkkosalia. Ratkaisu tuli Suomessa esille 1920-luvun lopulla erityisesti Armas Lindgrenin oppilaiden suunnitelmissa, erityisesti Bryggmanin ja

¹⁹⁷ Kirkkovaltuuston pöytäkirja 19.10.1936. MTKS.

Aallon.¹⁹⁸ Bryggmanin suunnittelemassa Paraisten kappelissa (1930) onkin rakenteeltaan hyvin paljon samaa kuin Harjun kappelissa. Yhtymäkohtia voi havaita myös Bertil Liljequistin suunnitteleman Hietaniemen Krematorion kappelin (1930–31) kanssa hallikirkkotyyppin ja fasadin osalta. Välikankaan suunnitelmista erityisesti Tehtaanpuiston 2. kirkkokilpailun ehdotus v. 1932 muistuttaa huomattavasti Harjun kappelia (k. 29). Ehdotuksessaan Välikangas kirkkovaltuuston toivomuksen mukaisesti käytti sakraalin rakennuksen perinteisiä aiheita, sillä aiemmassa kilpailussa ehdotukset yleisesti koettiin liian moderneiksi.¹⁹⁹ Suorakaiteen muotoinen kirkkotila päättyy puolipyöreään absidiin, sen sivuseinissä on viisi korkeaa, kapeaa ikkunaa ja päätyfasadia koristaa pyöreä ruusuikkuna. Täsmälleen näitä elementtejä hän käytti myös Harjun kappelissa.

Välikangas suunniteli kokonaan myös kappelin sisustuksen; alttaripöydän, puupenkit, kellarikerroksessa sijainneen ruumiinavaushuoneen kalusteet ja jopa vaatenaulakot pienintä koukkua myöten. Kalusteet on tehty pääasiassa puusta ja taivutetusta koivuvanerista, joka oli tyyppillinen funktionalistien käyttämä huonekalumateriaali. Välikangas oli suunnitellut huonekaluja myös seurakunnan kirkkoherranvirastoon, mutta muutoin ainakaan mikkeliiläisiin rakennuksiin hän ei suunnitellut kalusteita. Kappelin yleisvärityksen Välikangas suunniteli hillityn musta-valkoiseksi; lattia oli alunperin musta-valkoruutuista kumiparkettia, penkit oli maalattu tummiksi ja seinät valkoisiksi lukuunottamatta alttariseinää. Alttariseinän sininen väri, ns. "Giotton sininen", on selvin viittaus Välikankaan ihaillemaan italialaiseen arkkitehtuuriin ja sen voimakkaaseen värimaailmaan, josta hän oli saanut vaikutteita lukuisilla Italian matkoillaan. Välikangas oli käynyt vuonna 1921 mm. Padovassa²⁰⁰, jossa sijaitsee Scrovegni-kappeli ja sen seinillä ja katossa on Giotton 1304–13 maalaamat freskot. En ole löytänyt mainintaa siitä vierailiko Välikangas kappelissa, mutta tuota samaa kirkkaan sinistä väriä hän jokatapauksessa käytti Harjun kappelissa. Toisaalta värimaailma on muistuma arkkitehdin 1920-luvun tyylistä.²⁰¹

¹⁹⁸ Nikula 1988, 117

¹⁹⁹ Keinänen 1993, 77.

²⁰⁰ Keinänen 1993, 22.

²⁰¹ Esim. Välikankaan suunnitteleman asunto Oy Sturen (1925–26) porraskäytävien värityksessä on käytetty useita voimakkaita värejä, Eeva Maija Viljon tiedonanto 29.4.1997.

Apteekkari Jaman liike- ja asuinrakennus (1938)

Jaman talo sijaitsee Mikkelin kaupunkikuvan kannalta erittäin merkittävässä paikassa, Hallitustorin ja Maaherrankadun kulmauksessa (k. 30). Samassa paikassa oli jo vuodesta 1914 lähtien toiminut Mikkelin Uusi apteekki apteekkari Akseli Jaman johdolla.²⁰² Hyvä liikepaikka ja Jaman liikemiesvaisto takasivat apteekin menestyksen ja nostivat sen koko läänin suurimmaksi lääkeiden jakelijaksi. Apteekin kanssa samaan puurakennukseen Jama oli saanut hankittua myös useita lääkäreiden vastaanottoja.²⁰³ Apteekin liiketiloja yritettiin ajanmu-kaistaa vuonna 1935, jolloin Martti Välikangas suunnitteli rakennuksen kulmaukseen uuden näyttävän sisäänkäynnin. Komea rautaovi, valaistu tuuli-kaappi, hohtavat neonvalokirjaimet ja pyöristetty katos (k. 31) eivät kuitenkaan riittäneet kovin pitkäksi aikaa, sillä vanhan puurakennuksen tilat kävivät laa-jentuneen liiketoiminnan vuoksi ahtaiksi ja muutoikin liiketilojen hygieniavaa-timukset olivat tiukentuneet, joten Jama päätti vuonna 1938 rakennuttaa uudenaikaisen liike- ja asuinrakennuksen entisen paikalle. Vanhasta raken-nuksesta käytettiin uudelleen pääsisäänkäynnin rautaovi, pyöristetty katos, neonvalokirjaimet sekä joitain sisustusmateriaaleja.²⁰⁴

Modernin rakennuksen sijoittaminen ruutukaavaan ja Hallitustoria ympäröivien historiallisten rakennusten läheisyyteen²⁰⁵ vaati arkkitehdilta erityistä huomaa-vaaisuutta, jota Välikangas noudatti pitämällä rakennuskorkeuden suunnilleen samanlaisena muihin kivirakennuksiin nähden. Muutoin sen muotokieli noudatti kirkkaasti funktionalistista suuntausta ja avasi rohkeasti uuden rakennuskauden Mikkelin torin ympäristössä. Rakennus koostuu kahdesta toisiinsa lomittuvasta volyymistä: kolmikerroksisesta liiketila- ja asunto-osasta ja neljänteen kerrok-seen ulottuvasta Hallituskadun puoleisesta erkkeristä, joka ylimmässä kerrok-

²⁰² Kuujo 1971, 128; Kuujo 1988, 37.

²⁰³ "Uusi Apteekki 75 vuotta Mikkelissä", päiväamätön ja paikantamaton lehtileike (ap-teekki oli perustettu keväällä 1907 ja avattu joulukuussa 1907). ESML.

²⁰⁴ Apteekkari Jaman talon rakennusselitys, Mehtälä & Seppälän arkisto. Muita talon rakentamista koskevia asiakirjoja en ole saanut käsiini.

²⁰⁵ Jaman kulman viereinen kortteli muodostui C.L. Engellin 1830-luvulla piirtämistä lääninhallituksen empire-tyylisistä rakennuksista, torin etelä- ja pohjoislaitoja hallitsivat Selim Lindqvistin 1910-luvulla suunnittelemaat myöhäisjugendia ja klassismia edustavat rakennukset ja muutoin toria ympäröivät vielä matalat puutalojen rivistöt.

sessä venyy koko rakennuksen pituiseksi kapeaksi ullakkotilaksi. Molemmat osat ovat tasakattoisia ja rapattu valkoiseksi.

Talon korstruktio perustuu kantaviin tiiliulkoseiniin ja rautabetonipilareihin, jotka kannattelevat rautabetonisia välipohjia. Ensimmäisessä kerroksessa liiketilojen suurten näyteikkunoiden väleissä nämä pilarit näkyvät, mutta täysin avoimen tilan illuusion lisäämiseksi ja kantavien osien häivyttämiseksi pilarit varustettiin näyteikkunoiden tapaan rautakarmein ja niihin kiinnitettiin lasit.²⁰⁶ Ylemmissä kerroksissa muuriosat tehtiin osin tiilistä ja osin rautabetonista. Sileäksi rapattua ja koristeetonta Hallituskadun puoleista julkisivua hallitsevat siihen puhkotut yksittäiset pystyikkunat, jotka tiheään sijoitettuina luovat funktionalismille tyypillisen nauhaikkunavaikutelman. Rakennuksen Hallitustorille päin aukeavan pääsisäänkäynnin yläpuoleisen kulman Välikangas on pyöristänyt ja yhdistänyt sen kauniisti tornirakenteeseen. Torniaihetta voi pitää Välikankaan arkkitehtuurille tyypillisenä elementtinä, jota hän toisti useissa 1930-luvun rakennuksissa, mm. Kinnusen talon luonnoksessa, Mikkelin Säästöpankissa ja Helsinkiin suunnitelluissa Artturinlinnassa sekä Eerikinkatu 33:ssa. Torni oli muodikas elementti 1930-luvulla myös muiden arkkitehtien tuotannossa; pyöreälinjaista erkkeriä taas pidettiin vanhanaikaisena jugendin jäänteenä.²⁰⁷

Maaherrankadun puolella rakennuksen ilme muuttuu epäsymmetriseksi torniosan ja ikkuna-aukotuksen varioinnin vuoksi. Vaikka ikkuna-aukotukset rakennuksen ylimpien kerrosten eri sivuilla vaihtelevatkin, ei niiden perusteella pysty päättelemään huoneiden toiminnallista funktiota. Ylimmissä kerroksissa sisätilat hahmottuvat ulkoarkkitehtuurissa vain muusta rakennuksesta runsaan metrin ulospäin työntyvässä erkkeritornissa, jossa sijaitsevat asuinhuoneistojen olohuoneet. Olohuoneen paikan korostaminen oli tyypillinen elementti funktionalismin mukaisissa rakennuksissa.²⁰⁸

Toisessa kerroksessa sijaitsee lääkäreiden vastaanottotiloja sekä asuntoja,

²⁰⁶ Samaa menetelmää oli käyttänyt mm. Erkki Huttunen SOK:n Rauman konttorirakennuksessa v. 1931, Jokinen 1992, 82.

²⁰⁷ Arkkitehti-lehden sivulla esitellään "uusinta tornimuotia", Arkkitehti 3/1930.

²⁰⁸ Salokorpi 1984, 288.

kolmas kerros on pelkästään asumiskäytössä (k. 32). Yläkerrosten asuntoihin ja vastaanottotiloihin on järjestetty sisäänkäynti arkisemmin jäsennellyn sisäpihan kautta (k. 33). Sen pohjoiseen päin avautuvat tasaiset ikkunarivistöt, keskeisen aseman saanut savupiippu ja pelkistetyt oviaukot välittävät kuvan, ettei arkkitehti ole jaksanut kiinnostua takapihan arkkitehtonisesta sommittelusta samalla tavoin kuin katujulkisivujen. Funktionalistisen, avointa asemakaavaa noudattavan ajattelutavan mukaan rakennusten kaikkien sivujen tuli olla sommittelullisesti tasapainossa eikä varsinaista julkisivua siten ollut. Välikankaan takapiha-ongelman ymmärtää sitä taustaa vasten, kun ajattelee Jaman talon sijaintia ahtaassa ruutukaavassa, jossa rakennusta saattoi tarkastella vain kahdesta suunnasta. 1930-luvulla tyypillistä olikin, että funktionalismista vaikutteita saaneita kerrostaloja jouduttiin rakentamaan klassisiin umpikortteleihin. Rakennusten edistyksellisyys näkyi yksittäisten tyylipiirteiden lisäksi lähinnä pohjaratkaisuissa (läpitalon huoneistot).²⁰⁹

Jaman talon julkisivun jäsentelyä leimaa mielenkiintoisella tavalla symmetrian ja epäsymmetrian vaihtelu, jossa selvästi voi havaita kansainvälisen tyylin piirteitä. Tasakattoiset rakennusmassat, koko rakennuksen eteläsivun pituinen kattoterassi, nauhaikkunat ja symmetrian rikkominen ilmentävät niitä näkyvimmin. Le Corbusierin idea rakennusmassan nostosta pilareiden varaan on myymäläkerroksessa toteutettu hieman muunneltuna, mutta suuret näyteikkunat näyttävät tässäkin saavan raskaampien yläkerrosten kannattajan roolin. Ylempien kerrosten yhtenäisistä nauhaikkunoista on jouduttu luopumaan teknisistäkin syistä, koska ulkoseinillä on kantava funktio. Yhtenäisten nauhaikkunarivistöjen vaikutusta Välikangas oli kokeillut jo vuonna 1931 suunnittelemassaan Artturinlinna liikerakennuksessa, joka muistuttaa julkisivujäsentelyltään Jaman taloa (k. 34). Näissä ratkaisuissa Välikangas osoitti selvästi olevansa tietoinen kansainvälisistä liikerakennusesikuvista, erityisesti saksalaisen Erich Mendelsohrin suunnitelmista. Mendelsohrin 1920-luvulla piirtämät liiketalot tulivat Suomessakin tunnetuiksi eri julkaisujen välityksellä.²¹⁰ Välikangas oli saattanut nähdä rakennukset myös Saksan matkoillaan vuosina 1930 ja 1931.

²⁰⁹ Tuomi 1992, 88.

²¹⁰ Standertskjöld 1996, 50–51.

Nauhaikkunoiden ja horisontaalisen vaikutelman lisäksi Välikangas oli omaksumanut pyöristetyn kulman katujen risteyksessä oleviin rakennuksiin. Meldelsohn oli kuuluisissa Schocken (1928) ja Rudolf Petersdorffin (1927) tavarataloissa sijoittanut niiden risteyksissä sijaitseviin kulmiin pyöreän torniosan ja niiden pitkät julkisivut täyttyivät nauhaikkunoiden horisontaalisilla rivistöillä (k. 35). Ikkunarivistöillä oli myös myymälätilojen valaistusta parantava funktio.²¹¹ Välikankaan Artturinlinnan perspektiivipiirroksissa rakennus on esitetty yhtenäisten nauhaikkunoiden ja muurimassojen vuorottelevina kaistaleina. Jaman talo on tietysti mittakaavaltaan vähemmän monumentaalinen ja se on sopeutettu asialliseksi ja maaseutukaupunkiin sopivaksi rakennukseksi, mutta perusideat liikerakennuksen taustalla näyttäisivät olevan samantapaiset. Liikerakennuksen valkoiseksi rapattu pinta oli sekin aikakauden liikerakentamiselle tyypillinen elementti. Seinäpinnat maalattiin myös sisältä valkoisiksi, valoa heijastaviksi ja helposti puhdistettaviksi; kun valoa vielä virtasi suurista näyteikkunoista, niin saatiin aikaan steriili apteekkitunnelma.

Rakennuttajan kannalta keskeisissä tiloissa, apteekin myymälä- ja työtiloissa, arkkitehti Välikangas on noudattanut selkeyden ja toimivuuden periaatetta, ja heti alusta lähtien rakenteissa oli otettu huomioon toimitilojen mahdollinen laajentaminen: ohuita väliseiniä voitiin muuttella rautabetonipilareiden ja kantavien ulkoseinien ansiosta (k. 36). Välikangas ei suunnitellut apteekin myymälätilojen kalustusta lainkaan, sillä apteekkari Jama halusi siirtää vanhasta apteekista peräisin olevan jugend-tyylisen kaluston myös uusiin toimitiloihin.²¹²

Asuntojen ja lääkäreiden vastaanottotilojen suunnittelussa on mahdollisuuksien mukaan huomioitu muitakin funktionalistisia periaatteita; esim. auringonvalon saanti ja huoneistojen tuuletettavuus, sillä useimmat asunnot ovat rakennusrungon mittaisia (k. 37). Useimmat asunnot ovat pieniä kaksioita, joissa niukkaan neliömäärään on saatu mahdutettua kaikki modernin asunnon mukavuu-det. Rakennuksen kapeahko runkorakenne on sallinut hygieniavaatimusten

²¹¹ Bodén 1989, 84; Tafuri & Dal Co 1986, 146; Standertskjöld 1996, 51.

²¹² Kirsti Laukkasen tiedon mukaan kaluston oli suunnitellut arkkitehti Selim Lindqvist 1914 ja se oli teetetty Sörnäisten puusepän tehtailta. Laukkanen 15.3.1998. Lindqvist suunnitteli noihin aikoihin muitakin rakennuksia Mikkeliin, ks. luku 4.1.

mukaisten tuulettavien läpitalon huoneistojen rakentamisen. Toisaalta tämä vaatimus on aiheuttanut sen, että joissakin pienasunnoissa pohjakaava on ikäänkuin venynyt pitkujaiseksi kapeiden huoneiden jonoksi. Joissakin asunnoissa Välíkangas on joutunut tinkimään modernin asutosuunnittelun joustavista pohjakaavoista, sillä rakennusrungon keskelle on jäänyt pimeitä eteiskäytäviä, jotka eivät olleet ilmavuutta ja väljyyttä korostaneen funktionalistisen arkkitehtuurin piirteitä. Keittiöt ovat ajan hengen mukaisesti ahtaita, yhden hengen työskentelyyn tarkoitettuja tehokkaita keittokomeroita.

Kirsi Saarikangas on tutkinut ruotsalaisia ja suomalaisia 1930–1950-luvun asuntoja ja havainnut juuri 1930-luvulla laboratoriamaisen keittiöiden yleistyneen. Ruotsissa tällaisia keittiöitä tehtiin ns. Barnrike –taloihin, jotka olivat köyhille lapsiperheille suunniteltuja, ahtaita 50–60 neliön minimiasuntoja. Tuolloisen tavan mukaan köyhempien lapsiperheiden miehet kävivät töissä ja naiset hoitivat kodin ja lapset. Vaikka paremman väen asunnoissa oli jo suunniteltu asuinhuoneet tarkasti funktionsa mukaisiksi, niin näissä köyhempien perheiden asunnoissa tilan puutteen vuoksi tällainen erottelu ei toiminut.²¹³ Jaman talossa pienimmät asunnot muistuttavat tällaisia tehokkaita minimiasuntoja. Niissä huoneiden käyttötarkoitusta ei ole eroteltu, toisin kuin suuremmissa herrasväen asunnoissa, joissa jokaisen huoneen funktio on selvästi erotettu toisistaan. Isommissa asunnoissakin saataa silti havaita muutoksia 1920-luvun keskiluokkaiseen kaupunkiasuntoon verrattaessa siinä suhteessa, että asuntojen koko pienenee: asuntojen edustusfunktio katoaa samalla kun sen yksityisten tilojen osuus (kuten makuuhuoneiden) ja merkitys korostuu.²¹⁴ Jaman talon pienimmissä asunnoissa näkyy funktionalismiin liitetty elämänalojen eriytyminen ja pyrkimys siirtää asumiseen liittyviä sosiaalisia ja vapaa-ajan tehtäviä pois asunnosta, kaupungin julkisiin tiloihin. Asunnoista tuli perhe-elämän yksityisiä paikkoja.

Minimiasunto-käsitettä oli Suomessakin pohdittu jo 1920-luvun puolella

²¹³ Saarikangas 1997, 91. Saarikangas on artikkelissa mielenkiintoisella tavalla kuvannut politiikan ja yhteiskunnallisten päätösten vaikutusta asutosuunnitteluun ja sitä kautta perheiden arkielämään. Perheet asetettiin jo asutosuunnitteluvaiheessa eriarvoiseen asemaan.

²¹⁴ Saarikangas 1997 b, 202–203.

työväenasuntoja suunniteltaessa. Erityistä huomiota se sai vuoden 1930 pienasuntojen rationalisointiosaston näyttelyjulkaisussa, jossa Alvar Aalto kirjoitti, että minimiasunnon tilaratkaisujen on lähdettävä täysin erilaisista lähtökohdista kuin perinteisten porvarisasuntojen. Pienasunnoissa niiden pinta-alan jako ja sisäinen olemus tuli järjestää perhettä ajatellen, ei symmetriakseleita ja huonekäsitteitä silmällä pitäen: 50 neliön asunnossa toimitaan aivan eritavoin kuin 250 neliön asunnossa. Samassa artikkelissa Aalto pitää trendikäästi pienasuntoa suunnittelun lähtökohdana, ei loistorakennuksia. Työn tulos voi hänen mukaansa olla se, että 250 neliön porvari haluaa muuttua 60 neliön ihmiseksi.²¹⁵ Ajatuksen taustalla näkyy funktionalistien uudenlainen käsitys ihmisten tarpeiden yhtenevyydestä, sosiaalisesta tasa-arvosta ja taloudellisemmasta rakennustavasta, vaikka standardisoinnista Aalto ei tässä yhteydessä mitään puhukaan. Sen sijaan saman näyttelyn yhteydessä P.E. Blomstedt tuo esiin standardisoinnin merkitystä rakennusteollisuudessa ja sisustuksessa sekä viittaa Henry Fordin rationalisoidun tuotannon kehittelyyn liike-elämässä.²¹⁶

Jaman talo edusti Mikkelissä ehdottomasti ajan moderneinta rakentamista ja keskeisellä paikalla sillä oli huomioarvoa myös apteekkari Jaman liiketoiminnan kannalta: steriilin valkoisena hoitava moderni liikerakennus sopi mainiosti kuvaamaan apteekin toiminnallista funktiota. Jaman talo aloitti Hallitustorin pohjois-laidalle pian muodostuneen "funkis-linjan", josta lisää luvussa 4.6.

Mikkelin suojeluskuntatalo (1934–38)

Suojeluskuntataloja rakennettiin 1920-luvun puolivälistä lähtien runsaasti ympäri Suomea. Osaa taloista käyttivät useat järjestöt yhdessä, mutta monelle pienellekin paikkakunnalle rakennettiin arkkitehdin laatimien piirustusten mukaan mahtava suojeluskuntatalo, joka erottui selvästi paikkakunnan vaatimattomammasta rakennuskannasta.²¹⁷ 1920-luvun rakentamisperinteeseen liittyen rakennuksissa näkyy yleisimmin klassistisia piirteitä, mutta 1930-luvulla lähinnä kaupunkeihin ilmestyy myös funktionalistisia suojeluskuntataloja.

²¹⁵ Aalto 1930, 23–24.

²¹⁶ Blomstedt 1930, 16–21.

²¹⁷ Nikula 1990, 122.

Funktionalismin merkkiteokseksi kohonnut Raumanlinna sekä muutamat pienemmät suojeluskuntatalot, joihin myös Mikkelin talo kuuluu, jäivät kuitenkin yksittäisiksi tapauksiksi.²¹⁸

Rakennustoimintaa ei suojeluskuntajärjestön piirissä tietoisesti pyritty ohjaamaan ainakaan järjestön lehtikirjoittelun perusteella. Joitain tyyppi- ja piirustuksia oli tosin laadittu 1920-luvulta lähtien suojeluskuntain yliesikunnalle, mutta tyyppi- ja piirustusten merkitys jäi vähäiseksi. Myöskään suojeluskuntien vuosikertomuksissa ei ole mainintoja tyyppi- ja piirustuksista.²¹⁹ Esko Nummelin on sen sijaan tyyppitellyt suojeluskuntatalot käyttötarkoituksen mukaan kolmeen päätyyppiin: juhlataloihin, toimitaloihin ja pääasiassa asuintarkoituksiin tehtyihin rakennuksiin.²²⁰ Mikkelin rakennus edustaa selkeästi toimitaloa, mutta suunnitelmat olivat aluksi huomattavasti suurisuuntaisempia. Seuraavaksi esittelen lyhyesti suunnitelmien kulun.

Mikkelin suojeluskuntataloa oli alettu suunnitella Suur-Savonkadun varteen jo vuonna 1934. Suojeluskunnan päällikkö Ville Ruuskasen omasta ehdotuksesta annettiin hänelle valtuus ennen lopullisten piirustusten tilaamista hankkia taloa varten piirustusluonnoksia. Martti Välikankaalta tilatut ensimmäiset luonnokset ovat luultavasti alkuvuodelta 1934, sillä Välikangas lähetti Ruuskaselle huhtikuussa lisää piirustuksia ja kirjeen, jossa hän mainitsee "hieman kitistelleensä" eteishalleja ym. tiloja. Ullakkoa korottamalla Välikangas suunnitteli sinne suojeluskuntataloissa yleisesti käytössä ollutta pienoiskiväärihallia.²²¹ Suunnitelmat eivät ainakaan sellaisinaan ole kelvanneet, sillä kirjeen nurkkaan on nimimerkki "K" kirjoittanut viestin: "Hyvät on suunnitelmat. Ainoa vika on hinta, sillä 600.000 olisi aikalailla toista."

Toukokuun 1934 luonnospiirustuksissa talo on tilaohjelmaltaan selkeästi juhlataloksi luokiteltava, sillä toisessa kerroksessa sijaitsee suuri juhlasali

²¹⁸ Nummelin 1991, 154.

²¹⁹ Nummelin 1991, 141–144. Tyypipiirustuksia laativat mm. arkkitehtitoimisto Malmström & Tikkanen sekä puolustusministeriön arkkitehtina vuosina 1928–45 työskennellyt Niilo Niemi.

²²⁰ Nummelin 1991, 138.

²²¹ Välikankaan kirje Ville Ruuskaselle 16.4.1934. Sota-arkisto.

näyttämöineen sekä ravintola; alakertaan on sijoitettu arkipäiväisemmät toiminnot, kuten lottakanslia ja erilaisia varastotiloja (k. 38). Välikankaan suurisuuntaisina pidettyjen suunnitelmien mukaista taloa ei voitu kuitenkaan varallisuuden puutteesta johtuen rakentaa; tästä syystä mm. juhlasali päätettiin jättää pois ja arkkitehdille muutoinkin annettiin ohjeellisia tilojen mittoja.²²² Juhlasalin ja ravintolan poisjättämistä perusteltiin myös sillä, että vuonna 1935 oli valmistunut ajanmukainen kaupungin juhlahuoneisto VPK:n talolle, joka oli kaikkien käytettävissä.²²³ Välikankaan vuoden 1934 luonnoksista lähtien suunnitelmia supistettiin ja kustannuksia pienennettiin, kunnes useiden neuvottelujen ja luonnosten jälkeen lopulliset piirustukset hyväksyttiin vuoden 1937 lopulla.²²⁴

Rakennus sijoitettiin Otavankadun varteen kaupungilta ostetuille tonteille 310–311, jotka sijaitsivat samassa korttelissa kuin aiemmin suunniteltu rakennuspaikka (k. 39). Sijainti oli edullinen jo siksi, että se oli lähellä urheilukenttää. Suojeluskuntien ohjelmaan kuului kiinteästi monipuolinen urheiluharrastus, jolla pyrittiin nostamaan miesten taistelukuntoisuutta mahdollisen sodanuhan varalta.²²⁵ Kun vanhimmissa luonnoksissa rakennuksen sommittelu oli klassismin muotokieleen nojaavaa ja massoittelu perustui kahdelle kuutiomaiselle volyymille niin vuoden 1937 suunnitelmissa Välikankaan muotokieli on saanut selvästi funktionalistisia piirteitä. Ankara ilme on pehmentynyt kaarevalla lasitornilla, jossa kulkevat portaikot ja rakennus koostuu nyt kolmesta erilaisesta volyymista (k. 40). Volyymit erottuvat pohjakaavoistakin selkeästi, sillä kaikilla volyymien seinällä on kantava funktio lukuunottamatta lasitornin kaarevaa osaa. Kattomuoto on kaikissa volyymeissa säilynyt loivana, kapearäystäisenä aumakattona kuten aiemmissakin suunnitelmissa, vaikka ajan henki vaatikin tasakattoa.

²²² Mikkelin suojeluskunnan esikunnan kokousten ptk 16.2.1937. Sota-arkisto.

²²³ "Mikkelin suojeluskuntaväen upea tyyssija". Länsi-Savo 3.12.1938.

²²⁴ Sota-arkistossa on useita Välikankaan paikallispäällikkö Ville Ruuskaselle osoittamia kirjeitä, joissa pohditaan rakennuksen tilakysymyksiä. Eräiden piirros- ja rakennusselvitys-luonnosten yhteydessä Välikangas kirjoittaa: "Kaikki on tietenkin ajateltava tehtäväksi mahdollisimman vaatimattomasti, jotta sen sijaan tilaa tulisi runsaammin." Välikankaan kirje Ruuskaselle 10.12.1935. Sota-arkisto.

²²⁵ Aiheesta enemmän Erkki Vasaran väitöskirjassa *Valkoisen Suomen urheilivat soturit*, 1997.

Rakennuksen pääsisäänkäynti on järjestetty vaikuttavasti kevytrakenteisimman lasivolyymin ja raskaamman kivivolyymin liitoskohdasta ja sitä on korostettu Otavankadulle päin aukeavalla pyöreällä ikkunalla sekä sisäänkäynnin päällä olevalla rautabetonisella katoksella. Alakerrassa sijaitsevat varastotilat ja suojeluskunnan kanslia. Toisessa kerroksessa aiemmista ravintola ja juhlasalisuunnitelmista on luovuttu ja tilalle on rakennettu suuri luentosali, joka voidaan jakaa tarvittaessa liukuovin. Yläkerrassa sijaitsevat lisäksi mm. lottakansila, suuri keittiö ja radiohuone. Kellarikerroksessa sijaitsevat väestösuoja sekä erilaisia säilytystiloja. Ullakolle ei tullut Välikankaan kaavailemaa pienoiskivärihallia.

Kaikissa kerroksissa huonejaottelu etenee saman kaavan mukaan johtuen edellämainitusta volyymien kantavien seinien (tiilimuuraus ja osin betonipilarit) roolista niin, että oikealle puolelle sijoittuvat toimistot ja muut vähemmän tilaa vaativat toiminnot ja vasemmalle avarat tilat (k. 41). Porrastornista alkava korkein rakennusmassa jatkuu rakennusrungon sisälle ja toimii hallitilana, josta on sisäänkäynti kaikkiin muihin tiloihin. Ulospäin tilojen toiminnallista funktiota voi hahmottaa vain juhlasalin osalta, jonka ikkunat erottuvat muita ikkunoita selkeästi suurempina (k. 42). Lähes kaikkien muiden tilojen ikkunat ovat samaa standardikokoa. Kauniita yksityiskohtia ja vaihtelua muuten tasaisiin ikkunarivistöihin luovat Välikankaan arkkitehtuurille tunnusomaiset kaksi pyöreää ikkunaa sekä neljä pientä ikkunaa räystäslistan alapuolella. Talo on kauttaaltaan rapattu harjaten, jolloin pinta ei ole tasainen vaan siinä näkyy mm. telinevarvien kohdalla työsaumoja ja harjauksen karkeus vaihtelee. Rakennus on maalattu kalkkivärillä vaaleaksi, aavistuksen punertavaksi.

Mikkelin suojeluskuntatalossa ns. tyylinmukaista funktionalismia edustaa rakennuksen yksinkertainen koristeettomuus, asiallisuus ja osin muunneltavissa olevat pohjaratkaisut. Rakennuksen Otavankadun puoleinen julkisivu, jossa lasitorni rinnastuu raskaisiin, miltei aukottomiin kiviseiniin kuvastaa funktionalismille tyypillistä vastakohdilla ja materiaaleilla leikkittelyä; myymälärakennuksissa yleistynyt käytäntö suosi katutason suuria näyteikkunoita, jotka näyttivät

kannattelevan ylempiä kerroksia.²²⁶ Mikkelin suojeluskuntatalossa on kuitenkin piirteitä, jotka viittaavat arkkitehdin muotokielen pehmenemiseen ja pyrkimykseen erottautua kansainvälisen funktionalismin kovaksi koetusta tyylistä. Julkisivujen epätasainen rappausjälki, värimaailman paluu ja suurentuneet ikkunat viittaavat tällaiseen muutokseen, joka laajemmin käynnistyi arkkitehtuurissa 1940-luvun puolella.

4.6. Sodan vuodet 1939–1941 – rationaalista funkista

Sodan vuosia ja sen jälkeistä aikaa Suomen arkkitehtuurissa on pidetty ikävänä välikautena, jota leimaa rationaalisuus, yksinkertaisuus ja materiaalipula; tietyt funktionalismiin liitetyt piirteet jätettiin pois taloudellisistakin syistä. Modernismin kehitys pysähtyi ja olosuhteiden pakosta palattiin 1920-luvun klassismin arkkitehtuurista tuttuihin perinteisiin muotoihin. Jälleenrakennuskaudella rakennushankkeita hidastivat lisäksi pula ammattitaitoisesta työvoimasta sekä 1941 alkanut jatkosota, jolloin rakentaminen pysähtyi täysin. Toisaalta 1940-luku on saatettu nähdä välttämättömänä hengähdystaukuna vauhdikkaasti edenneen modernismin jälkeen tai sitä on pidetty varhaisen modernismin hedelmällisenä vastakohtana, jonka aikana itivät siemenet 1950-luvun suomalaisen arkkitehtuurin uutta kukoistuskautta varten.²²⁷

Vuosikymmenten vaihteessa Martti Välikangasta työllisti suurisuuntaisen Helsingin Olympiakylähankkeen toteuttaminen yhdessä Hilding Ekelundin kanssa, vaikkei vuoden 1940 kisoja sodan vuoksi päästykään pitämään. Mikkeliissä työtä tarjosivat erilaiset pommitusten aiheuttamat korjaustyöt ja kolme kokonaan uutta liikerakennusta: raatimies Otto Kinnusen liike- ja asuinrakennus Raatihuoneenkadulla²²⁸, Mikonkatu 1:n elokuvateatteri ja

²²⁶ Paikallisessa lehdistössä rakennusta kuvailtiin kaupungin kauneimmaksi ja sen "muhkeaa, uusasiallista" julkisivua sekä lasiportaikkoa ihailtiin (erityisesti valaistuna pimeässä). Mikkelin kaupungin kauneimpaan taloon, M.S. 3.12.1938; Länsi-Savo 3.12. 1938.

²²⁷ Salokorpi 1990, 18–19.

²²⁸ Välikangas oli piirtänyt ensimmäiset luonnokset rakennuksesta jo 1935, mutta tätä rakennusta ei tietojeni mukaan toteutettu. Rakennus tehtiin toukokuussa 1940 valmistuneiden piirustusten mukaan. Alakerran myymälätiloissa toimi Alko ja toisessa kerroksessa oli asuinhuoneita.

hotellirakennus sekä Mikkelin Säästöpankki Hallitustorin pohjoislaidalla. Pankkien suunnittelusta, erityisesti Helsingin Työväen Säästöpankin ja Mikkelin Säästöpankin rakentamisprojekteista, muodostui merkittävä osa Välikankaan arkkitehtitoimiston töistä.²²⁹

Mikkelin Säästöpankki (1940–42) ja Mikonkatu 1 (1941)

Välikangas oli jo vuonna 1936 toiminut yhteistyössä Mikkelin Säästöpankin kanssa piirtämällä sen vanhassa puutalossa sijainneen konttorin sisustuksen. Rakennus tuhoutui täydellisesti 1.4.1940 pommituksessa ja uuden toimitalon suunnittelu samalle paikalle aloitettiin helmikuussa 1940. Jo alusta lähtien oli selvää, että suunnittelijaksi pyydettiin ammattitaitoista arkkitehtia. Suomen Säästöpankissa haluttiin tietoisesti nostaa pankkirakennusten suunnittelun tasoa ja sitä varten Säästöpankkilehdessä oli julkaistu vuonna 1928 Kaarlo J. Kallialan laatimia ohjeita Säästöpankkitalojen suunnittelusta ja vuonna 1935 Martti Välikankaan laatimia ohjeita toimitilojen sisustamisesta.²³⁰

Mikkelissä rakennuksen suunnittelijaksi tiedusteltiin Erkki Huttusta, Erik Lindroosia ja Martti Välikangasta. Välikangas sai yksimielisellä päätöksellä tehtävän suorittaakseen sillä perusteella, että oli laatinut Mikkelin tienoille useita onnistuneita rakennussuunnitelmia.²³¹ Suunnitelmien alusta lähtien otettiin huomioon Hallitustorin länsikulmaan parhaillaan rakenteilla olevan 5-kerroksisen Suur-Savon Osuuskaupan liiketalon mittasuhteet, kaupungissa vallinnut huoneistopula sekä hyvä liikepaikka, ja päätettiin tehdä säästöpankista "torikuvaaan sopivasti" 5–6 kerroksinen. Rakennuksen kolmeen ensimmäiseen kerrokseen tuli liikehuoneistoja, sekä toimistotiloja mm. tuomiokapitulille, kolmeen

²²⁹ Välikangas suunnitteli 1930-luvulla Säästöpankkien sisustuksia sekä Helsinkiin että Mikkeliin sekä oli suunnitellut Helsingin Työväen Säästöpankin Kamppiin (Fredrikinlinna) vuosina 1927–1929. Yhteistä näille sisustussuunnitelmille oli tilan selkeä ja tarkoituksenmukainen käyttö. Keinänen 1993, 89.

²³⁰ Liiton lehdessä oli vuonna 1937 Suomen Säästöpankkiliiton sihteeri A.V. Tolan kirjoitus, jossa hän kitkerästi arvosteli erityisesti maaseudun pankkirakennuksia ja sanoi syyn useimpiin virheisiin olleen ammattitaidottomassa suunnittelussa. Hän vaati käyttämään rakennusten suunnittelijoina arkkitehteja. Tola, Säästöpankki 11/1937, 389–391

²³¹ Hari 1947, 236.

ylimpään kerrokseen asuntoja ja pihasiipeen säästöpankin toimitilat.²³²

Yleisvaikutelmaltaan Säästöpankki on monumentaalinen ja rationaalinen; ainoana "koristeena" on julkisivun vaalean sävyinen porfyryri eli jalorappaus (k. 43). Rytmitystä on saatu aikaan erkkerillä ja päätytornilla sekä ikkunoiden koon vaihtelulla: alakerran liikehuoneistoissa on isot näyteikkunat, keskikerrosten tiheään sijoitetut kapeat pystyikkunat näyttävät nauhamaisilta ja ullakkokerroksessa on käytetty pieniä vaakaikkunoita. Pankkiin johtavaa sisäänkäyntiä on korostettu korottamalla portaali kolmanteen kerrokseen sakka ja mustin graniittilaatoin (k. 44). Pohjoisen puolelle sijoittuva pihafasadi, josta ei ollut yleisölle tarkoitettuja sisäänkäyntejä, on selvästi saanut vaatimattomamman ilmiäsuun ja suunnittelua on leimannut rationaalisuus. Rappauksessa on käytetty tavanomaista kalkkilaastia ja mitään rakennuksen kohtaa ei ole haluttu erityisesti korostaa muutoin kuin käytännöllisistä syistä; esimerkiksi pankkisaliin saatiin lisää luonnonvaloa ikkunakokoa suurentamalla. Uutuutena mikkeliiläisessä kaupunkikuvassa torniosan katolle asetettiin Säästöpankin neonkilvet.

Rakennuttajan kannalta tärkein tila oli tietysti pankkisali, joka valmistuikin ensimmäisenä toukokuussa 1941 (k. 45). Suorakaiteen muotoiseen saliin kuljetaan viiston käytävän kautta (k. 46).²³³ Pankkisali oli korkea ja avara tila, jonka minimalistisen sisustuksen Välikangas suunnitteli funktionalistiseen tyyliin. Pankkisalin tiskijärjestelyissä Välikangas on toteuttanut 1930-luvun lopulla yleistynyttä ns. "fronttaalijärjestelmää", jossa virkailija työskenteli kasvot kohti yleisöä. Välikankaan mukaan tämä järjestelmä oli tyypillinen pyrittäessä mahdollisimman suureen tarkoituksenmukaisuuteen sekä ajan ja tilan säästöön. Järjestelmä oli tullut Amerikasta, jossa "ratsionalisointi" kaikilla aloilla oli kehitetty huippuunsa. Aikaisemmin käytössä olleessa järjestelmässä virkailija istui pöydän ääressä sivuttain tiskiä nähden.²³⁴ Pankkisalin kalusteet tilattiin turkulaiselta Oy Bomanilta ja Stockmanilta ja valaisimet Oy Taidolta.²³⁵ Pankki vastasi myös toisessa kerroksessa sijainneen ravintolan sisustamisesta.

²³² Mikkelin Säästöpankin hallituksen ptk 3.4.1940. ELKA.

²³³ Viisto käytävä oli Välikankaan jo 1920-luvulla käyttämä aihe. Keinänen 1993, 92.

²³⁴ Välikangas 1935, 230–232.

²³⁵ Mlin Säästöpankin hall. ptk. 30.5.1941. ELKA.

Pankinjohtaja Hari ilmoitti kehilleensä yhdessä arkkitehti Välikankaan kanssa sen sisustusta ja kalusteita, jotka tilattiin myös Oy Bomanilta. Ravintola Savon-Hovi avattiin syksyllä 1942.²³⁶

Mikkelin Säästöpankin liike- ja asuinrakennus on Välikankaan viimeisiä funktionalismin sävyttämiä töitä, vaikka se ensisilmäyksellä näyttääkin 1940-luvulle tyypilliseltä rationalistiselta ja karun asialliselta rakennukselta. Funktionalismiin viittavia piirteitä ovat tasakatot, kulman korostaminen erkkerillä ja tornilla, nauhaikkunat, vaaleat tasaiset seinäpinnat sekä pankkisalin funktis-sisustus. Funktionalistiset lähtökohdat tulevat esiin myös teräsbetonirakenteiden käyttönä ja joustavina pohjaratkaisuina (k. 47).²³⁷ Mikkelin Säästöpankin kaltaisia, jollakin tavalla persoonattomia liiketaloja, ilmestyi lähivuosina kaupunkiemme katukuvaan runsaasti ja tavallaan voisikin ajatella että tällaisilla rakennuksissa haluttiin luoda ainakin suurkaupungeissa mahdollisimman rauhallinen tausta liikenteen ja mainonnan värikkyydelle. Rakennukset suunniteltiin enemmän osaksi yhtenäistä katukuvaa kuin itsenäisiksi.²³⁸ Välikangashan oli muutamaa vuotta aiemmin suunnitellut samaan katulinjaan kuuluvan Jaman kulman, vuonna 1940 oli valmistunut Arthur Elgin piirtämä Osuuskauppa ja nyt säästöpankki täydensi Hallituskadun funktislinjan yhtenäiseksi (k. 48). Rakennuksen oli jo alunperinkin tarkoitus laajentua Porrassalmenkadun suuntaisella hotellisiivellä (siksi tämä kohta rakennuksen pohjoispuolella oli pelkkää muuripintaa), jonka Välikangas piirsi ensimmäisiin luonnoksiinkin. Hotellisiipi toteutettiin kuitenkin vasta 1950-luvulla Välikankaan uusien suunnitelmien mukaan.

Mikonkatu 1:ssä sijaitseva elokuvateatteri- ja liikerakennus on Välikankaan pitkäaikaisen yhteistyökumppanin, rakennusliike Mehtälä & Seppälä Oy:n

²³⁶ Mlin Säästöpankin hall ptk 2.1.1942, 30.3.1942, 28.11.1942. ELKA. Ravintolan sisustuksesta on säilynyt vain yksi luonnospiirustus, joten sen perusteella on vaikea arvioida millaiseen lopputulokseen päädyttiin. En ole nähnyt myöskään valokuvia salista.

²³⁷ Se olikin tarpeen sillä huomattavan monet vuokrasopimukset peruuntuivat sotatilan jatkuessa ja siten huoneiden järjestelyäkin jouduttiin muuttamaan moneen kertaan rakennusvaiheen aikana.

²³⁸ Elina Standertskjöld on tuonut esiin tämän piirteen Valter Jungin 1930–40-lukujen vaihteen liikerakennusten yhteydessä. Jung suunnitteli mm. Suomen Gummitehtaan (1941) ja Helsingin Säästöpankin liikerakennukset, joiden hillitty ja kurinalainen arkkitehtuuri on lähellä Välikankaan Mikkelin säästöpankin ilmettä. Standertskjöld 1988, 75–101.

rakennuttama.²³⁹ Alunperin kaksikerroksiseksi suunniteltu liiketalo kasvoi kolmannella kerroksella, jonne tehtiin Porrassalmi-hotelli. Ensimmäinen kerros oli varattu suurelle elokuvateatterille ja toisessa kerroksessa toimi kahvila-ravintola (k. 49). Rakennus muistuttaa huomattavasti Välikankaan samaan kortteliin (Raatihuoneenkatu 14) hieman aiemmin suunnittelemaa Otto Kinnusen liiketaloa, joka myös on samalla vaatimattomalla ulkoasullaan aikakauden katukuvaan uppoava rakennus (k. 50)

Elokuvateatterin tilanjäsentelyssä Välikangas on leikitellyt kaarevien muotojen ja viistojen seinien avulla ja luonut siten illuusion todellisuutta pidemmältä vaikuttavista tiloista (k. 51). Teatterin pohjaratkaisussa on noudatettu Hilding Ekelundin vuonna 1938 kirjoittamassa artikkelissa annettuja ohjeita, joissa hän määrittelee millainen nykyaikaisen elokuvateatterin tuli olla (k. 52).²⁴⁰ Kaaviosta näkyy tilojen jaottelu eri toimintojen mukaan ja se miten ne sijaitsevat toisiinsa nähden. Erityisesti tuli kiinnittää huomiota katsomon muotoon ja istumapaikkojen sijaan, että kaikilla olisi samanlainen näköyhteys valkokankaaseen. Välikangas suunnitteli Kino-Savon uusimpien ohjeiden mukaisesti niin, että katsomosali kapenee valkokangasta kohti ja tuolirivit asetettiin nousevaan katsomoon kaarevasti. Suositusten mukaisesti aitiot ovat 4–8 paikkaisia ja niihin on sisäänkäynnit järjestetty suoraan lämpiöstä. Pitkänomaisessa lämpiössä on huomioitu jonotus lippukassalle ja esteetön kulkeminen teatterisaliin jopa niin, että lämpiön kaarevat seinät tuntuvat miltei imaisevan kulkijan katsomoon. Juuri pohjakaavojen suunnittelussa Välikangas on onnistunut luomaan funktionaalisen rakennuksen, jossa tilan muovaaminen ohjaa ihmistä halutulla tavalla. Maaseutukaupunkia ajatellen suurelta tuntuva katsomon koko (500 paikkaa) ja se että Mikkelissä toimi samanaikaisesti toinen miltei yhtä suuri elokuvateatteri Kinolinna kuvastaa 1940-luvun elokuvan kultakautta.²⁴¹

Rakennuksen tilajäsentelyssä ja materiaaleissa on muutoin noudatettu samaa vaatimattomuuden linjaa, joka johtui osittain sodan aikaisesta materiaalien

²³⁹ Talon rakentamiseen liittyviä asiakirjoja en ole löytänyt.

²⁴⁰ Ekelund 1938, 456–463.

²⁴¹ Molemmat yksisaliset elokuvateatterit toimivat edelleen, mutta katsomoita on pienennetty.

niukkuudesta, mutta osittain varmasti myös modernismin huippukauden hiipumisesta – haluttiin palata taas maanpinnalle.²⁴² Elokvateatterin vaatimattoma ulkoasua on sisäänkäynnin kohdalla tehty houkuttelevammaksi kadun päälle ulottuvalla katoksella ja valaistulla porttisyvennyksellä, jossa mainostettiin esitettäviä elokuvia.²⁴³ Elokvateatteri vihittiin käyttöön luultavasti alkuvuodesta 1942.²⁴⁴

Mikonkatu 1 ja Otto Kinnusen liiketalo olivat suhteellisen pienten yritysten rakennuttamia vaatimattomia liiketaloja, joihin kuitenkin tehtiin selvästi modernin liiketaloajattelun mukaiset myymälätilat suurine näyteikkunoineen ja otettiin huomioon rakennuksen laajentamismahdollisuudet. Molemmat talot laajennettiin 1950-luvulla arkkitehti Eero Jokilehdon piirustusten mukaan.

5. PIIRTEITÄ MARTTI VÄLIKANKAAN MIKKELIN ARKKITEHTUURISTA

Rakennusten massoittelu ja sijoittuminen ympäristöön

Välikankaan arkkitehtuurille tyypillisenä piirteenä ja samalla sen vahvimpana puolena on pidetty hänen massoittelukykyään, erityisesti kykyä luoda epäsymmetrisiä rakennusmassoja.²⁴⁵ Ekelundin mukaan Välikankaalla oli jo opiskeluaikoinaan vahva asema tuoreiden näkemystensä vuoksi ja vapaiden massojen luojana, mutta hän ei päässyt paljoa toteuttamaan rohkeimpia ehdotuksiaan. Epäsymmetriaan Ekelund arvelee Välikankaan saaneen vaikutteita ennen

²⁴² Ylempien kerrosten sisustuksista en löytänyt piirustuksia. Sodan aikana tilat olivat yksinomaan sodan päälylystön käytössä. Else Kivikanto 11.2.1998.

²⁴³ Myös tämä seikka ilmenee Ekelundin kirjoituksessa. Ekelund 1938, 457.

²⁴⁴ Mikkelin säästöpankin johtaja J.A. Hari lähetti Mehtälä & Seppälä Oy:lle katkeran sävyisen kirjeen: "Kiitäen kutsusta uuden elokvateatterin avajaisnäytäntöön ilmoitan, että en voi tilaisuuteen saapua, koska olen todennut teatteritalon jouduttamisen pahasti häirinneen sopimuksellisesta ja muutoinkin tärkeämpää säästöpankin rakennusta." Päiväämätön kirje Mikkelin Säästöpankin talonrakennusasiakirjoissa 1941–42. ELKA.

²⁴⁵ H. Ekelund 13.4.1968, Rakennustaiteen seuran haastatteluja 1982, 65–66.

muuta Italiasta, mikä näkyy hänen sieltä ottamistaan valokuvista. Usein massat ovat niissä epäsymmetrisiä, tavallisesti kaksi massaa, korkeampi ja matalampi rinnakkain, jotka yhtyvät kauniisti toisiinsa.²⁴⁶ Nämä Välikankaan taidot saivat kiitosta mm. Tallinnan Teknikumin kilpailussa 1923, jonka Välikangas voitti yhdessä Hilding Ekelundin kanssa. Kilpailutuomaristo kiinnitti arvostelussaan huomiota juuri poikkeukselliseen moderniin massoitteeluun, joka oli irrotettu perinteisestä umpikortteliajattelusta (monet muut ehdotukset nojasivat juuri tähän klassismin perinteeseen): rakennus muodostuu kolmesta erikokoisesta volyymistä, jotka limittyvät toisiinsa ja sen pohjakaava on epäsymmetrinen.²⁴⁷

Mikkelissä Välikangas suunnitteli suurimman osan rakennuksista keskustaan, sen umpikortteleiden muodostamalle ruutukaavoitetulle alueelle. Tiukkaan korttelirakenteeseen suunnittelu ei jättänyt arkkitehdille mahdollisuutta kovin monimuotoiseen massankäsittelyyn tai rakennuksen sijoitteluun tontille. Ajalle ominaista oli muissakin kaupungeissa se, että funktionalismista vaikutteita saaneita kerrostaloja rakennettiin klassisiin umpikortteleihin.²⁴⁸ Funktionalistinen asemakaavoitus ja asutosuunnittelu pyrkivät rakentamisessa väljyyteen ja ykseyteen, jossa katutila, piha ja rakennus olisivat samanarvoisia kaikkiin suuntiin. Vanhojen umpikortteleiden rakennuksissa taas oli usein ollut komea katujulkisivu, mutta sen takana "slummiä".²⁴⁹ Funktionalismin ihanteiden mukaisesti talot tuli sijoittaa siten, että asuntoihin saatiin riittävästi valoa ja puhdasta ilmaa: tuli välttää asuntojen sijoittamista vilkkaan liikennekadun suuntaan. Mikkelissä ei vielä 1930-luvulla ollut haittaa vilkkaasta liikenteestä, joten asuntojen sijoittaminen kadun suuntaan ei tuottanut ongelmia. Välikankaan Mikkelin keskustaan suunnittelemaat liike- ja asuinrakennukset sijoittuvat asemakaavamääräyksistä johtuen pitkittäin kadun reunaan. Useimmiten rakennusten pohjakaavat on suorakaiteen muotoisia, mutta rakennuksen massoitteellulla, korostetuilla kulmatorneilla, erkkereillä ja pyöristetyillä kulmilla on saatu aikaan vivahteikkautta. Massoitteelussa hän on yleisimmin käyttänyt kahden tai kolmen volyymin yhdistelmiä, jotka limittyvät toisiinsa.

²⁴⁶ Ibid.

²⁴⁷ Arkkitehti 9/1923, 143–144; rakennusta ei toteutettu.

²⁴⁸ Tuomi 1992, 88.

²⁴⁹ Salokorpi 1984, 288.

Modernin arkkitehtuurin historiassa funktionalismin lähtökohdaksi on usein esitetty ajatus "muoto seuraa funktiota", jossa muodon ja funktion välillä vallitsee suora syy- ja seuraussuhde.²⁵⁰ Rakennuksen tuli arkkitehtonisten muotojen kautta heijastaa käyttötarkoitustaan ja sisätilojen toiminnallinen funktio ratkaisi ulkoasun muodon kuin itsestään. Välikankaalle massoittelu näyttäisi olleen pikemminkin rakennuksen suunnittelun esteettinen tehokeino kuin rakennuksen toimintaympäristön ilmaisija, sillä massoittelussa hän ei erityisemmin korostanut eri tilojen funktiota. Huoneistojen sijoittelun ratkaisivat käytännölliset syyt, kuten liikehuoneistojen sijoittaminen katutasoon ja asuinhuoneiden ylempiin kerroksiin. Erilaista toiminnallista funktiota on pääasiassa korostettu aukotuksen vaihtelulla, jolloin rakennusten julkisivuja yleisimmin hallitsevat liikehuoneistojen suuret näyteikkunat ja korostetut sisäänkäynnit. Massoitteluun vaikuttaneita toiminnallisia perusteita voi havaita linja-autoaseman symmetrisessä rakennuksessa, jossa rakennuksen keskikohtaa on korostettu korottamalla se muuta massaa korkeammaksi; tässä osassa sijaitsee rakennuksen läpi kulkeva käytävä. Voisi ajatella, että Välikangas on tässä halunnut tuoda esiin linja-autoaseman luonteen läpikulkupaikkana tai porttina torimiljööstä puistoon.

Vielä 1930-luvun alkupuolella monet Välikankaan Mikkelin rakennuksista noudattivat symmetristä järjestystä, mutta vuoden 1935 jälkeen Välikangas näyttää lopullisesti siirtyneen epäsymmetristen massojen käyttöön. Myöhäinen siirtyminen epäsymmetriaan Mikkelin rakennuksissa herättää ihmetystä, sillä hän oli kuitenkin jo 1920-luvulta lähtien tehnyt epäsymmetrisiä suunnitelmia, joista erityisesti lukuisat 1920–30-luvuilla kirkkokilpailuihin tehdyt luonnokset tuovat sen esiin. Välikankaan tavanomaisesta "kirkollisesta tyylistä" poikkeavat, selvästi funktionalistiset ehdotukset menestyivät kilpailuissa, mutta jäivät silti useimmiten toteuttamatta²⁵¹; Mikkelin Harjun kappeli edustaa tässä suhteessa poikkeusta Välikankaan tuotannossa – sekin tosin seurakunnan vaatimusten mukaisesti sovinnaisempaa versiona.

Kansainväliseen sekä suomalaiseen "suurkaupunkien" funktionalismiin verrat-

²⁵⁰ Mikkola 1990, 94.

²⁵¹ Keinänen 1993, 66–87.

tuna Välikankaan Mikkelin rakennusten massoittelu on hillittyä, ja etusijalle on asetettu käytännöllisyys. Funktionalismin leikittely pilareille nostetuilla massoilla, valtamerialusten inspiroimilla muodoilla ja betonipilareiden varassa olevilla valtavilla lasiseinillä ei tullut kuuloonkaan Mikkelin kokoisessa kaupungissa.²⁵² Tällaiset ratkaisut olisivat myös edellyttäneet kehittyneempää betonirakentamistaitoa, mutta Suomessa asuintalot rakennettiin 1930-luvulla vielä perinteisesti tiilimuurauksena, vaikka betoniset välipohjat yleistyivätkin.²⁵³ Välikankaan funktionalismin taustaa ajatellen ehkä leikittelevin rakennus Mikkeliissä on suojeluskuntatalo, jossa arkkitehti on luonut visuaalisen jännitteen suljetun muurimassan ja avoimen lasiportaan välille. Rakennuksen kantavat tiiliseinät asettivat kuitenkin selkeät rajat materiaaleilla leikittelylle.

Useimmiten Välikankaan piirtämät rakennukset ovat tiilirunkoisia ja osin teräs-betonivahvisteisia, nauhamaisilta näyttävät ikkunat sijaitsevat yksittäisinä muurissa; yhtenäisten nauhaikkunoiden rivistö olisi edellyttänyt betonirunkorakennetta. 1930-luvulla suosittuja tasakattojakin Välikangas piirsi vain Jaman taloon ja Mikkelin Säästöpankkiin, muutoin kattomuoto on yleisimmin Suomen sääoloihin paremmin sopiva loiva satula- tai aumakatto. Funkis-arkkitehtuurissa yleistyneitä kattoterasseja Välikangas ei Mikkeliissä piirtänyt kuin Jaman taloon.

Funktionalismia on syytetty siitä, että sen arkkitehtuuri on volyymitään, muotokieleltään, väreiltään, materiaaleiltaan ja pintakäsittelyltään luontoon sopeutumaton. Toisaalta funktionalistit toivat luonnon keskelle asuntoa avaamalla suurten ikkunoiden kautta näkymiä luontoon ja rakentamalla kattopuutarhoja talojen katoille tai niiden keskusta.²⁵⁴ Martti Välikangas sai toteuttaa tällaista luonnon ja rakennuksen välistä vuoropuhelua kaikkein parhaiten huvila Jordanissa, jossa rakennuksen massoittelulla puutarha on suljettu osaksi rakennuskokonaisuutta ja laajoista ikkunoista avautuu kauniita näkymiä ympäristöön.

²⁵² Ns. puristisen estetiikan mukaiset piirteet liittyivät läheisesti betonirakenteiden kehittämiseen: mm. Le Corbusierin viiden kohdan arkkitehtuuriohjelma nojaa pitkälti tähän kehitykseen. Kansainvälisen tyylin kehitys nojasi myös kommunikaatioteknologian innovaatioihin – valtamerialukset, lentokoneet, autot ja veturit vaikuttivat osaltaan uuden arkkitehtuurin muotokieleen. Bodén 1989, 46–47, 118–131.

²⁵³ Nikula 1990, 90.

²⁵⁴ Bodén 1989, 178–187.

Aikaisemman esitetyn perusteella käy jo ilmi, että Välikangas edusti maltillisen massoittelun linjaa eikä piirtänyt Mikkeliin suuria rakennuskomplekseja ennen 1940-lukua. Välikangas on aina huolellisesti tutkinut sitä ympäristöä, johon rakennus sijoittui ja ottanut huomioon sen historiallisen ympäristön. Toisinaan tämä on johtanut siihen, että funktionalismin suosimista vapaista volyymeistä on luovuttu ja haettu ratkaisua ympäristön rakennusten muotokielestä (Mikkelin linja-autoasema). Välikangas on huomionnut suunnittelussa luonnon ympäristön yhtäläillä kuin kaupunkiympäristönkin rakennuksen muotoa antavana tekijänä eikä ole sortunut ylilyönteihin. Harjun kappeli ja huvila Jordan sopeutuvat luonnon ympäristöön inhimillisten mittasuhteidensa vuoksi, vaikka muotokieli, rakennusmateriaalit ja valkoinen väri tekevätkin rakennuksista selvästi luonnon ympäristöstä erottuvia kappaleita

Pohjakaavat ja interiöörit

Välikankaan Mikkelin rakennusten pohjakaavoja tarkasteltaessa ilmenee selkeimmin hänen tietoisuutensa uusista funktionalistisista suunnitteluihanteista tai normeista. Edellisessä Välikankaan massoittelua käsittelevässä kappaleessa kävi jo ilmi, että 1930-luvun alkuvuosina klassismin symmetriset ratkaisut toistuvat julkisivuissa ja pohjakaavat ovat suorakaiteen muotoisia. Yksitoikkoselta vaikuttavissa suorakaiteisissa pohjamuodoissa ei symmetristä tilajäsenteilyä ole kuitenkaan noudatettu muissa rakennuksissa kuin Vesi- ja Lämpöjohto Oy:n asuntojen sijoittelussa, jossa leveärunkoisen rakennuksen keskellä kulkee porraskäytävä ja sen molemmin puolin sijaitsevat huoneistot on piirretty pelikuvina. Lopullisissa piirustuksissa tosin tästä ratkaisusta on luovuttu kolmannen kerroksen osalta ja päädytty vaihtelevampaan tilaohjelmaan.

Välikankaan myöhemmissä rakennusten pohjakaavas suunnitelmissa symmetrisyyttä ei enää näy ja suunnittelua ohjaavat selvästi funktionalismissa korostuneet rationaalisuus, käytännöllisyys ja terveellisyysvaatimukset. Asun- tosuunnittelussa läpitalon huoneistot, pienet keittiösyvennykset, modernit kylpyhuoneet ja riittävien valaistusolosuhteiden turvaaminen tulevat korostetuimmin esiin. Funktionalismin periaatteen mukaisia standardisoituja huonetyyppejä ei Välikangas Mikkeliin suunnitellut ennen Mikkelin säästöpankin rakentamista

vaan rakennusten suunnittelussa on otettu yksilöiden erilaiset tarpeet ja toimintamahdollisuudet huomioon. Mikkelissä rakennusten koot olivat muutoinkin sen verran vaatimattomia, ettei kovin suuresta standardisoinnista voinut olla huoneistotyyppien kohdalla kysymyskään. Välikankaan Mikkelin suunnitelmien mittavimmassa kohteessa, säästöpankin talossa, rakennuksen mittasuhteet ja sodan jälkeinen huutava asuntopula mahdollistivat huoneistotyyppien pidemmälle viedyn standardisoinnin ja niinpä rakennuksen kolme ylintä asuinkerrosta suunniteltiin identtisiksi.

Funktionalistisessa kaupunkisuunnittelussa korostunut ankara toiminnallinen jako asumisen, liikenteen, työn ja vapaa-ajan vyöhykkeisiin alkoi säädellä myös asuntosuunnittelua, jolloin huoneiden käyttötarkoitus eroteltiin tarkasti. Asunnoissa tuli olla erilliset tilat peseytymiseen, ruuanvalmistukseen, ruokailuun, lepoon ja yhdessäoloon.²⁵⁵ Suuremmissa porvarisasunnoissa tämä käytäntö oli ollut itsestänselvyyttä, mutta pienemmissä työväenasunnoissa oli usein vain yksi ns. hellahuone, jossa kaikki toiminnot tapahtuivat.

Välikangas suunnitteli Mikkeliin sekä suurehkoja porvarisasuntoja että pienempiä asuntoja, joiden suunnittelussa heijastuvat modernin asumiskäsityksen muutokset ja eri sosiaaliluokkien asumismuotojen yhtenäistyminen. Pienimpiinkin yksiöihin on suunniteltu erillinen keittokomero ja hyvät peseytymistilat sekä alle 40 neliön kokoihin huoneistoihin on mahdutettu kaksi huonetta ja keittiö. Huoneiden käyttötarkoitus oli määritelty jo suunnitteluvaiheessa ja ne olivat toisistaan ovin erotettuja, suljettuja tiloja. Funktionalismin periaatteiden mukaiset vapaat pohjakaavat ja avoimet, vapaat tilat edellyttivät betonirunkorakennetta, jossa rasitus kohdistuu pilareille. Välikankaan suunnittelemissa rakennuksissa vain säästöpankki ja osittain Jaman talo ovat tällaisen järjestelmän varaan perustettuja. Muissa rakennuksissa runkorakenteena käytettiin paikalla muuratua tiiliseinää, mikä vaikutti käytettyyn muotokieleeseen ja pohjakaavoihin: vapaa pohjaratkaisu ja -fasadi eivät rakenteellisista syistä olleet mahdollisia.²⁵⁶

²⁵⁵ Salokorpi 1984, 287; Saarikangas 1997, 86–87.

²⁵⁶ Jaman talon ja säästöpankin rakennustapaselosteissa Välikangas mainitsee, että rakennusten huonejärjestelyjä on mahdollista muuttaa väliseiniä purkamalla.

Välikangas ei ollut erityisen kiinnostunut sisustustehtävistä, mistä kertoo hänen laatimiensa sisustussuunnitelmien melko vähäinen määrä. Mikkelin rakennuksiin hän suunnitteli tavallisesti sisävärityksen ja valitsi materiaalit, mutta sisustuksessa käytettiin yleisimmin standardikalusteita tai kalustus saattoi jäädä kokonaan toimeksiantajalle. Poikkeuksen muodostavat Harjun kappelin, kirkkoherranviraston ja säästöpankin sisustukset, jotka arkkitehdin suunnitelmissa luovat eräänlaisen *Gesamtkunstwerkin*, kokonaistaideteoksen. Ajatus kaikkien taiteenlajien yhdistymisestä oli tullut esiin jo vuosisadan vaihteen Art Nouveau-liikkeen piirissä, mutta modernismissa sen toivat uudelleen esiin Wassily Kandinsky ja Walter Gropius formuloidessaan Bauhaus-koulun ideologisia sisältöjä.²⁵⁷ Välikankaan Harjun kappeliin ja kirkkoherran virastoon suunnitellut kalusteet teetettiin mittapiirustusten mukaan puusepällä, valaisimet hän valitsi Oy Taidon mallistosta ja tekstiilit tilattiin Greta Skogster-Lehtisen tekstiilitoimistolta.²⁵⁸

Materiaalien käsittely, häviävä ornamenttiikka ja vaalenevat värit

Vuosisadan vaihteen jugend-arkkitehtuuri ja klassismi olivat kiinnittäneet ilmaisussa huomiota yksityiskohtiin, tekstuuriin ja materiaalien käyttöön, mutta modernistit käänsivät katseet rakennuksen orgaaniseen kokonaisuuteen ja muuttivat sen askeettiseksi ja koristeettomaksi.²⁵⁹ Askeettisen linjan isänä on pidetty wieniläistä arkkitehti Adolf Loosia, joka jo vuosisadan vaihteessa hyökkäsi *turhanpäiväistä ja degeneroitunutta* ornamenttiikkaa vastaan. Loosin askeettisen esteetiikan tueksi oli parhailtaan nousemassa myös uusi betonitekniikka, jonka rationaalisuutta edellyttävä muotokieli sopi hyvin Loosin tarkoituksiin. Loosin aktiivisen propagoinnin seurauksena askeettinen ihanne levisi vähitellen Saksaan ja sieltä edelleen muualle Eurooppaan.²⁶⁰

Martti Välikankaan arkkitehtuurista ornamenttiikka karisi vähitellen 1920-luvun kuluessa, vaikkakin 1930-luvulla joissakin hänen Mikkelin rakennuksissaan sitä

²⁵⁷ Whitford 1988, 95–96.

²⁵⁸ Katso tarkemmin rakennusten analyysiosasta.

²⁵⁹ Benevolo 1971, 449.

²⁶⁰ Bodén 1989, 157–160.

vielä esiintyy. Vesi- ja Lämpöjohto Oy:n talon (1931–32) analyysin yhteydessä on kuvailtu näitä klassismiin viittaavia elementtejä, joita esiintyy myös hänen vuonna 1934 piirtämässään yksityistalossa, Vilhonkadulla sijaitsevassa Nojosen talossa. Klassismin perinteeseen viittasivat myös Välikankaan usein harrastamat portaalien graniittikehystykset, jotka massiivisina hallitsivat rakennusten fasadeja. Muutoin Välikangas suosi arkkitehtuurissaan koristeetonta linjaa, jossa seinäpinnat oli rapattu tasaisiksi ja useimmiten maalattu kalkkivärillä valkoisiksi tai vaalean ruskehtaviksi tai punertaviksi. Kaupunkikuvassa tällaiset askeettiset vaaleat rakennukset ovat 1930-luvulla erottuneet selkeästi, sillä kadunvarsien eklektisiä tyylivirtauksia noudattaneet puurakennukset olivat usein runsaasti koristeltuja ja värikkäitä kokonaisuuksia.

Funktionalismin tunnusmerkiksi kohosivat sileiksi rapatut valkoiset seinät, joita perusteltiin pragmaattisilla syillä, kuten valkoisen valonheijastuskyvyllä ja hygieenisyyllä, mutta niillä oli myös esteettinen funktio. Le Corbusier esitti asian näin: *”Jos talo on kokonaan valkoinen tulee sen kappaleiden muotoilu kokonaisuudessaan esiin ilman mahdollista vääristymistä, kappaleiden volyyymien muotoilu tule esiin selvästi, kappaleiden väri eksplisiittisesti.”*²⁶¹ Valkoisen värin kautta Le Corbusier siis halusi kiinnittää huomion rakennuksen esteettiseen muotoon ja siihen miltä se todella näyttää. Välikankaan Mikkelin rakennuksista useimmat ovat ulkoasultaan funktionalismin ihanteiden mukaisesti valkoisia, mutta interiööreissä väritys on vaihtelevaa. Useimmiten käytetyt värit olivat vaaleita pastellisävyjä, mutta suoranaista väreillä leikittelyäkin näkyy esimerkiksi huvila Jordanissa, jonka värikirjavuus oli huomiota herättävää viileän valkoiseen ulkoasuun nähden. Kirkkaiden värien käyttöä voi pitää muistumana arkkitehdin klassismin kaudesta. 1930-luvun lopulla fasadien sileät valkoiset pinnat alkoivat jälleen saada pehmeämpiä sävyjä, kun rappausjälki jätettiin karheaksi (suojeluskuntatalo) tai pintamateriaaliksi valittiin esimerkiksi jalokivirappaus kuten Mikkelin säästöpankissa.

²⁶¹ Le Corbusierilta lainattu teksti kirjassa Bodén 1989, 167.

Standardisointi ja rationalisointi

Funktionalismi on nähty paitsi ideologisena ohjelmana niin toistuvasti sen yhteydessä on korostettu tekniikan merkitystä, standardisointia ja rationalisointia. Arkkitehtuurin uusi muotokieli voitiin hallita vasta, kun uusi tekniikka hallittiin ja osattiin soveltaa uusia keksintöjä käytännössä.²⁶² Rationalisointi ei silti ollut mikään funktionalismin keksintö vaan rakennusten rationaaliseen suunnitteluun oli pyritty jo 1800-luvun lopulta lähtien. Teollistumisen seurauksena tuotantovauhti kiihtyi ja oli pyrittävä yksinkertaisempiin muotoihin, tyytelyihin ja normitettuihin osiin, joita voitiin valmistaa massatuotantona.

Rationalisointi- ja standardisointi-ideologioiden yhteydessä on yleensä mainittu amerikkalaisten Henry Fordin (1863–1947) ja Frederick Winlow Taylorin (1856–1915) opit, joista ensin mainittu keskittyi sarjavalmistuksen ja standardisoinnin kehittämiseen ja viimeksi mainittu työprosessin tehostamiseen sekä ajankäytön ja työmetodien mekaniikan tutkimiseen. Lisa Brunnströmin mukaan arkkitehtuurissa yleistynyt rationalistinen suunnittelu merkitsi arkkitehteille 1920-luvulta lähtien työprosessien systemaattista suunnittelua, tieteellisten tutkimusten apuna käyttöä sekä laskelmia esimerkiksi liikeradoista. Tästä esimerkkinä on rationaalinen, tehokkaaksi työskentelypaikaksi suunniteltu keittiö.²⁶³

Keski-Euroopassa standardisoinnin merkitys korostui ensimmäisen maailmansodan jälkeisen asuntotuotannon yhteydessä ja sen innokkaimpia kehittäjiä olivat mm. saksalainen Peter Behrens ja ranskalainen betoniraudituksen mestari Auguste Perret.²⁶⁴ Behrensin arkkitehtitoimistossa työskennellyt Walter Gropius kehitti standardisoinnin ja normittamisen ajatusta edelleen Bauhausissa.²⁶⁵ Suomeenkin perustettiin vuonna 1919 Suomen Arkkitehtiliiton ja Suomen Rakennusmestariiliiton toimesta standardisoimiskomitea, mutta standardisointi eteni hitaasti, sillä rakentaminen täällä tapahtui edelleen 1930-

²⁶² Standertskjöld 1996, 25.

²⁶³ Standertskjöld 1996, 27–28; Standertskjöld viittaa Lisa Brunnströmin tutkimukseen *Den rationella fabriken*. Umeå 1990.

²⁶⁴ Curtis 1991, 37–47.

²⁶⁵ Gropius, 1924, 63.

luvulla käsityönä.²⁶⁶

Välikangas oli työskennellyt standardisoitujen rakennusosien parissa jo 1920-luvulta lähtien suunnitellessaan Käpylään halpoja työväenasuntoja yhdessä Akseli Toivosen kanssa.²⁶⁷ Käpylän kaltaisia standardisoituja asuinalueita ei laajemmassa mittakaavassa tehty ennen toista maailmansotaa, mutta rakentamisessa standardisointi vaikutti 1920-luvulta lähtien huoneistotyyppien standardisointumiseen sekä rakennusosien standardisointiin. Myös sisustuksissa alettiin käyttää yhä enemmän standardikalusteita: mm. Arkkitehti-lehdessä esiteltiin Helsingin Marttayhdistyksen vuonna 1924 näytteille asettamat kaksi ruotsalaista ehdotusta standardisoiduksi keittiöiksi.²⁶⁸

Martti Välikankaan Mikkelin rakennusten yhteydessä rationalismi ja standardisointi ilmenee ennenaikaisena tilojen järkipäisenä ja tarkoituksenmukaisena suunnitteluna, jossa tilojen käyttötarkoitus on ohjannut suunnittelua. Liikerakennuksien tilat sijoittuvat alimpiin kerroksiin ja ovat ajan tavan mukaan suurten näyteikkunoiden valaisemia avaria tiloja, ylemmissä kerroksissa sijaitsevat asuinhuoneet. Ulospäin näkyvinä standardiosina kapeat, tiheään sijoitetut ikkunat muodostavat Välikankaan Mikkelin rakennusten näkyvimmän ja tunnusomaisimman elementin. Standardisoiduista rakennusosista Välikangas on käyttänyt eniten juuri ikkunoita ja ovimalleja sekä sisustusratkaisuissa esimerkiksi keittiökalusteita ja kylpyhuonekalusteita. Rakennusosien standardisointi ei vielä 1930-luvulla ehtinyt pitkälle sillä pääasiassa rakennukset tehtiin käsityönä, paikalleen muuratuista tiileistä.

Suomessa Taylorin opin innokkaana levittäjänä toimi geologian professori J.J. Sederholm, joka oli innostunut opista tavattuaan Taylorin henkilökohtaisesti Philadelphiassa 1913. Taylorin pääteos *The Principles of Scientific Management* käännettiin suomeksi jo vuonna 1914 ja seuraavana vuonna julkaistiin Sederholmin teos *Arbets vetenskap*.²⁶⁹ Martti Välikankaan kirjoituksista ei löydy

²⁶⁶ Nikula 1990, 90.

²⁶⁷ Keinänen 1993, 16.

²⁶⁸ Standardikeittiöt, Arkkitehti 1/1925, 6–11.

²⁶⁹ Michelsen 1992, 93–94.

suoranaista mainintaa Fordin tai Taylorin opeista, mutta selvästi voi havaita hänen kiinnostuksensa tarkoituksenmukaisten ja tehokkaiden tilojen suunnitteluun. Esimerkiksi Säästöpankkitoimistojen sisustuksesta Välikangas kirjoittaa, että pienimpiin yksityiskohtiin saakka ulotetulla järjestelyllä saavutetaan mahdollisimman suuri työteho ja että tiskien amerikkalaisperäisellä fronttaalijärjestelmällä päästään tarkoituksenmukaisuuteen sekä ajan ja tilan säästöön.²⁷⁰

Funktionalismin korostama sosiaalinen vastuuntunto ja yhdenvartaisuus vaikutti siihen, että juopaa porvarillisten luksusasuntojen ja pienten työväen asuntojen välillä pyrittiin pienentämään. Arkkitehdit työskentelivät 1930-luvulla aktiivisesti uusien ajanmukaisten asuntotyyppien luomiseksi, joissa huomioitiin myös terveydelliset näkökohdat.²⁷¹ Esikuvia haettiin standardisoinnin edelläkävijämaa Saksasta (ks. 2. luku), mutta Suomessa ei noudatettu yhtä puristista linjaa ja standardisointi ei ollut vielä kovin kehittynyttä 1930-luvulla. 1940-luvulla sodan jälkeisenä aikana Suomessa alettiin standardisointiin kiinnittää enemmän huomiota ja Martti Välikangaskin oli mukana Arkkitehtiliiton jälleenrakennustoimiston alaisena toimineen Standardisoimislaitoksen toiminnassa sekä valtion asettaman rakennusstandarditoimikunnan puheenjohtajana. Standardiosien käyttö rakentamisessa yleistyi 1940-luvulla, mutta Välikangas ei Into Pyykön mukaan ollut tyytyväinen tarjolla olleisiin tuotteisiin vaan käytti itse luomaansa standardisointijärjestelmää. Välikankaan arkkitehtitoimistossa kaikki piirustukset järjestettiin omiin osastoihinsa yksityiskohtien mukaisesti: ovet yhteen mappiin, ikkunat toiseen jne. Näistä mapeista sitten löytyi varma ja jo valmiiksi testattu malli uusiin rakennuksiin.²⁷²

Suhde mikkeliiläisiin rakennuttajiin

Martti Välikankaan toimeksiantajina Mikkelissä olivat useimmiten liike-elämän vaikuttajat, joilla oli taloudellisesti mahdollisuus palkata suunnittelijaksi arkkitehti. Yrity maailmassa oli alettu myös ymmärtää liiketilojen ilmeilyn merkitys

²⁷⁰ Välikangas, Säästöpankkitoimistojen sisustaminen, Säästöpankki 1935, 229, 232.

²⁷¹ Ekelund 1932, XV. Ekelund mainitsee erityisesti Välikankaan arkkitehtina, joka menestyksellisesti on luonut tyytetyjä pienasuntojen pohjaratkaisuja.

²⁷² Vanhakoski 1993, 173–175. Arkkitehti Into Pyykkö työskenteli Välikankaan toimistossa 1940-luvulla.

modernin ja myönteisen yrityskuvan luojana. Pienemmissä kaupungeissa ja kirkonkylissä Suomen Osuuskauppojen keskusosuuskunnan (SOK) tai Kultusosuuskuntien Keskusliiton (KK) liikerakennukset olivat usein paikkakunnan ensimmäisiä funktionalistisia rakennuksia,²⁷³ mutta Mikkelissä modernien liikerakennusten rakennuttamisesta vastasivat alkuvaiheessa yksityisrittäjät. Valtakunnallisen osuustoiminnallisen rakentamisen voi kuitenkin katsoa vaikuttaneen modernin arkkitehtuurin leviämiseen maaseudulla, sillä ne alkoivat kiinnittää huomiota funktionalisminkin ihanteiksi tullessiin käytännöllisyys näkökohtiin sekä mm. tarkoituksenmukaisiin ja edullisiin kalusteisiin. Huomiota kiinnitettiin myös liiketilojen valoisuus-, tilavuus- ja siisteysongelmiin, jotka tuli poistaa pyrkimällä yksinkertaiseen ja selväpiirteiseen suunnitteluun.²⁷⁴

Välikangas suunnitteli Mikkeliin viisi liikerakennusta ja kolme yksityistaltoa, joiden rakennuttajina toimivat eri liikelaitosten johtajat. Lisäksi hän piirsi rakennuksia Mikkelin kaupungille, seurakunnalle sekä Suomen Nuorisopistolle ja lisäksi tulevat hänen laatimansa muutostyöt. Näyttäisi siltä, että pienellä paikkakunnalla Välikankaan maine hyvänä arkkitehtina kiiri rakennuttajien kesken, jotka tunsivat toisensa erilaisten liike- ja hallintoelämän parista. Monen tässäkin tutkimuksessa mukana olevan rakennuttajan nimi tulee toistuvasti vastaan esimerkiksi kaupunginhallituksen, kirkkoneuvoston, eri rakennustoimikuntien tai pankin hallituksen pöytäkirjoja selaillessa. Hallituksissa istuvat henkilöt pääsivät näin käyttämään valtaa rakennusten suunnittelussa ja arkkitehdin valinnassa.

Välikangas sai suunnittelutehtäviä Mikkelissä tasaisesti koko 1930-luvun, mutta suunnittelutehtävät vähenivät 1940-luvulle tultaessa. Osasyynä tähän oli varmasti se, että Välikangasta työllistivät jälleenrakennustyöt KYMRO:n (Kululaitosten ja yleisten töiden ministeriön rakennusasian osasto) Viipurin rakennuspiirin päällikkönä vuosina 1942–44 sekä vuodesta 1945 lähtien Pohjois-Suomen asutuskeskusten jälleenrakentamistyöt. 1940-luvulta lähtien hänen arkkitehtitoimistonsa suunnitteli myös useita suuria sairaalarakennuksia eri puolille maata. Osaltaan töiden väheneminen Mikkelissä johtui myös siitä, että

²⁷³ Nikula 1990, 135.

²⁷⁴ Jokinen 1992, 25–27.

kaupunkiin oli päätetty perustaa kaupunginarkkitehdin virka vuonna 1944 ja viran ensimmäiseksi haltijaksi nimitettiin arkkitehti Eero Jokilehto vuodesta 1945 alkaen.²⁷⁵ Jokilehto vastasi suurelta osin tästä eteenpäin kaupunkikuvan kehittämisestä. Myös paikkakunnan "oma poika", arkkitehti Olli Saijonmaa, suunnitteli rakennuksia Mikkeliin 1930-luvun lopulta lähtien.

6. PIKKUKAUPUNGIN TRADITIONAALINEN MODERNISMI

Suomeen syntyi 1930-luvulla paljon sellaista arkkitehtuuria, jota on totuttu nimeämään funktionalistiseksi. Kansainvälisiin funktionalismin ihanteisiin verrattaessa funktionalismi Suomessa ei kuitenkaan ollut kovin ohjelmallista vaan se omaksuttiin kuka mitenkin ja tulkinnat siitä vaihtelivat arkkitehdin oman näkemyksen mukaan.²⁷⁶ Martti Välikankaan Mikkelin rakennusten suunnitteluajankohtana funktionalismi oli murtautumassa esiin arkkitehtuurin ideologisena ja muotokielen lähtökohtana ja syrjäyttämässä klassismin raskaamman tyylin. Tämä murros näkyy selvästi Välikankaan Mikkelin rakennuksissa, joskaan tyylimurrosta ei voida ajoittaa tiettyyn vuoteen vaan se tapahtui vähitellen. Välikankaan rakennuksissa tyyli vaihteli kohteen mukaan: arvokkaammaksi koettu rakennus sai selvästi historistisemmän ilmeen, kun taas esimerkiksi urheilurakennuksiin sopi vauhdikas funktionalismi. Välikangas omaksui funktionalismista sen piirteitä, mutta säilytti samalla kriittisen välimatkan sen liepeillä syntyneisiin muoti-ilmiöihin.

Kansainvälisen funktionalismin ideologiassa nousee korostetuimmin esiin sen uusi ihmiskäsitys: uusi ihminen, uusi elämäntyyli ja uusi arkkitehtuuri, joka kielsi tradition merkityksen. Arkkitehdin rooli oli uuden yhteiskunnan luoja. Välikankaan kohdalla radikaali ajatus uudesta ihmisestä on nähtävä vain yhtenä osatekijänä suunnittelun taustalla, sillä Välikankaan Mikkelin (ja muitakin) suunnitelmia hallitsee vahva pragmaattisuus, joka karsii abstrakteimmat ideaviritelmät rakennuksista. Tarkoituksenmukaisuus ja taloudellisuus huomioi-

²⁷⁵ Kuujo 1988, 401.

²⁷⁶ Salokorpi 1984, 292.

tiin useimmissa rakennuksissa jo suunnitteluvaiheessa mm. laajentumismahdollisuutena, jotta kasvava tilan tarve voitiin ratkaista lisäsiivellä.²⁷⁷

Välikangas oli kiinnostunut erityisesti pientalojen kehittämisestä ja sosiaalisesta asuntotuotannosta, joiden suunnittelussa hän toteuttikin uusia asumisihanteita. Uudesta tyylistä hän sai virikkeitä muotokieleensä, mutta käytti myös historistisia elementtejä niiden rinnalla. Tästä syystä Välikankaan arkkitehtuurikäsitystä voisikin kutsua traditionalistiseksi modernismiksi. Rakennusten askeettinen koristeettomuus on kuitenkin selvän viittaus funktionalistisen arkkitehtuurinäkemysomaksumiseen, tosin koristeettomuudella saattoi olla myös taloudellisia syitä, kun toimeksiantajat vaativat halpaa ja käyttöraationaalista arkkitehtuuria.

Välikankaan Mikkelin rakennukset ovat kansainväliseen ja osin suomalaiseen suurten kaupunkien arkkitehtuuriin verrattuna vaatimatonta 1930-luvun perusarkkitehtuuria ja monilta osiltaan traditionaaliseen arkkitehtuuriperinteeseen nojaavia, vaikka muotokielessä onkin selviä yhtymäkohtia funktionalismiin. Mikkelin kokoisen maaseutukaupungin näkökulmasta Välikankaan rakennuksilla on kuitenkin huomattava merkitys kaupunkikuvan modernisaation alkuvaiheen kuvaajina. Välikankaan arkkitehtuuri edusti kaupungissa 1930-luvulla uutta arkkitehtuurinäkemystä, joka sysäsi tieltään perinteisen matalien puutalojen valtaaman kaupunkikeskustan. Samaan aikaan vahvistui myös arkkitehtien asema keskustan julkisten rakennusten suunnittelijoina, sillä Mikkelin keskustaan nousi 1930-luvulla muidenkin arkkitehtien suunnitteleamia moderneja kivirakennuksia: Mikkelin keskussairaalan laajennus 1934 (Jussi Paatela), Mikkelin rautakauppa 1937 (Olli Saijonmaa), Kauppias A. Kantasen liike- ja elokuvarakennus 1938 (Niilo Niemi) ja Suur-Savon osuuskauppa 1940 (Arthur Elg).²⁷⁸

²⁷⁷ Lisäsiipien rakentaminen huomioitiin Vesi- ja Lämpöjohto Oy:n, pappilan, Kinnusen talon, Suojeluskuntatalon, Jaman talon, Mikonkatu 1:n ja Säästöpankin piirustuksissa.

²⁷⁸ Kaupungin ydinkeskustan alueelle rakennusmestarien ja insinöörien tehtäväksi jäi rakennusten muutos- ja laajennustöiden suorittaminen sekä vaatimattomampien lähinnä varastorakennusten suunnittelu. Suunnittelutehtäviä he saivat myös kaupungin laiduille keskittyneen omakotirakentamisen sekä erilaisten liike-elämän rakennusten suunnittelijoina. Kuujo 1987, 94–116.

Mikkelin keskustassa hallitustorin pohjoislaidan funkis-linja muutti kaupunkikuvaa oleellisesti vuosina 1938–41, kun Jaman kulma, Suur-Savon osuuskauppa ja viimeiseksi Mikkelin Säästöpankki loivat sille asiallisen ilmeen.²⁷⁹ Maaseutukaupungin matalana pysyneen rakennuskannan keskelle nousi korkeita liikerakennuksia, joiden tasaisena nauhana kulkevat ikkunarivistöt sekä fasadien pelkistetty ulkoasu poikkesivat rajusti totutusta puurakentamisesta. Liike-elämän rakennukset myös valtasivat kaupungin keskeisimmät tontit ja työnsivät tieltään asuinrakennukset kaupungin laidoille. Funkis-rakennukset loivat kokonaan uuden, uljaan ympäristön, joka räjäytti mittasuhteet ja syrjäytti vanhan puutaloasutuksen monissa muissakin pikkukaupungeissa, kuten Kuopiossa, Lahdessa, Kouvolassa.²⁸⁰

Kansainvälisestä funktionalismista omaksuttu pelkistetty muoto ja valkoisuus koettiin Suomessa kansan keskuudessa vieraana ja ehkä osittain tästä paineesta johtuen uusi tyyli alkoi saada suunnittelijoiden käsissä kotimaista väriä 1930-luvun lopulla. Alvar Aallon rakennuksissa puulla on yhä tärkeämpi rooli ja monet arkkitehdit siirtyvät sileistä rappauspinoista käyttämään rosoisempia, elävämpiä rappauspintoja.²⁸¹ Välikankaan suunnitelmissakin pinnan karheampi käsittelytapa yleistyy ja 1940-luvulla värit palaavat takaisin. Mikkeliiin hän ei kuitenkaan enää vuoden 1941 jälkeen suunnitellut uusia rakennuksia, vaan teki joitakin rakennusten muutos- ja laajennustöitä, joissa noudatettiin lähinnä olemassaolevan rakennuksen muoto- ja materiaalivalintoja.

Välikankaan arkkitehtonisten ihanteiden tai mahdollisten esikuvien näkyminen hänen kirjoituksissaan jäi oletettuakin vähäisemmäksi ja suuri puute tutkimuksessani oli myöskin hänen kirjastonsa puuttuminen. Piirustusten ja muun käytettävissä olevan tutkimusmateriaalin kautta kuitenkin valottui arkkitehdin ajattelun dualistinen luonne, joka kuvastaa hyvin myös arkkitehtuurin murosajankohtaa: arkkitehdit etsivät funktionalismista uusia virikkeitä, mutta eivät oikein tienneet miten suhtautua vanhaan klassismiin. Välikangas veti Arkkitehti-

²⁷⁹ Asiallinen ja uusasiallinen olivat yleisimpiä ilmauksia torin rakennuksia kuvailtaessa paikallisessa lehdistössä. Ks. esim. LS 24.8.1940.

²⁸⁰ Salokorpi 1984, 296.

²⁸¹ Salokorpi 1990, 18.

lehden päätoimittajana selvästi modernistista linjaa, mutta oli silti lojaali vanhemman polven arkkitehtejäkin kohtaan tuomalla myös heidän näkemyksiä esiin. Hän kantoi huolta Työväen asuntotilanteesta ja sosiaalisesta asuntotuotannosta, mutta samalla suunnitteli valtavia pankkirakennuksia Työväen säästöpankille ja oli itse porvarillisesti ajatteleva. Piirustuskokoelmista löytyy suunnitelmia pienistä huviloista ja vaatimattomista varastoista sekä toisaalta suurista sairaaloista ja liikerakennuksista. Välikangasta on pidetty ennenkaikkea asuntosuunnittelun mestarina, mutta piirustusten laajuus osoittaa hänen suunnitelleen rakennuksia laidasta laitaan. Välikankaan Mikkelin rakennukset kuvastavat tätä arkkitehdin monipuolista ammattitaitoa ja osoittavat, että hän suhtautui ammattimiehen taidolla vaatimattomimpaankin suunnittelutehtävään. Olihan hän itse usein nostanut esiin arkkitehdin profissiokysymyksiä ja vaatinut suunnittelutyön laadun nostamista.

Tutkimusprosessin aikana tajusi selvästi miten pieni ja vaatimaton osa suomalaisen modernismin aallossa nämä Välikankaan Mikkeliin suunnittelemaat rakennukset ovat, mutta eivät silti vähäpätöisiä. Niiden kautta saattoi hahmottaa pätkän yhden ihmisen elämäntyötä ja havaita miten arkkitehti ei ole vain "autor", joka luo esteettisen kokonaisuuden omien mieltymystensä mukaisesti. Rakentaminen on paitsi yhteiskunnan laeina säätelemää toimintaa, niin se on myös rakennuttajan, rakentajien, rakennustekniikan, olosuhteiden, taloudellisten tekijöiden, tyyllisten muotivirtausten ja lukuisten muiden seikkojen yhteistyön tulos. Arkkitehdin kättä ohjataan ulkoapäin milloin tiukemmin, milloin löyhemmin. Arkkitehdin tyylikehitystä, arkkitehtuurin taustalla vaikuttavia ideologisia seikkoja ja suunnitteluperiaatteita onkin tässä pyritty tarkastelemaan moniulotteisena kenttänä, jossa arkkitehti toimi.

Tutkimuksen aikana heräsi moniakin mielenkiintoisia jatkotutkimuksen aiheita, mutta erityisen kiinnostavaksi kehkeytyi urheilukentän historian, urheilukulttuurin voimakkaan nousun, suojeluskunnan ja urheilurakennusten välinen suhde. Myös maisemalliset kysymykset urheilurakentamisen osalta ansaitsisivat lisäpohdintaa. Toinen suorastaan herkullinen aihe avautui huvila-arkkitehtuurin parista. Tässä tutkimuksessa ei ollut mahdollisuutta laajemmin pohtia huvila-arkkitehtuurin muutosta funktionalismin myötä, mutta uusi tyyli selvästi ulottui

nopeasti myös vapaa-ajan asuntoihin; siitä kertovat myös Arkkitehti-lehdessäkin julkaistut huvila-kilpailut. Vuosisadan vaihteen porvarishuviloiden rinnalle alkoi syntyä pienimuotoisempia huviloita, joihin myös vähemmän varakkailla perheillä oli varaa. Arkkitehtien suunnittelemat huvilat ovat edelleen harvinaisia helmiä.

LYHENTEET

ELKA	Elinkeinoelämän keskusarkisto
ESML	Etelä-Savon maakuntaliitto
JTHL	Jyväskylän yliopiston taidehistorian laitos
MKA	Mikkelin kaupungin arkisto
MKM	Mikkelin kaupungin museoiden arkisto
MMA	Mikkelin maakunta-arkisto
MTKS	Mikkelin tuomiokirkkoseurakunnan arkisto
SRM	Suomen rakennustaiteen museon arkisto

PAINAMATTOMAT LÄHTEET

- Elinkeinoelämän keskusarkisto (ELKA), Mikkel
 Mikkelin säästöpankin arkisto
 Mikkelin säästöpankin hallituksen pöytäkirjat 1935–46
 Talonrakennusasiakirjat 1941–42
 Valokuvakokoelma
- Etelä-Savon maakuntaliitto (ESML), Mikkel
 Rakennusten inventointikortisto
 Lehtileikkeet
- Jyväskylän yliopiston taidehistorian laitos (JTHL)
 Jokinen, Teppo, luentosarja Saksan 1900–1950 –lukujen arkkitehtuurista huhtikuussa 1995.
- Linnimäki, A, Ilmari Launiksen kirkkoarkkitehtuuri. Pro gradu – tutkielma 1985.
- Salmela, Ulla, Martti Välikankaan Mikkelin linja-autoasema. Proseminaari-työ 1994.
- Salmela, Ulla, Otto-I. Meurmanin Mikkelin asemakaavat 1928–1936. Tavoitteena kaunis kotipaikka sekä jokapäiväiselle elämälle viihtyisä kehys. Pro gradu –tutkielma 1997.
- Laukkanen, Kirsti, Helsinki
 Valokuvakokoelma
- Mikkelin kaupungin arkisto (MKA)
 Kaupunginhallituksen arkisto
 Kaupunginhallituksen pöytäkirjat 1931–34
 Kaupunginvaltuuston arkisto
 Kaupunginvaltuuston pöytäkirjat 1931–1934
 Rakennusvalvonta
 Piirustusarkisto

Mikkelin kaupungin museot (MKM)
 Pienoismallitoimikunnan kortisto (Mikkelin kaupungin historiallinen
 pienoismalli 1938)
 Valokuvakokoelma

Mikkelin maakunta-arkisto (MMA)
 Mikkelin kunnallinen arkisto
 Mikkelin asemakaavakartta 1931
 Mikkelin maistraatin arkisto
 Luettelo Mikkelin kaupungin maistraatin antamista päätöksistä
 rakennuslupaa koskevissa asioissa 1932–37
 Valokuvakokoelma

Mikkelin tuomiokirkkoseurakunnan arkisto (MTKS)
 Harjun hautauskappelin piirustukset
 Hautakappelin rakennustoimikunnan pöytäkirjat 1936–37
 Kirkkoneuvoston pöytäkirjat 1934–37
 Kirkkovaltuuston pöytäkirjat ja liitteet 1934–37
 Pappilan rakennustoimikunnan pöytäkirjat 1934–36
 Rakennustapaselvitykset
 Seurakuntakertomukset 1928–38

Rakennusliike Mehtälä & Seppälä Oy:n arkisto, Mikkelä
 (Konkurssipesän hoitaja asianajaja Matti Vanhanen)
 Rakentamisasiakirjat

Sota-arkisto, Helsinki
 Mikkelin suojeluskunnan asiakirjat
 Esikunnan kokousten pöytäkirjat 1934–38
 Yleinen arkisto 1934–38
 Vuosikertomukset 1936–39

Suomen rakennustaiteen museo (SRM), Helsinki
 Martti Välikankaan lehtileikekokoelma
 Martti Välikankaan piirustuskokoelma
 Piirustuskokoelma
 Valokuva-arkisto

Valtion kiinteistölaitos, Helsinki
 Martti Välikankaan nimikirjaote

SUULLISIA TIETOJA ANTANEET

Eila Jorva, ekonomi, Mikkelä
 Jukka Jorva, osastopäällikkö, Mikkelä
 Else Kivikanto (os. Jorva), Mikkelä
 Eero Kunnas, toimitusjohtaja, Mikkelä
 Kirsti Laukkanen, HuK, Helsinki
 Eeva Maija Viljo, professori, Jyväskylän yliopisto
 Olli Välikangas, professori, Helsinki

PAINETUT LÄHTEET JA KIRJALLISUUS:

- Aalto, Alvar, 1930. Pienasunto?, 22–25. Pienasunto? Pienasuntojen rationaalisuimisosastojen julkaisu taideteollisuusnäyttelyssä 1930.
- Acceptera. Toim. Gunnar Asplund & co. Stockholm 1931.
- Ahvenainen, Jorma & Vartiainen, Henri J., 1982. Itsenäisen Suomentalouspolitiikka, 175–191. Suomen taloushistoria 2. Teollistuva Suomi. Helsinki.
- Ahvenainen, Jorma & Kuusterä, Antti 1982. Teollisuus ja rakennustoiminta, 222–261. Suomen taloushistoria. Teollistuva Suomi. HKI.
- Arkkitehdin työ. Suomen arkkitehtiliitto 1892–1992. Toim. Pekka Korvenmaa. Hämeenlinna 1992.
- Arkkitehti–Arkitekten, 1921–1941.
- Banham, Reyner, 1980 (1960). Theory and Design in the First Machine Age. Second edition. London.
- Bauhaus 1919–1928. Edited by Herbert Bayer, Walter Gropius, Ilse Gropius, 1984 (1938). London.
- Benevolo, Leonardo, 1971 (1960). History of modern architecture. Vol. 2, The modern movement. London.
- Blomstedt, Pauli E., 1930. Vanha ja uusi taideteollisuus, 4–21. Pienasunto? Pienasuntojen rationalisoimisosastojen julkaisu taideteollisuusnäyttelyssä 1930.
- Bodén, Christer, 1989. Modern arkitektur. Funktionalismens uppgång och fall. Kristianstad.
- Boëthius, Axel 1970. Architecture in Italy before the Roman Empire. Pelican history of Architecture, Etruscan and Roman Architecture. A. Boëthius & J.B. Ward–Perkins. Penguin Books Ltd, Harmondsworth.
- Bourdieu, Pierre 1985. Sosiologian kysymyksiä. Tampere.
- Curtis, William J R, 1991 (1982). Modern Architecture since 1900. London.
- Diplomi-insinöörit ja arkkitehdit. STS:n ja TFF:n julk. matrikkeli, 1965. Helsinki.
- Droste, Magdalena, 1991. Bauhaus 1919–1933. Köln.
- Ekelund, Hilding, 1932. Suomen rakennustaidetta. Suomen Arkkitehtiliitto. Helsinki.
- Ekelund, Hilding, 1938. Uudenaikaiset rakennukset, 335–508. Keksintöjen kirja 8 – rakennustaide ja rakennustekniikka. Porvoo.
- Frampton, Kenneth 1985 (1980). Modern architecture. A Critical history. Revised and enlarged edition. London.
- Gropius, Walter, 1924. Idee und Aufbau des staatlichen Bauhauses. Suom. teoksessa Walter Gropiuksen Idee und Aufbau des staatlichen Bauhauses, Sirkkaliisa Usvamaa–Routila, 1989.
- Gropius, Walter 1968 (1935). The New Architecture and Bauhaus. Glasgow.
- Gunnar Asplund – arkitekt 1885–1940. Ritningar, skisser och fotografer. Toim. Gustav Holmdahl & co. 1981 (1943). Stockholm.
- Halila, Aimo, 1967. Rakennushallinto. Suomen rakennushallinto 1811–1961. Helsinki.
- Hari, J[ohannes].A[kseli]., 1947. Mikkelin säästöpankki 1847–1947. Helsinki.
- Hassinen, Esa, 1984. Mikkelin kaupungin historiallisen pienoismallin II-osa. Mikkeli.
- Hassinen, Esa & Lähde, Hannu, 1987. Mikkelin kaupunki 1938.

- Historiallinen pienoismalli. Mikkeli.
- Heinonen, Raija–Liisa 1986 (1978). Funktionalismin läpimurto Suomessa. Helsinki.
- Heinonen, Raija–Liisa 1976. Uuteen arkkitehtuuriin. Ulkomainen arkkitehtuurikirjallisuus Suomessa 1920– ja 1930–luvulla. Taidehistoriallisia tutkimuksia 2, 13–32. Helsinki.
- Helander, Vilhelm, 1997. Hilding Ekelund Suomen arkkitehtuurin eturintamassa. Hilding Ekelund (1893–1984) arkkitehti, 8–33. Suomen rakennustaiteen museon monografiasarja.
- Hitchcock, Henry–Russel 1981 (1958). Architecture: Nineteenth and Twentieth Centuries. The Pelican History of Art. Harmondsworth.
- Härö, Mikko, 1992. Olympiakisojen suorituspaikat. Olympiakaupunki Helsinki 1952. Hämeenlinna.
- Härö, Mikko, 1997. Kaupunginarkkitehti ja kauppa. Hilding Ekelund (1893–1984) arkkitehti, 224–236. Suomen rakennustaiteen museon monografiasarja.
- Jaatinen, Martti I., 1997. Eero Jokilehto. Arkkitehti ja taiteilija. Mikkeli.
- Jokinen, Teppo, 1992. Erkki Huttunen liikelaitosten ja yhteisöjen arkkitehtina 1928–1939. Jyväskylä studies in the arts 41.
- Jordy, William, 1963. "The Symbolic Essence of Modern European Architecture of the Twenties and Its Continuing Influence", Journal of the Society of Architectural Historians Volume XXII:3. Suomennos: "Merkitykset modernismissa", 38–75. Abacus. Ajankohta 1. Modernismi – historismi. Suomen rakennustaiteen museo. Helsinki 1989.
- Jutikkala, Eino 1984. Urbanisoituminen, 9–37. Suomen kaupunkilaitoksen historia 3. Vantaa, 1984.
- Kalliala, Kaarlo J., 1928. Säästöpankkitalojen suunnittelusta. Säästöpankki 1928, 179–183, 213–216, 248–251.
- Kalliala, K.J., 1938. Säästöpankkien rakennuspiirustusten tarkastus. Säästöpankki 1938, 133–135.
- Keinänen, Timo 1993. Martti Välikankaan vuosikymmenet Käpylästä Paasilaan. Martti Välikangas, 1893–1973 – arkkitehti. Abacus, ajankohta 4. Suomen rakennustaiteen museon monografiasarja.
- Kuujo, Erkki, 1988. Muuttuvaa Mikkeliä. Mikkelin kaupungin historia II 1918–1986. Pieksämäki.
- Kuujo, Erkki, 1971. Entisajan Mikkeli. Mikkelin kaupungin vaiheita 1838–1917. Mikkeli
- Lane, Barbara Miller 1985 (1968). Architecture and Politics in Germany 1918–1945. USA.
- Le Corbusier (Charles–Édouard Jeanneret), 1924 (1923) Uutta arkkitehtuuria kohti. Suom. teoksesta *Vers une architecture*. Julkaisu A 47, Tekninen Korkeakoulu, Otaniemi. 2. korjattu painos, 1980.
- Lähde, Hannu, 1987. Mikkelin kaupunki 1938. Historiallinen pienoismalli. Mikkeli.
- Lähde, Hannu, 1992. Urheileva Mikkeli. Mikkeli.
- Länsi–Savo (LS)
- Markelius, Sven, 1928. Ratsionalisointipyrkimykset nykyaikaisessa huonekennustaiteessa. Arkkitehti 5/1928.
- Mehtälä, Martti (toim.), 1964. Mehtälä & Seppälä Oy 1934–1964. Mikkeli.
- Michelsen, Karl–Erik, 1992. Uuden ja vanhan rajalla – arkkitehdit vastaan

- rakennusmestarit, 90–111. Arkkitehdin työ. Suomen arkkitehtiliitto 1892–1992. Toim. Pekka Korvenmaa. Helsinki.
- Mikkelin ja sen ympäristön liike-elämä ja liikkeet. Julk. Suur-Savon kustannus Oy. Mikkeli, 1923.
- Mikkelin kaupungin juhluvuoden näyttely 9.–31.3.1988. Toim. Pirjo Julkunen ja Anja Jääskeläinen, 1988. Mikkeli.
- Mikkelin kaupungin rakennusjärjestys, 1929. Mikkeli.
- Mikkelin Sanomat 6.9.1934, 3.12.1938
- Mikkola, Kirmo, 1990. Funktionalismi, 94–97. *Ars Suomen taide* 5. Keuruu.
- Moi, Toril, 1991. Appropriating Bourdieu: Feminist Theory and Pierre Bourdieu's Sociology of Culture, 1017–1049. *New Litterary History* 4/1991, 22.
- Mäkinen, Anne, 1991. Hygieniaa, tekniikkaa ja taloudellisuutta – puolustuslaitoksen arkkitehtuuri 1930-luvulla. *Taidehistoriallisia tutkimuksia* 12. Helsinki.
- Nikula, Riitta, 1991. Erik Bryggmanista ja hänen arkkitehtuuristaan. Erik Bryggman 1891–1955 – arkkitehti. Toim. Riitta Nikula. Suomen rakennustaiteen museon monografiasarja, 8–59. Helsinki.
- Nikula, Riitta, 1981. Yhtenäinen kaupunkikuva 1900–1930. Suomalaisen kaupunkirakentamisen ihanteista ja päämääristä, esimerkkinä Helsingin Etu-Töölö ja Uusi Vallila. Helsinki.
- Nikula, Riitta 1978. Lainanantajan tyylioppi 1920–26. *Taidehistoriallisia tutkimuksia* 2, 111–126. Helsinki.
- Nikula, Riitta, 1990. Rakennustaiteen 1920- ja 1930-luku. *Ars Suomen taide* 5, 86–153. Keuruu.
- Nivari, Kristiina, 1992. Arkkitehti-lehti ammattikuvan ja työn heijastajana, 254–267. Arkkitehdin työ. Suomen arkkitehtiliitto 1892–1992. Helsinki.
- Nordisk klassicism Nordic Classicism 1910–1930. Toim. Simo Paavilainen. Helsinki 1982.
- Nummelin, Esko, 1991. Itsenäisyys, nationalismi ja arkkitehtuuri Suomessa 1920- ja 1930-luvulla. Suojeluskuntajärjestö rakentajana. *Taidehistoriallisia tutkimuksia* 12. Helsinki.
- Nyberg, Patrik, 1992. Suomen arkkitehtiliitto 1892–1992, 302–339. Arkkitehdin työ. Suomen arkkitehtiliitto 1892–1992. Helsinki.
- Näsström, Gustaf 1930. Svensk funktionalism. Malmö.
- Paasivirta, Juhani, 1984. Suomi ja Eurooppa 1914–1939. Helsinki.
- Paavilainen, Simo 1981. Martti Välikangas ja 1920-luvun klassismi Käpylässä. *Arkkitehti* 1/1981, 27–31.
- Paavilainen, Simo 1979. 1920-luvun klassisismi ja klassillinen perinne Suomessa. *Abacus*. Vuosikirja, julk. Suomen rakennustaiteen museo, 98–133. Helsinki 1979.
- Perälä, Tauno 1984. Kaupunkien aluepolitiikka ja esikaupunkiliitokset, 39–85. Suomen kaupunkilaitoksen historia 3. Vantaa 1984.
- Pienasuntojen tyyppipohjia. *Arkkitehti* 7/1931, 112–114.
- Pohjoismaiset rakennuspäivät. Nordisk Byggnadsdag, 1932. Esitelmät ja näyttelyt.
- Puranen, Irja, 1967. Matrikkeli. Suomen rakennushallinto 1811–1961. Helsinki.
- Putkonen, Lauri, 1990. Betonin käyttö talonrakennuksessa 1800-luvun lopulta 1930-luvulle, 31–76. *Betoni Suomessa 1860–1960*. Jyväskylä.

- Riekki, Helena, 1997. Mikkelin tuomiokirkko. Mikkeli.
- Råberg, Per G., 1972. Funktionalistiskt genombrott. Radikal miljö och miljö debatt i Sverige 1925–1931. Stockholm.
- Saarikangas, Kirsi, 1997a. The policies of modern home. Organization of the everyday in swedish and finnish housing design from the 1930s to the 1950s, 81–108. Models, modernity and the Myrdals. Edited by Pauli Kettunen & Hanna Eskola, 1997. Helsinki.
- Saarikangas, Kirsi, 1997b. "Järkiperäinen ja tarkoituksenmukainen pohjarat kaisu", 198–213. Hilding Ekelund (1893–1984) Arkkitehti. Suomen rakennustaiteen museon monografiasarja.
- Salokorpi, Asko 1984. Kaupunkirakentaminen, 269–329. Suomen kaupun kilaitoksen historia 3. Vantaa, 1984.
- Salovaara, Kalevi, 1986. Päämajakaupunki pommituksessa. Punalentäjien hyökkäykset Mikkeliin v. 1940. Mikkeli.
- Schild, Göran, 1982. Valkoinen pöytä. Alvar Aallon nuoruus ja taiteelliset pe ruseat. Keuruu.
- Schild, Göran, 1985. Nykyaika. Alvar Aallon tutustuminen funktionalismiin. Keuruu.
- Setälä, Salme, 1970. Polusteekin koulussa. Helsinki.
- Solla, Pertti, 1992. Arkkitehdit ja arkkitehtuurikilpailut, 268– 281. Arkkitehdin työ. Suomen arkkitehtiliitto 1892–1992. Helsinki.
- Standertskjöld, Elina, 1996. P.E. Blomstedt 1900–1935 – arkkitehti. Abacus 6. Suomen rakennustaiteen museo.
- Standertskjöld, Elina, 1991. Turun messut 1929, funktionalismin manifesti, 108–125. Erik Bryggman 1891–1955 –arkkitehti. Toim. Riitta Nikula. Suomen rakennustaiteen museon monografiasarja.
- Standertskjöld, Elina, 1988. Arkkitehtitoimisto Jung & Jungin liikerakennukset osana suurkaupungin keskustaa. Bertel Jung – suurkaupungin hahmottaja. Helsingin kaupunkisuunnitteluvirasto, 1988.
- Suhonen, Pekka, 1987. Kirkkoarkkitehtuuri 1940–luvulta nykypäiviin. Ars sacra fennica. Aikamme taide kirkossa. Toim. Mirja Vallisaari. Helsinki.
- Suhonen, Pekka, 1989. Funktionalismi vakiintuu. Tehdään betonista. Betoni suomalaisessa arkkitehtuurissa. Helsinki.
- Suomen taloushistoria 2. Teollistuva Suomi. Toim. Jorma Ahvenainen, Erkki Pihkala, Viljo Rasila. Helsinki, 1982.
- Tafari, Manfredo, 1980 (1968). Theories and history of Architecture. Norwich.
- Tafari, Manfredo & Dal Co, Francesco, 1986 (1976). Modern architecture. New York.
- "Tallinnan Teknikumin kilpailu", Arkkitehti 9/1923, 143–144.
- Tessenow, Heinrich, 1916. Hausbau und dergleichen.
- T[ola]. A.V., 1937. Sananen säästöpankkien rakennustoiminnasta. Säästö pankki 1937, 389–391.
- Tuomi, Timo 1992. Lahden kaupunkikuvan ja arkkitehtuurin kehityspiirteitä. Lahden historia 2.
- Uino, Pirjo, 1990. Paul Olssonin puutarhataiteesta, 156–157. Ars Suomen taide 5. Keuruu.
- Urheilukentät II. Opetusministeriön julkaisu no 23. Helsinki, 1974.
- Vasara, Erkki, 1997. Valkoisen Suomen urheilivat soturit, Helsinki.
- Whitford, Frank, 1988. Bauhaus. London.
- Vähäkangas, Pekka, 1996. Taide alttarilla. Alttaritaulutraditio Suomessa 1918–

1945. Jyväskylä studies in the arts 52.
- Välikangas, Martti ja J.S. Sirén, 1925. Yleisten rakennusten ylläpito. Arkkitehti 11/1925, 149–151.
- Välikangas, Martti, 1929. Helsinki mereltä nähtynä. Arkkitehti 8/1929, 119–120.
- Välikangas, Martti, 1929. Luotonantajat ja rakennustuotanto. Arkkitehti 11/1929, 171.
- Välikangas, Martti 1930. Arkkitehti 3/1930, 33–34.
- Välikangas, Martti 1930. Asunto-osakeyhtiö Vuorikatu n:o 9. Arkkitehti 4/1930, 38–39.
- Välikangas, Martti 1930. 10 vuotta. Arkkitehti 12/1930, 185.
- Välikangas, Martti 1931. Arkkitehdit ja kunnallinen elämä. Arkkitehti 1/1931, 1.
- Välikangas, Martti 1931. Fredrikinlinna. Arkkitehti 1/1931, 4–6.
- Välikangas, Martti 1931. Katajanokka – "Eastend"? Arkkitehti 2/1931, 18–19.
- Välikangas, Martti 1931. "Das neue Bauen" sekä "Suomen osasto. Arkkitehti 7/1931, 106–110.
- Välikangas, Martti 1931. Kotkan kaupungintalon kilpailu. Arkkitehti 10/1931, 160–167.
- Välikangas, Martti 1935. Säästöpankkitoimistojen sisustaminen. Säästöpankki 8–9/1935, 229–235, 265–269.

LIITE²⁸²Välikankaan Mikkelin suunnitelmat²⁸³

- 1931:1932 Mikkelin Vesi- ja Lämpöjohto Oy, "Miljoonatalo", purettu 1985.
 1931, 1933: Urheilukentän portti ja kioski.
 1932: kaupungintalo, korotus- ja muutossuunnitelma, ei toteutettu.
 1933: Kaijaniemen uimaranta, Kattilanlahti, suunnitelma, ei toteutettu.
 1934: Kauppias Arvi Nojosen talo.
 1934: Toivakan talo, rakennus tuhoutui pommituksessa 1940.
 1934: Linja-autoasema ja rahtitavaratoimisto.
 1934:1935 Mikkelin pappila ja kirkkoherranvirasto.
 1934:1935 VPK:n talo, muutos.
 1935, 1940: Raatimies Otto Kinnusen talo.
 1935: Keskuskansakoulu, lisärakennus.
 1934: 1936 Huvila Jordan.
 1936, 1946: Ikonen, muutos, purettu.
 1936:1937 Harjun kappeli, muutos 1965.
 1936: Mikkelin puhelinyhdistys, muutos.
 1936: Suomen Nuorisio-pisto Paukkula.
 1936:1937 Mikkelin säästöpankki, konttorin sisustus, tuhoutunut talvisodassa.
 1937: Mikkelin Piirimielisairaala (Moisio), muutos.
 1934-38: 1938 Suojeluskuntatalo.
 1938: Asuintalo, muutos, Polttimonkatu-Pirttiniemenkatu.
 1938:1939 Jaman talo.
 1939:1939 Sotilaskoti, korjaus- ja laajennus.
 1940:1941 Mikkelin yhteiskoulu, talvisodan vaurioiden korjaus.
 1940-41: Mikkelin säästöpankki.1947, 1953-55 säästöpankin lisärakennus;
 1961, 1965-66 muutoksia
 1941: Asuintalo ja elokuvateatteri, Mikonkatu 1.
 1948:1951, 1963:1964 Seurakuntatalo, pappilan yhteyteen tehty lisärakennus.
 1952-54:1955 Tuomiokirkko, muutos.
 1963: Piispantalo, ei rakennettu.

²⁸² Tiedot perustuvat Keinäsen ja Vanhakosken kokoamaan Välikankaan työluetteloon, jonka tietoja on osittain täsmennetty (vuosilukuja). Keinänen & Vanhakoski 1993, 194-195.

²⁸³ Kursivoidulla kirjoitetut rakennukset analysoitu tarkemmin luvussa 4.

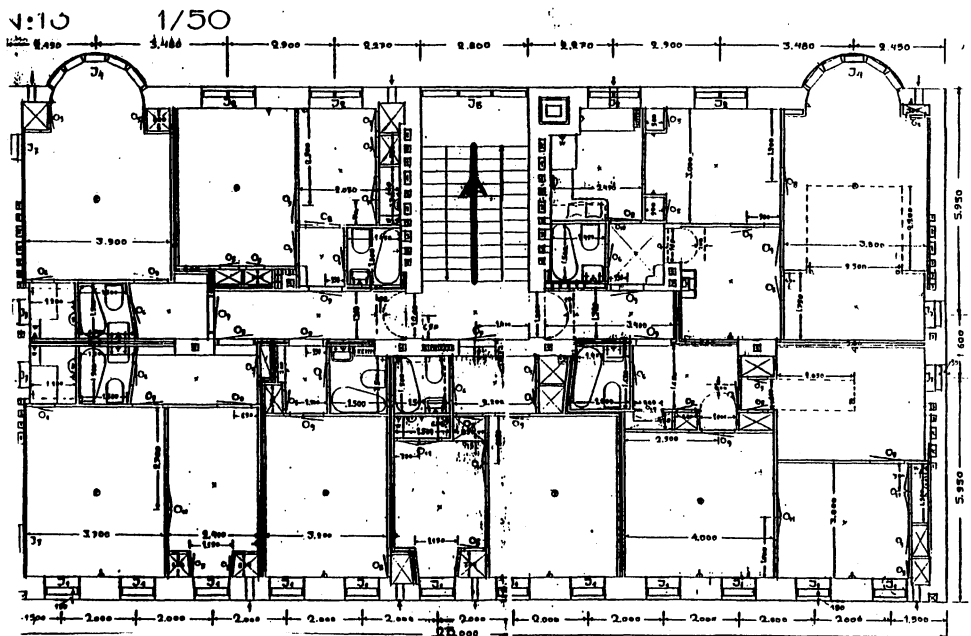
1. Martti Välikangas, Mikkelin Vesi- ja
Lämpöjohto Oy, 1931–32. Kuva Kirsti Laukkanen.

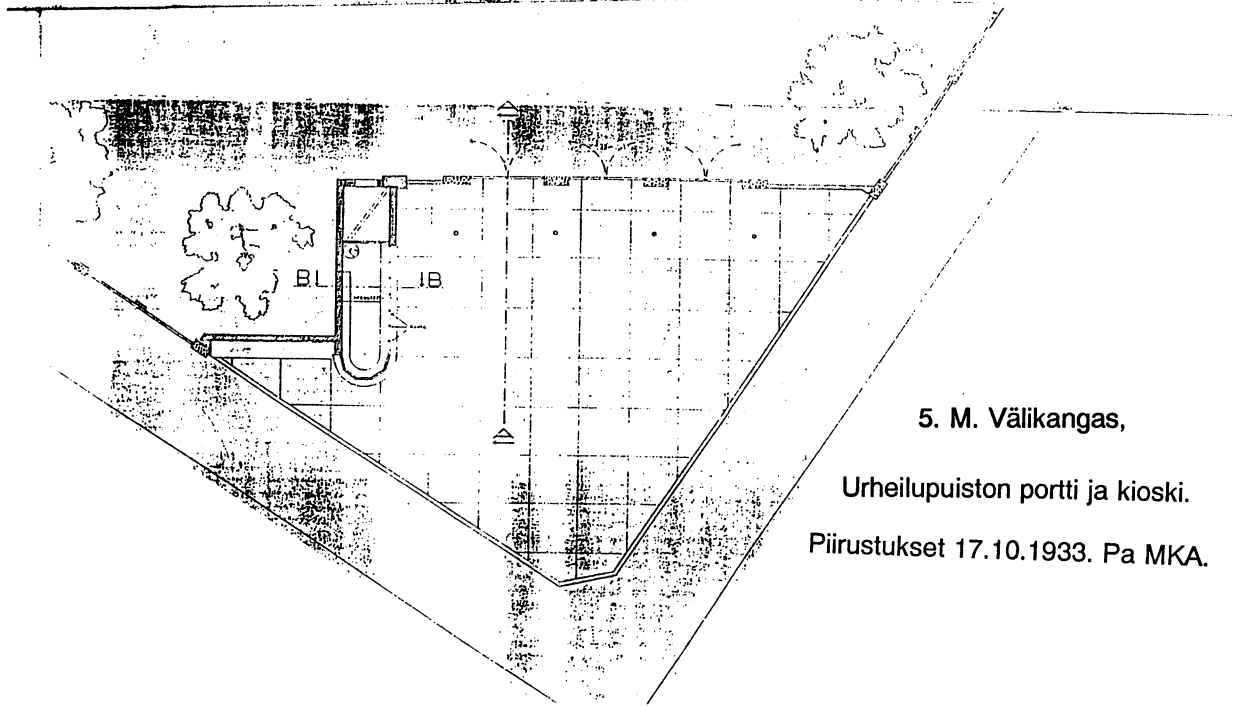
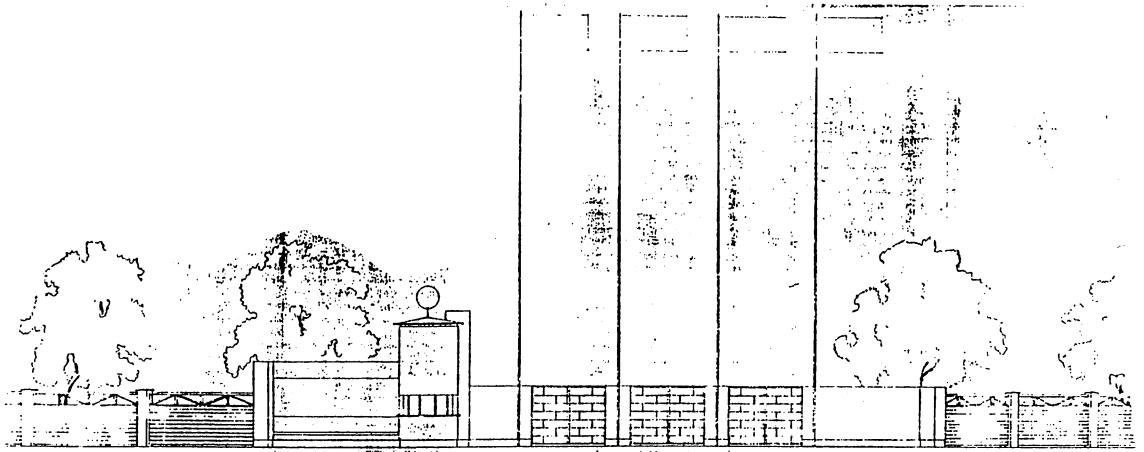
2. M. Välikangas, Mikkelin Vesi- ja Lämpöjohto Oy. Julkisivupiirustus, marraskuu 1931. Pa SRM.

3. M. Välikangas, Mikkelin Vesi- ja Lämpöjohto Oy, 1931-32. Kuva MKM.

4. M. Välikangas, Mikkelin Vesi- ja Lämpöjohto Oy. 3. kerroksen pohjapiirustus, huhtikuu 1932. Pa SRM.

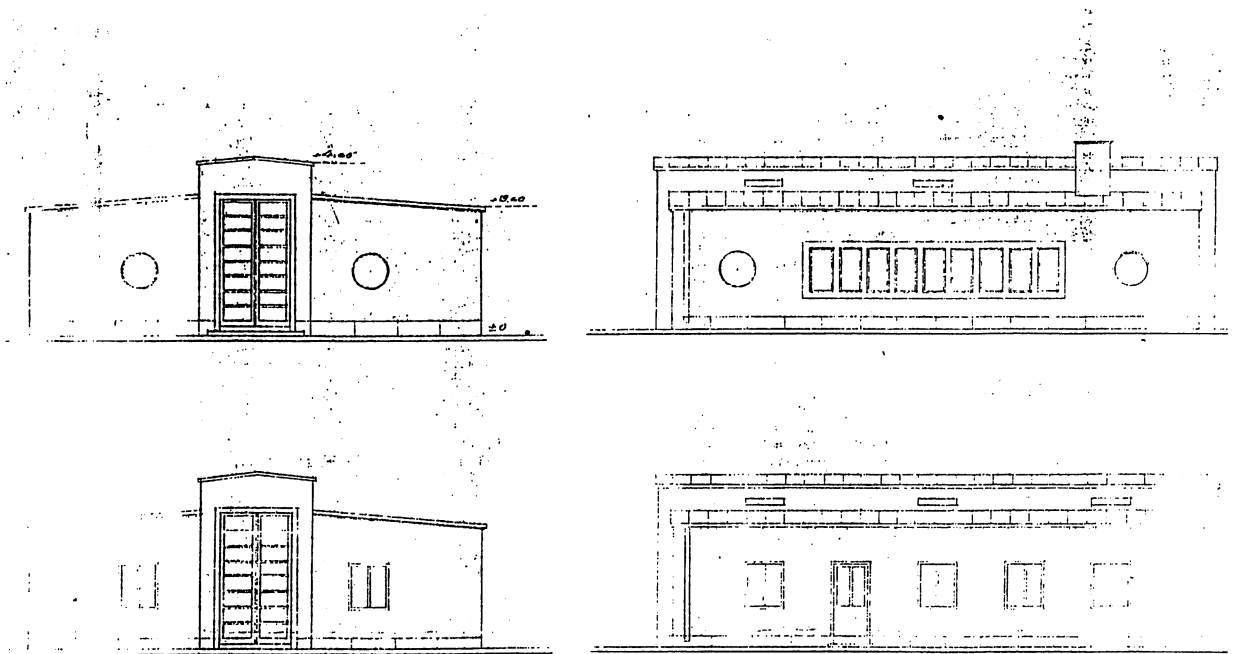
5. M. Välikangas,
Urheilupuiston portti ja kioski.
Piirustukset 17.10.1933. Pa MKA.

6. M. Välikangas, Urheilupuiston kioski, 1933. Kuva MKM.

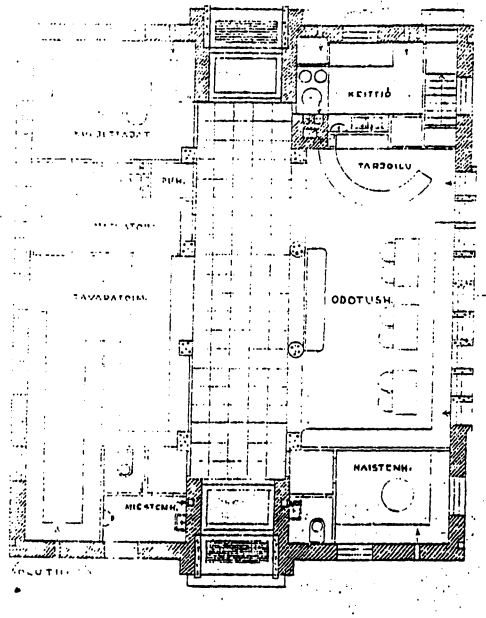
7. M. Välikangas, Hämeenlinnan
Pyövelinmäen näkötorin pienoismalli,
1930-luvulta. Kuva SRM.

8. M. Välikangas, Mikkelin linja-autoasema. Piirustukset, helmikuu 1934. MKA.

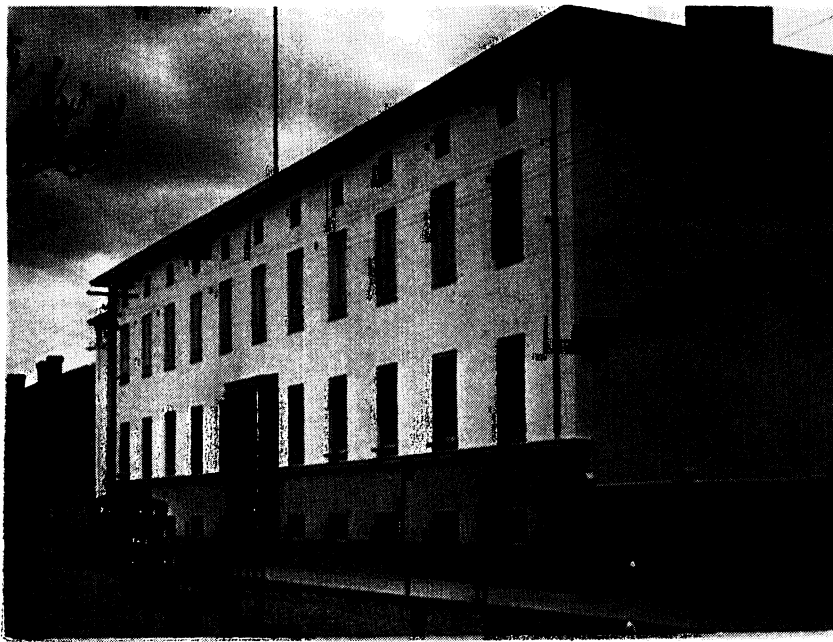

9. M. Välikangas, Mikkelin
linja-autoasema, 1934. Kuva MKM.

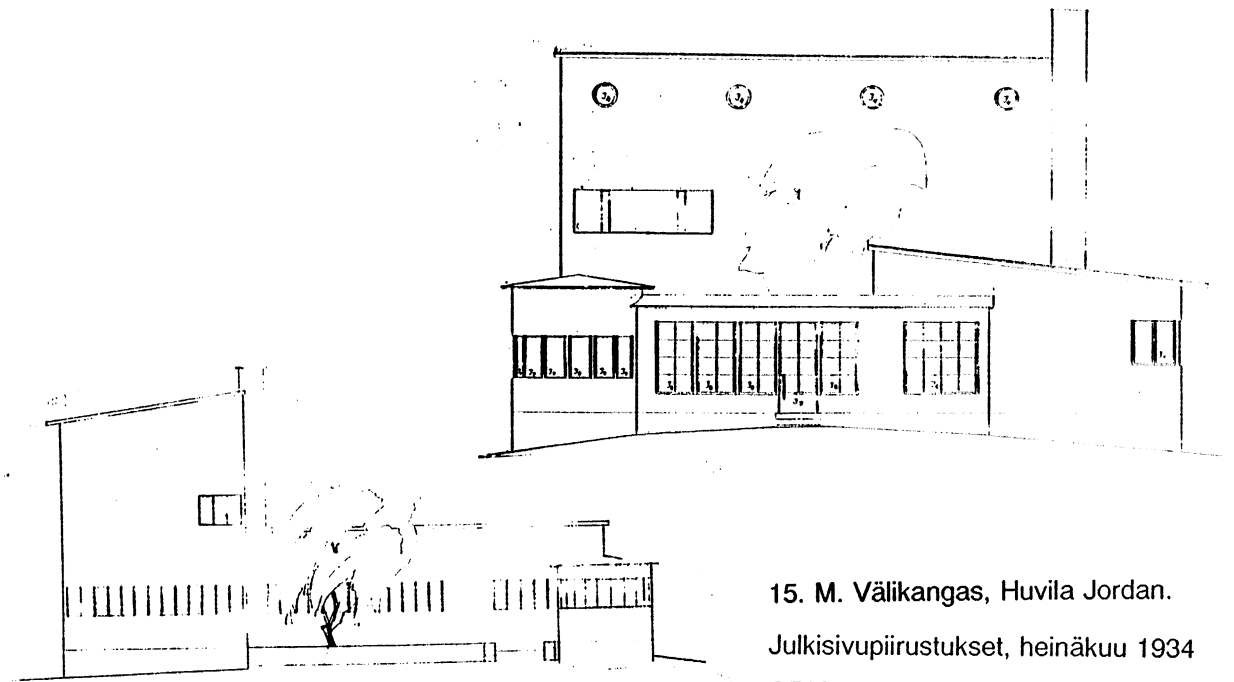

10. M. Välikangas, Mikkelin linja-autoasema.

Pohjapiirustus helmikuu 1934. MKA.

11. M. Välikangas, Mikkelin pappila ja virasto, 1934–35. Kuva MMA.

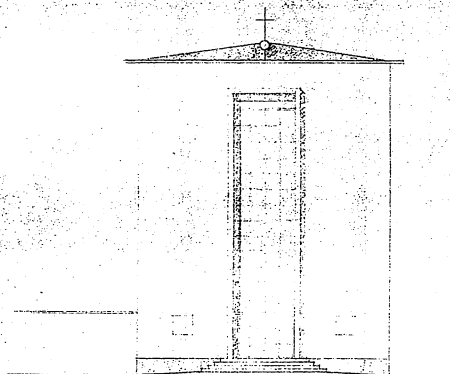
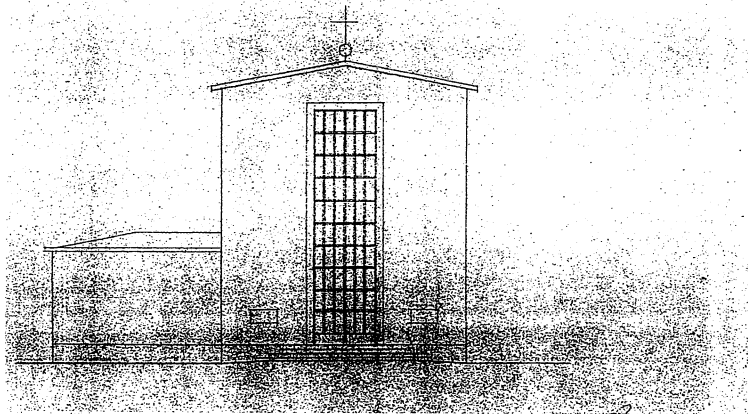
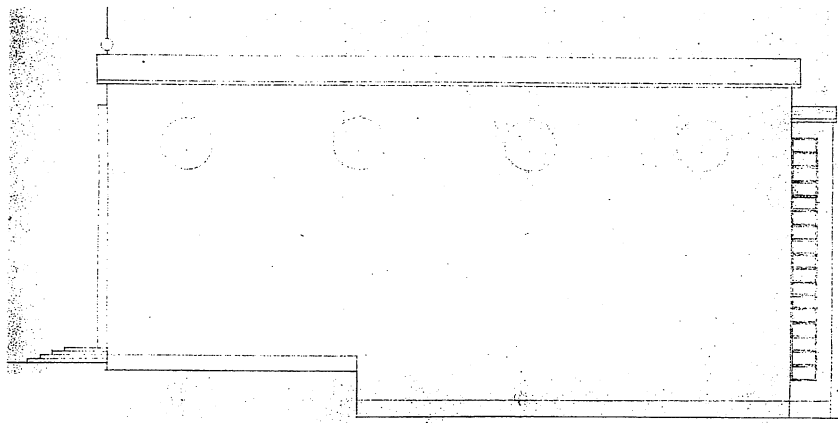
15. M. Välikangas, Huvila Jordan.
Julkisivupiirustukset, heinäkuu 1934
SRM.

16. M. Välikangas, Huvila Jordan.
Pergola ja paviljonki. Kuva Jukka Jorva.

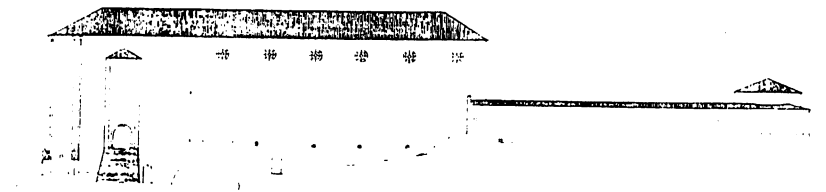
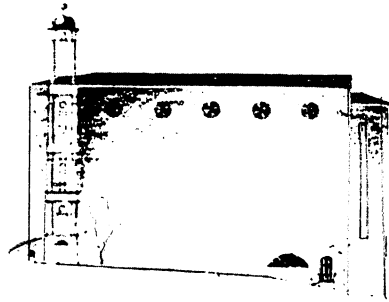
17. Oiva Kallio, Villa Oivala, 1927,
Villinge. *Suomen rakennustaidetta* 1932.

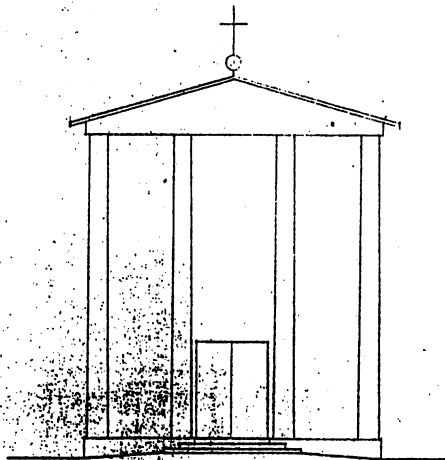

21. M. Välikangas, Harjun siunauskappeli. Julkisivun luonnokset a) elokuu 1936, b) päiväämätön. MTKsrk.

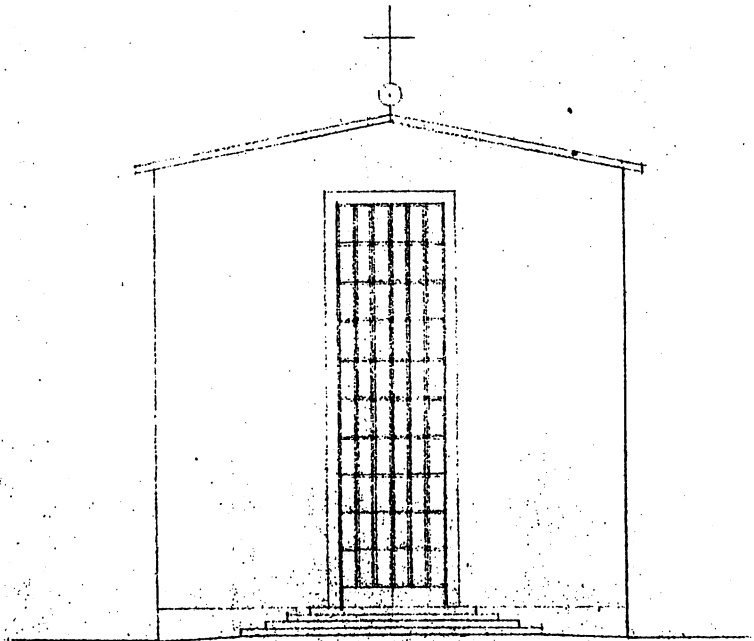
22. M. Välikangas, "Cubby", Käpylän
kirkon suunnittelukilpailuehdotus,
1927. Paavilainen 1981, 31.

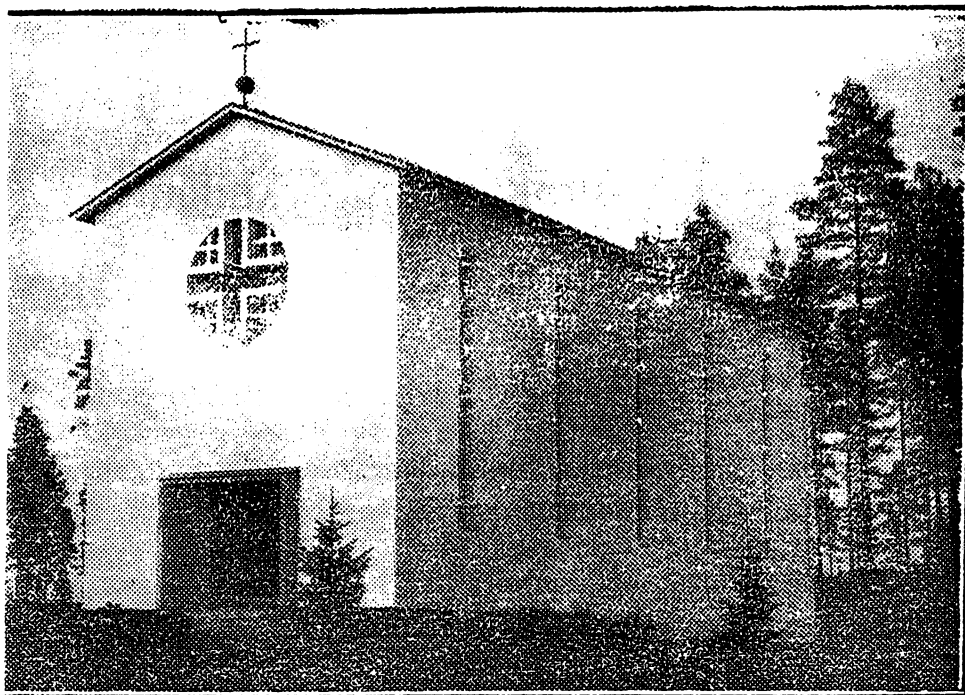
23. Sigurd Lewerentz ja Torsten Stubelius, Krematoriosuunnitelma
Helsingborgiin 1914. Paavilainen 1981, 31.

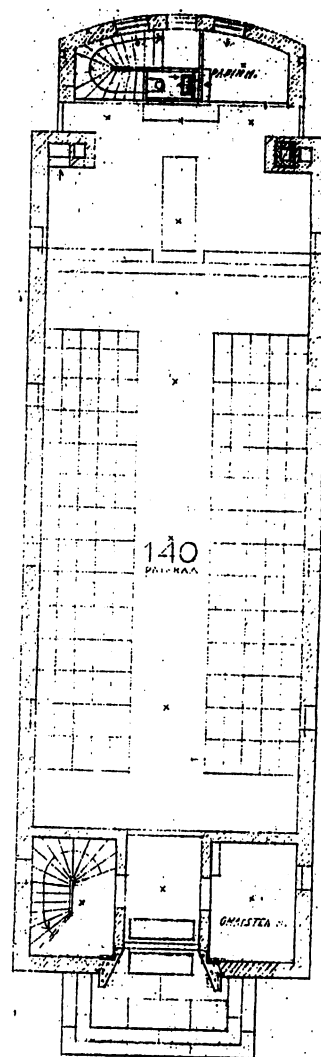
24. M. Välikangas, Harjun kappeli.
Julkisivuluonnos, lokakuu 1936. MTKsrk.

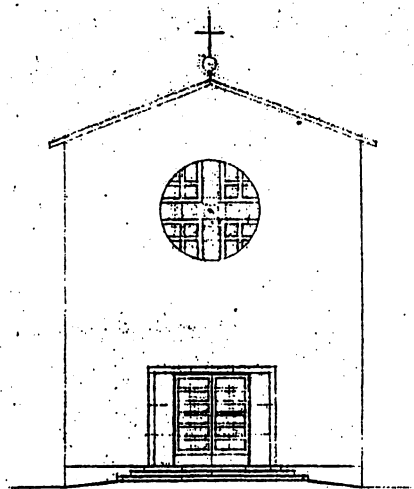
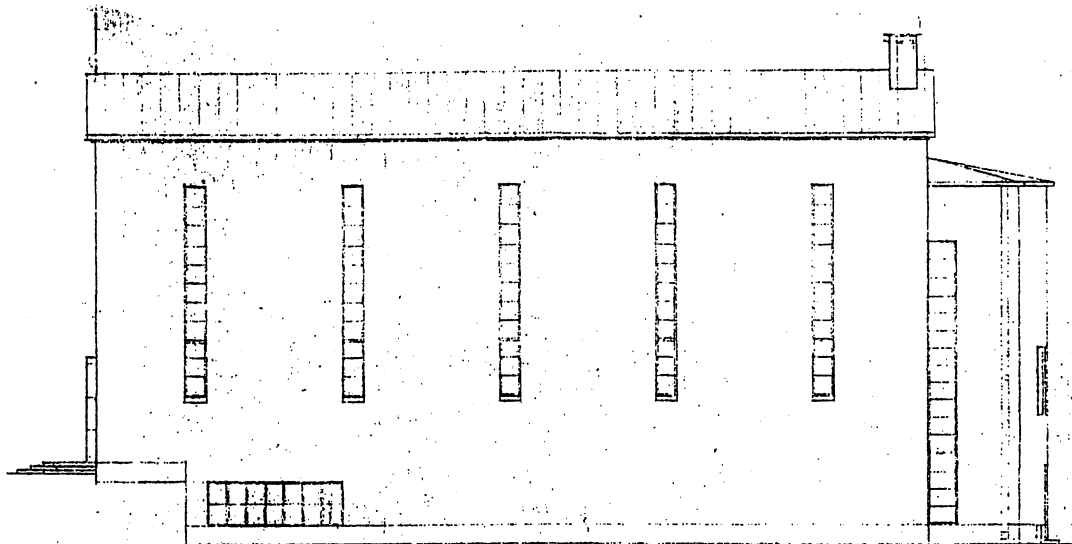
25. M. Välikangas, Harjun kappeli. Julkisivuluonnos, lokakuu 1936. MTKsrk.

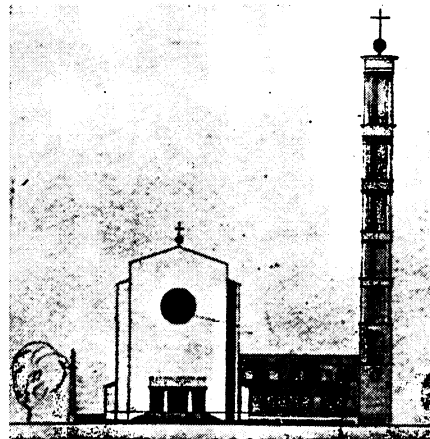
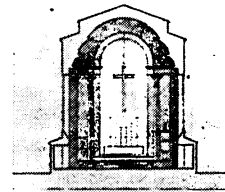
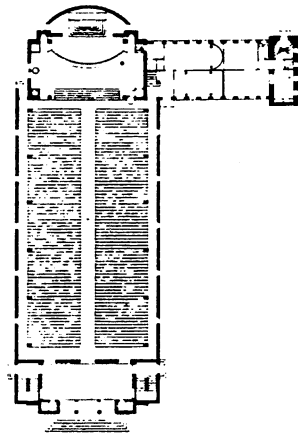
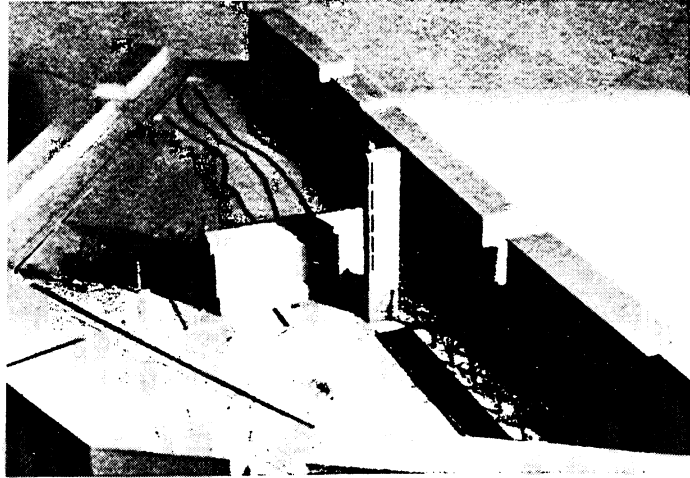
26. M. Välikangas, Harjun kappeli,
1937. Kuva MTKsrk.

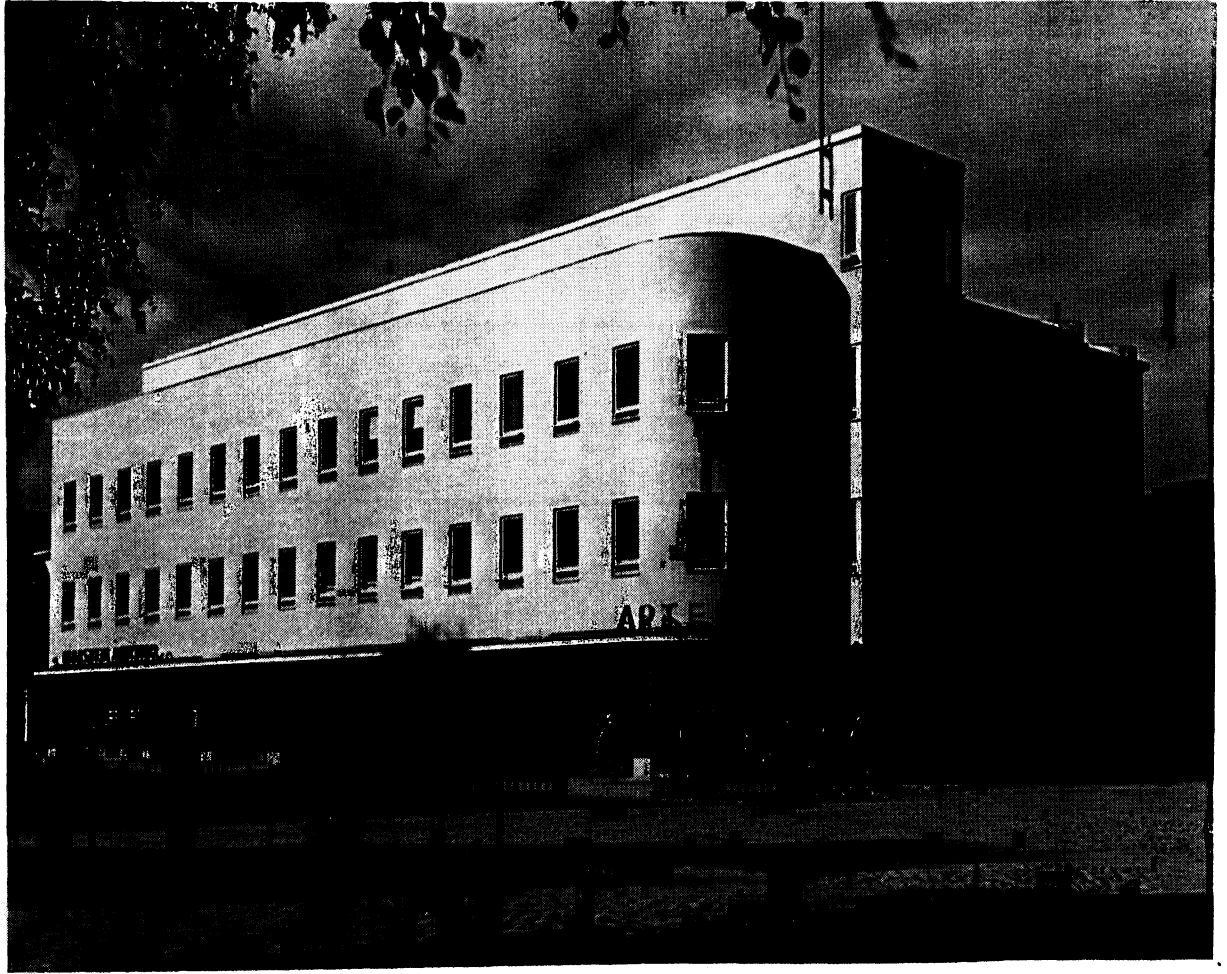
27. M. Välikangas, Harjun kappeli.
Pohjapiirustus, marraskuu 1936. MTKsrk.

28. M. Välikangas, Harjun kappeli. Julkisivupiirustus, marraskuu 1936. MTKsrk.

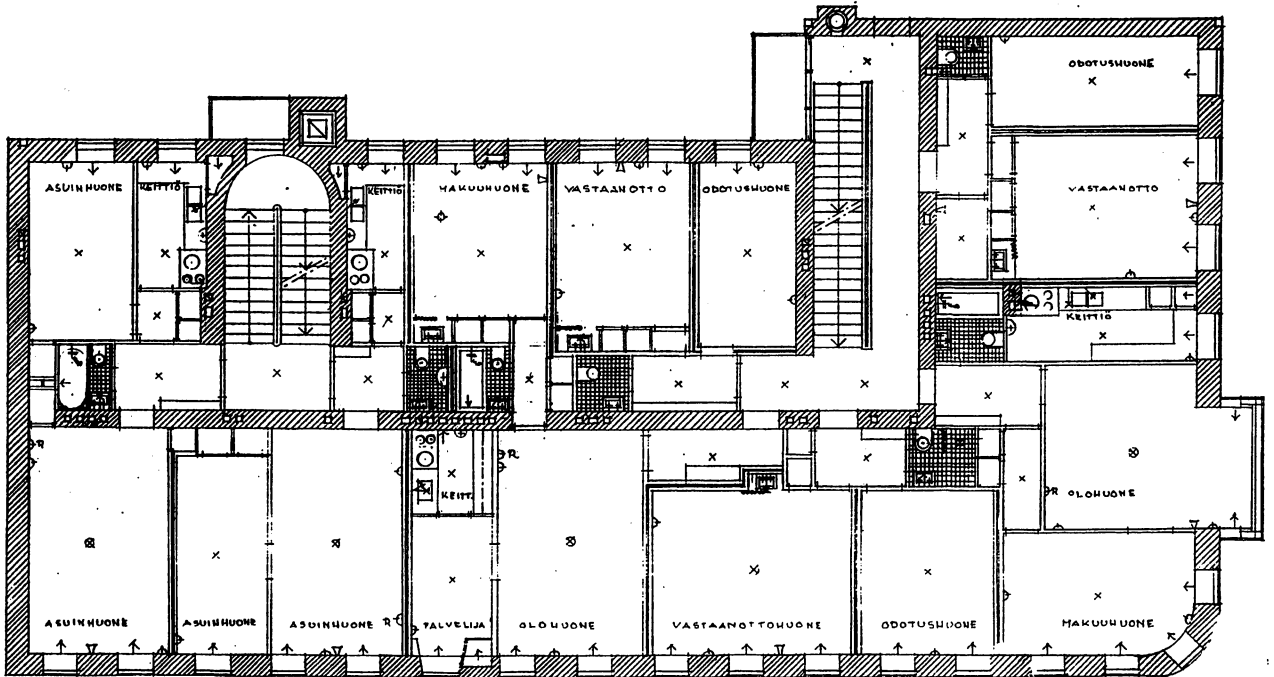
29. M. Välikangas, "Olaus", Tehtaanpuiston kirkkokilpailun lunastettu ehdotus 1932. Arkkitehti 1/1933, 11.

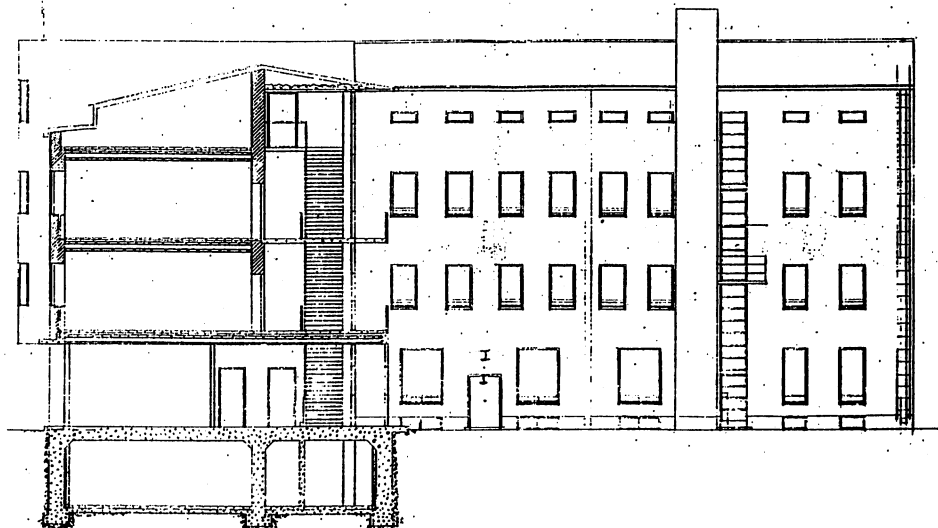
30. M. Välikangas, Jaman talo, 1938. Kuva MMA.

31. M. Välikangas, Jaman vanhan puutalon sisäänkäynti, 1935.
Kuva Kirsti Laukkanen.

32. M. Välikangas, Jaman talo. 2. kerroksen pohjapiirustus, toukokuu 1938. SRM.

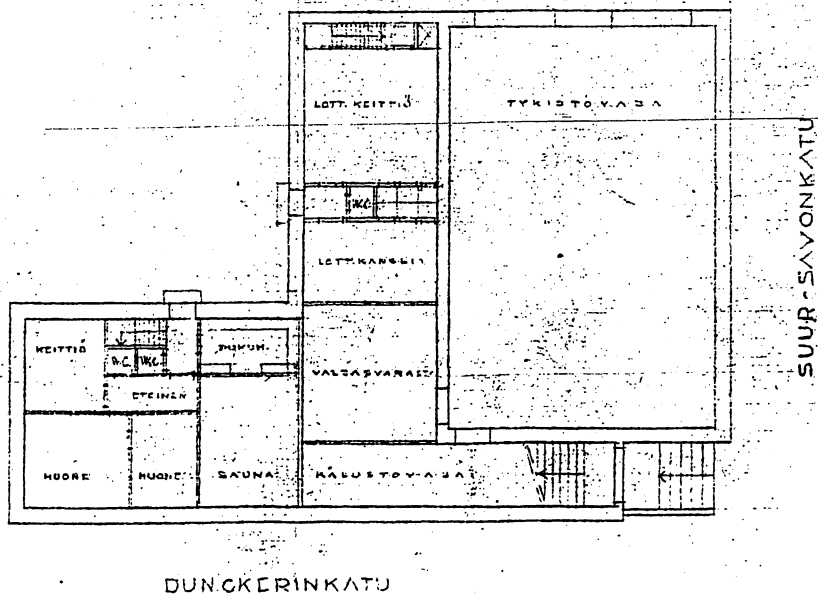
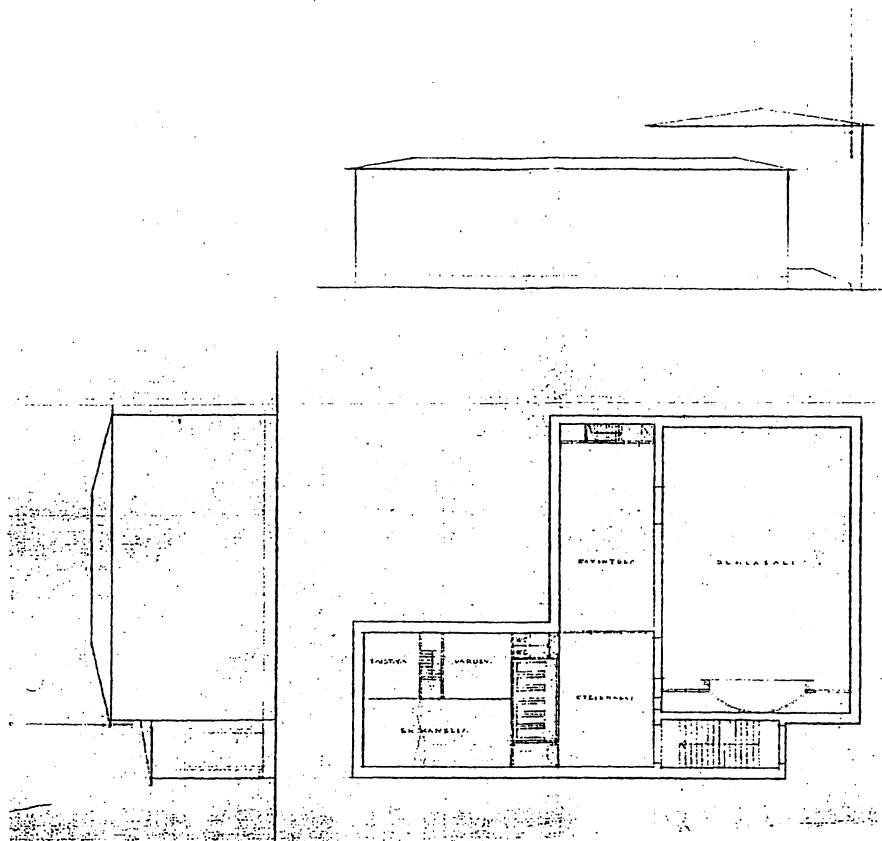
33. M. Välikangas, Jaman talo. Pihan puoleinen julkisivupiirustus, huhtikuu 1938. SRM.

34. M. Välikangas, As. Oy Artturinlinna, 1932,
Helsinki. Keinänen 1993, 52.

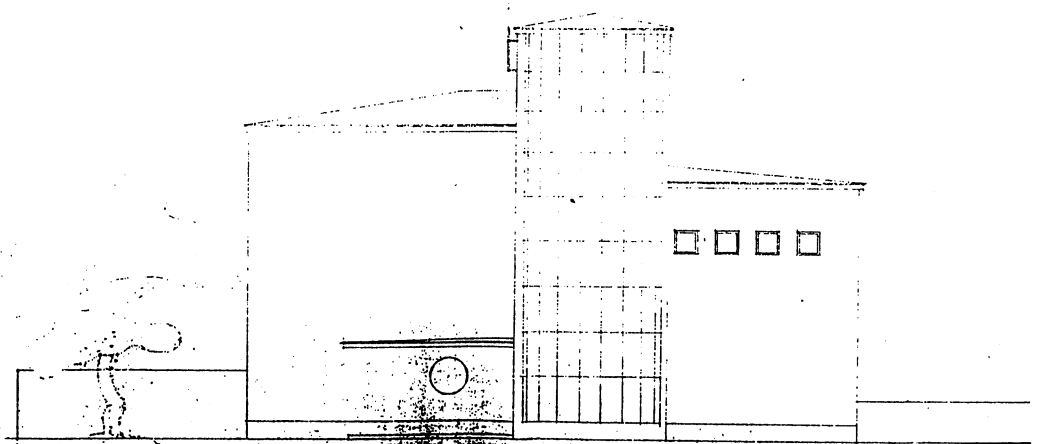
35. Erich Mendelsohn, Rudolf Petersdorffin tavaratalo Breslaussa,
1927. Standertskjöld 1996, 53.

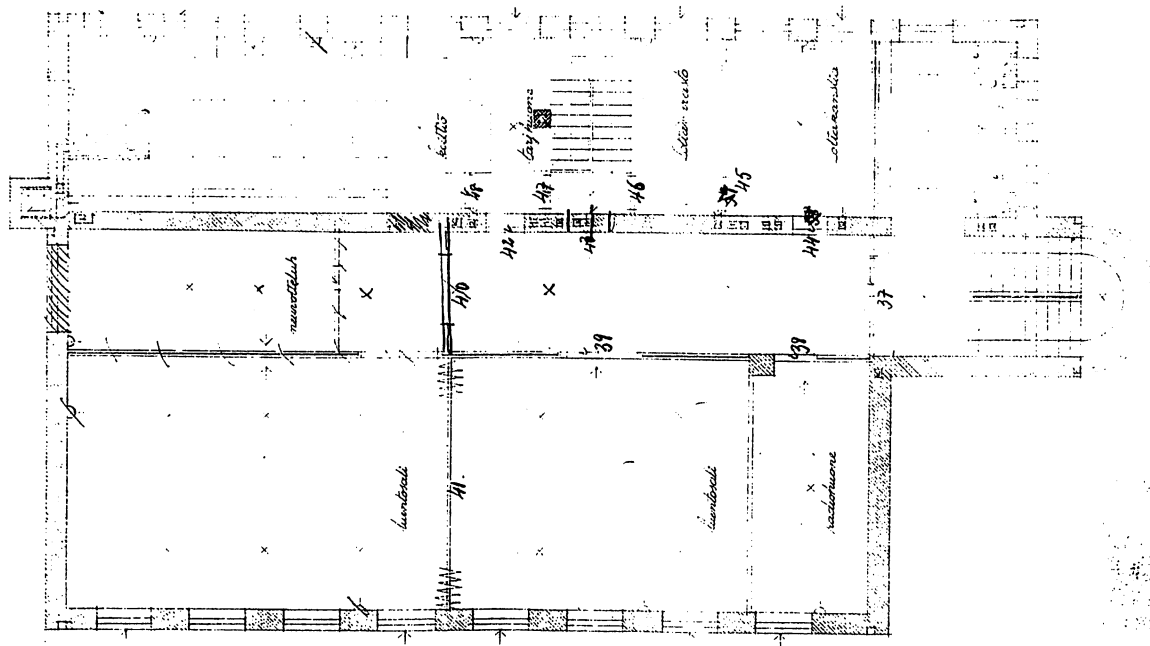
38. M. Välikangas, Mikkelin suojeluskuntatalo. Luonnokset, toukokuu 1934. Sota-arkisto.

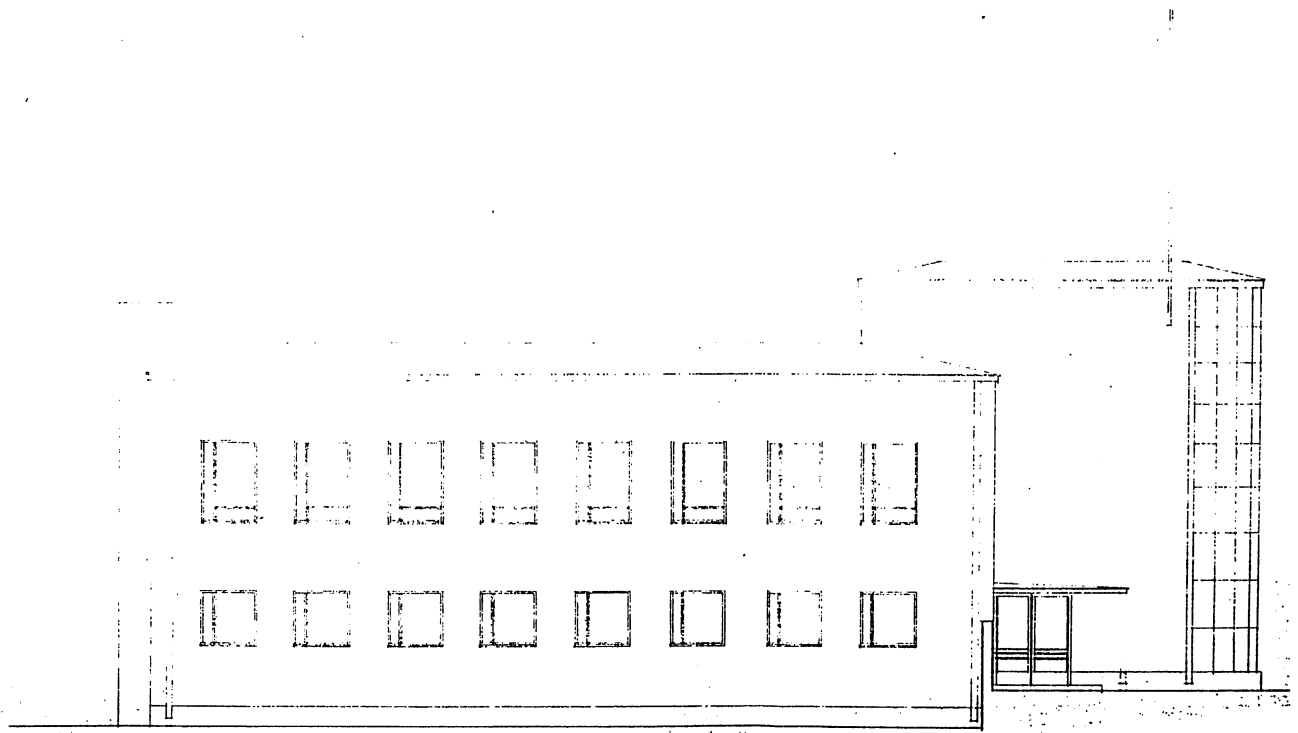
39. M. Välikangas, suojeluskuntatalo, 1938. Kuva MMA.

40. M. Välikangas, suojeluskuntatalo. Julkisivupiirustus, marraskuu 1937. SRM.

41. M. Välikangas, suojeluskuntatalo. 2. kerroksen pohjapiirustus, marraskuu 1937. SRM.

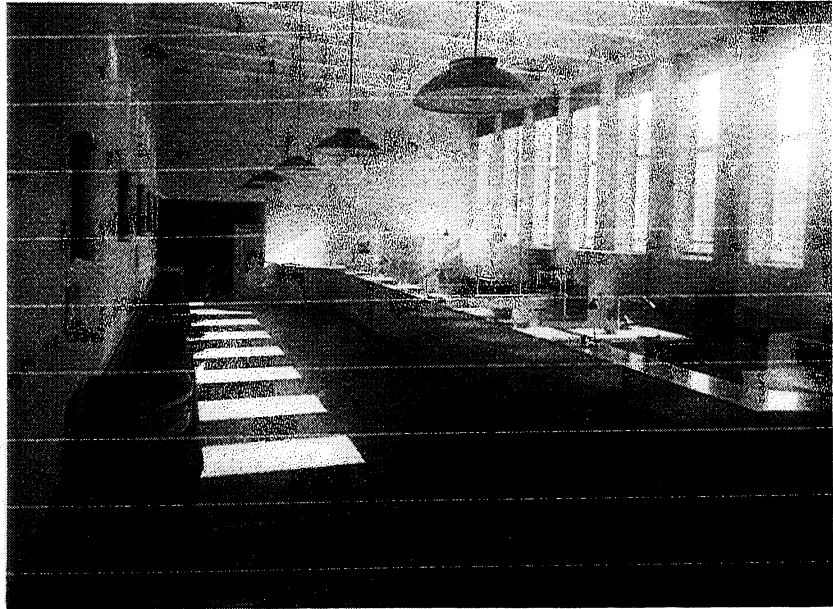
42. M. Välikangas, suojeluskuntatalo. Julkisivupiirustus, marraskuu 1937. SRM.

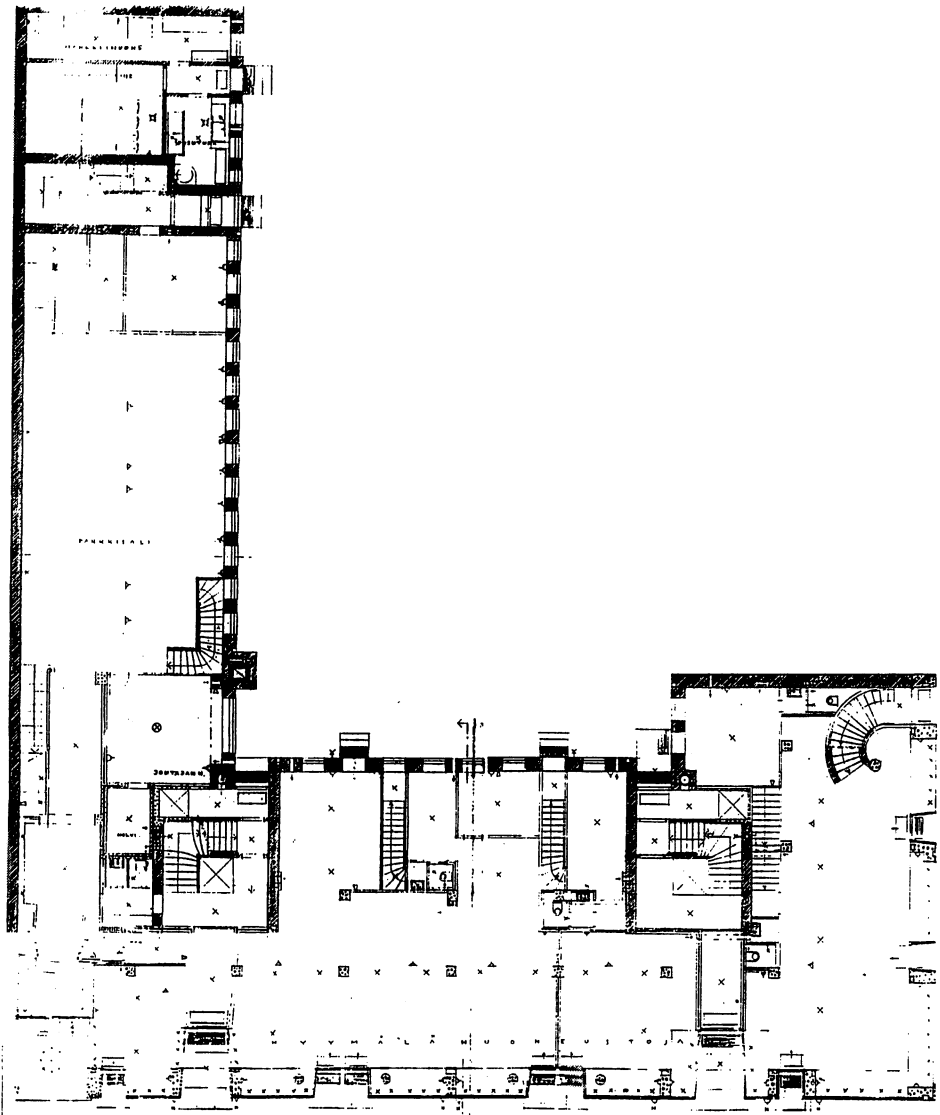
43. M. Välikangas, Mikkelin säästöpankki. Perspektiivipiirustus, kesäkuu 1940. SRM.

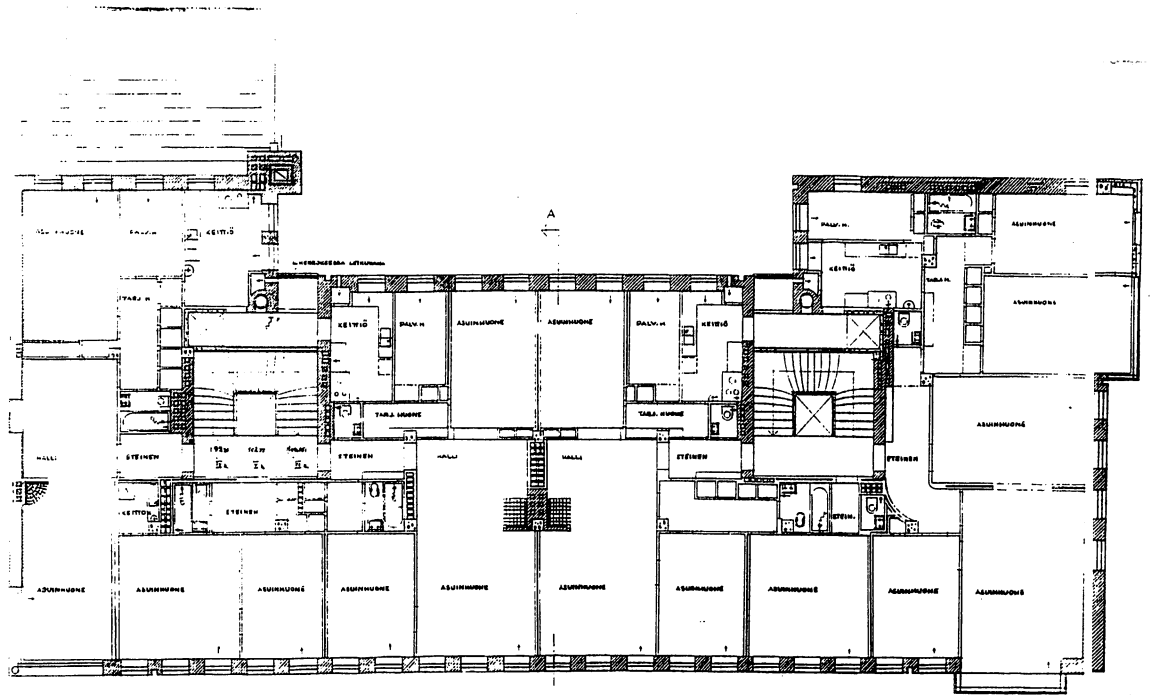
44. M. Välikangas, säästöpankki, 1941. Kuva ELKA.

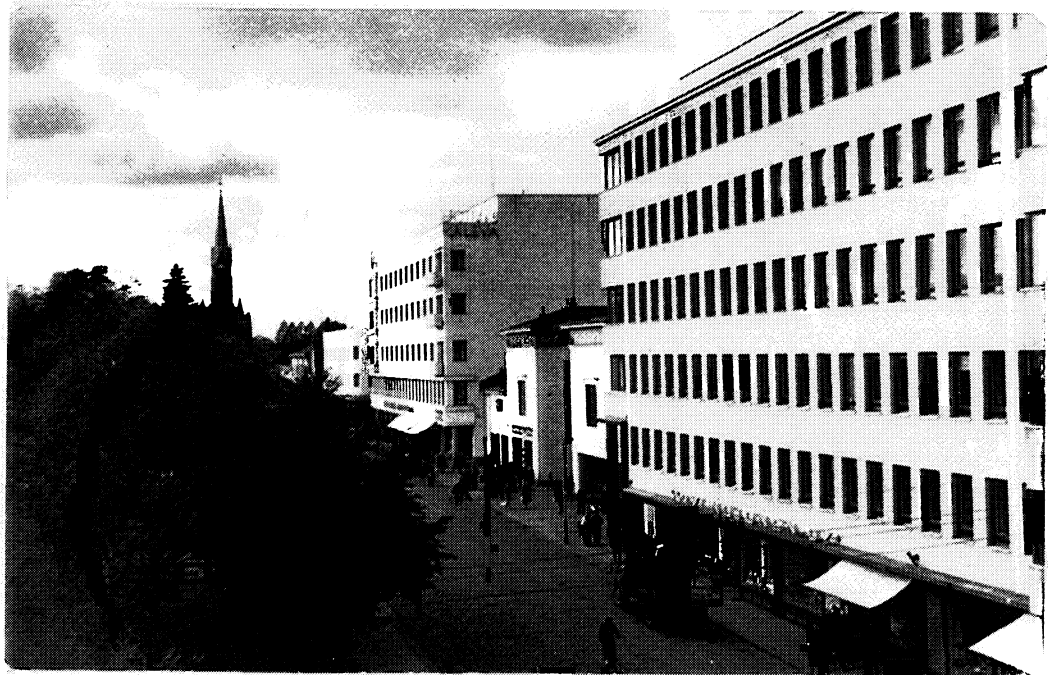
45. M. Välikangas, säästöpankki, 1941. Pankkisali. Kuva ELKA.

46. M. Välikangas, säästöpankki. 1. kerroksen pohjapiirustus, syyskuu 1940. SRM.

47. M. Välikangas, säästöpankki. 4–6. kerrosten pohjapiirros, syyskuu 1940. SRM.

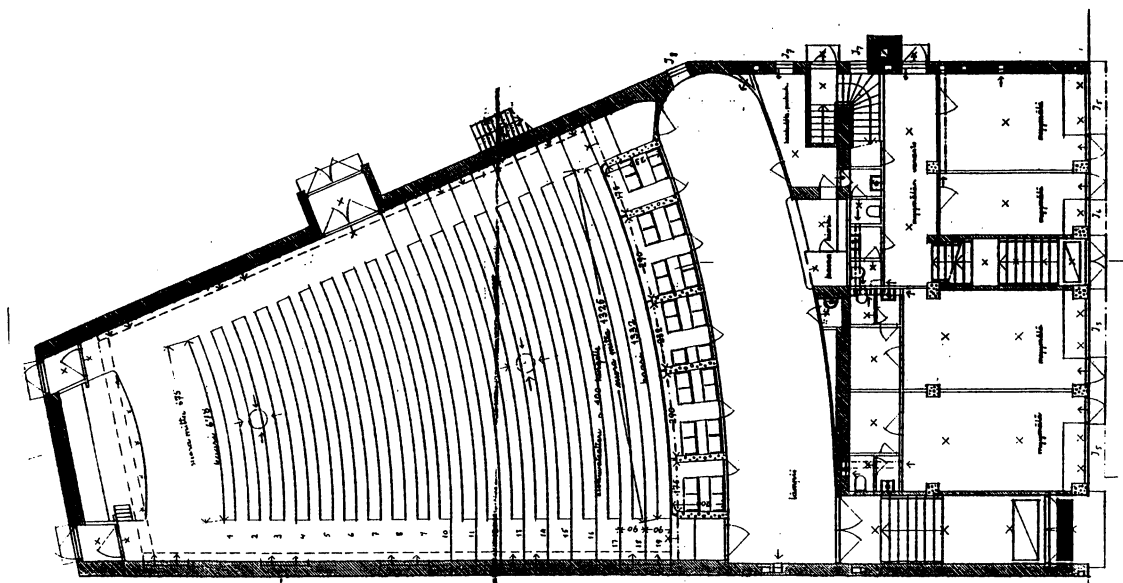
48. Hallitustorin pohjoisreuna 1940-luvulla. Kuva MKM.

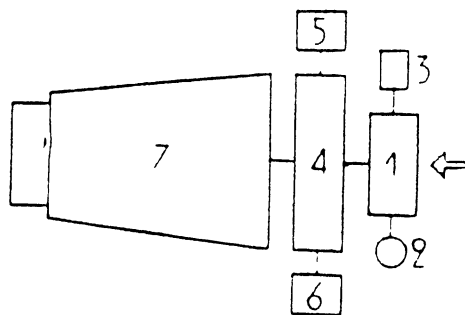
49. M. Välikangas, Mikonkatu 1, 1941. Kuva MKM.

50. M. Välikangas, Kinnusen talo. Julkisivupiirustus 1940. SRM.

51. M. Välikangas, Mikonkatu 1. 1. kerroksen pohjapiirustus, helmikuu 1941. SRM.

52. Hilding Ekelund, Elokvateatterin pohjakaava. Ekelund 1938, 457.

1 kassahalli, 2 kassat, 3 parvekkeelle johtava porras,
4 lämpiö, 5-6 tarjoilukioskeja ja vaatesuojia, 7 katsomo.